

Åsmund Egge: Fra revolusjonsbegeistring til brobygging

Rune Ottosen: Revolusjonsfrykt og klassekamp

Birgitte Kjos Fonn: Revolusjon og folkelesning

Roy Krøvel: Garborg, Uppdal og revolusjonen

Kristian Steinnes: Sigurd Simensen, avismann og agitator

Gudleiv Forr: Karl Johanssen, liberaler blant kommunister

Hans Fredrik Dahl: Quislings opplevelser i Petrograd

DEN RUSSISKE REVOLUSJON OG NORSK PRESSE

Mediehistorisk Tidsskrift nr.2 2017

(Nr. 28)

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no

Den russiske revolusjon og norsk presse

Mediehistorisk Tidsskrift nr. 2 2017 (nr. 28)

Utgitt av

Norsk Mediehistorisk Forening

**Redaksjon for dette nummeret
av Mediehistorisk Tidsskrift:**

Birgitte Kjos Fonn (ansv. red.)

Birgitte-Kjos.Fonn@hioa.no

Roy Krøvel (gjesteredaktør)

roy.krøvel@hioa.no

Redaksjonsråd:

Astrid Gynnild

Roy Krøvel (fra 15. november 2017)

Christine Myrvang

Arnhild Skre

Ove Solum

© 2017 Forfatterne

Design/Grafisk produksjon: Endre Barstad

Omslagsfoto: Sovjetpropaganda-poster, Victor Ivanov.

Digital tilrettelegging: Endre Barstad

ISSN digital utgave: 2464-4277

Utgitt av Norsk Mediehistorisk Forening

Tidsskriftet er Open Access og publiseres under lisensen

Creative Commons CC BY-NC 4.0. Betingelsene kan leses her:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/deed.no>

Adresse:

Norsk Mediehistorisk Forening

c/o Mediebedriftenes Landsforening

Kongensgate 14

0153 Oslo

Hjemmeside: www.medietidsskrift.no

Innhold

Leder

Hvorfor studere den russiske revolusjon fra et mediehistorisk perspektiv? 8

Innledning av gjesteredaktør Roy Krøvel

Kva «betyding» fekk den russiske revolusjonen i norsk presse? 10

Åsmund Egge

Fra revolusjonsbegeistring til brobygging – Moskva i norsk arbeiderbevegelse 1917–1991 16

Rune Ottosen

Revolusjonsfrykt og klassekamp: 1917-revolusjonen og norsk presse 28

Birgitte Kjos Fonn

Den russiske revolusjon i ukebladene Allers og Hjemmet 42

Roy Krøvel

Garborg, Uppdal og den russiske revolusjonen 58

Kristian Steinnes

Den russiske revolusjonen, Norge og Sigurd Simensen 76

Gudleiv Forr

En liberal journalist i kommunistiske omgivelser – Karl Johanssen og revolusjonene etter første verdenskrig 94

FORUM

Hans Fredrik Dahl

Vidkun Quislings syn på den russiske revolusjon 106

Henrik G. Bastiansen:

Nå blir mediehistorien digital – hva gjør vi med det? 112

Magne Lindholm

Bok: Festskrift og nekrolog 118

Birgitte Kjos Fonn

Bok: En vakker bok om Norges vakreste magasin 122

Sammendrag og Abstracts 126

Call for papers: Nå blir mediehistorien digital. Hva gjør vi med det? 130

Forfatterveiledning 132

Leder:

Hvorfor studere den russiske revolusjon fra et mediehistorisk perspektiv?

Birgitte Kjos Fonn

Redaktør *Mediehistorisk Tidsskrift*
birgitte-kjos.fonn@hioa.no

I dette nummeret tar vi for oss forskjellige aspekter ved den måten den russiske revolusjon i 1917 berørte, eller ble dekket av, norsk presse, eller hvordan den på andre måter var et tema i norsk offentlighet. I februar i år holdt Norsk mediehistorisk forening et seminar med tittelen «100 år siden den russiske revolusjon. Hvilken betydning hadde den for norsk presse?», og flere papers fra dette seminaret er blitt til artikler i dette nummeret, som har professor **Roy Krøvel** ved Høgskolen i Oslo og Akershus som gjesteredaktør.

Den russiske revolusjon var en av de mest betydningsfulle internasjonale hendelsene i forrige århundre, og er allerede markert i en rekke sammenhenger i løpet av inneværende år. Men hvorfor skal man i tillegg anlegge et *mediehistorisk* synspunkt på et slikt fenomen? Hvorfor ikke overlate slike store begivenheter til dem som ikke er «bindestreks»-historikere, men som arbeider med de «egentlige» historiske begivenhetene?

Dette er det mange grunner til. Langt på vei kan man si at mediene og offentligheten «er» historien. Den felles mediehistorien er en viktig del av vår historie, og kan ofte gi svar som man ikke finner ved å lete andre steder. Gjennom sporene i medier og offentlighet kan vi forstå hvordan økonomiske og teknologiske endringer har påvirket samfunnet, vi kan få innsikt i hvordan samtiden så på spesielle fenomener og utviklingstrekk, og vi kan få grep om den betydningen institusjoner og viktige enkeltpersoner hadde. Vi kan forstå samfunnet bedre gjennom å forstå den offentlige samtalen – helt fra de store debattene til de daglige små nyhetene. Det er all grunn til å tro at deknningen i små og store medier både

påvirket hvordan den russiske revolusjon ble mottatt og oppfattet i Norge, og de ble selv påvirket av den.

Mediehistorien har altså en allmenn nytte for historien. Dette har historiefaget visst i årtier. Som *Mediehistorisk forenings* leder **Henrik G. Bastiansen** påpekte i forrige nummer av *Mediehistorisk Tidsskrift*, er derimot mediehistorie som felt betraktet relativt nytt. Når det de siste årene er blitt institusjonalisert, åpner det imidlertid for en rekke forskjellige typer studier, også når det gjelder samspillet mellom de store begivenhetene og medieoffentligheten.

Samtidig informasjon

Vi kan bruke spor fra mediene på mange måter. For det første kan samspillet mellom samfunnsendringer og offentlige tekster selvsagt brukes som det historikerne kaller *beretninger* – ganske enkelt til å finne ut omtrent hvordan bestemte hendelser utspilte seg. Der kan særlig nyhetsmediene gi nyttig informasjon – med forholdsvis presise beskrivelser av hva som skjedde når. Hva den russiske revolusjon angår, kan vi gå ut fra at i alle fall den mest profesjonelle pressen ga en relativt god beskrivelse av de viktigste dag-til-dag-hendelsene, helt fra det første opprøret og tsarens avgang i mars, til bolsjevikene tok makten i november. Riktignok er ikke denne typen medietekster alltid nøyaktige. De skrives raskt, og ofte uten fyllestgjørende kildegrunnlag. Men til gjengjeld er nyhetsdekningen så samtidig som kommunikasjonsmidlene og tilgangen på mer eller mindre usensurerte opplysninger tillater. Det betyr også at opplysninger som ettertiden kanskje overser, men som kan vise seg å være viktige likevel, ofte finnes der. Dessuten er medietekster detaljerte – mer detaljerte enn kanskje noen annen kilde, ettersom deres meget små utsnitt av tiden skal fylles med innhold.

Vi kan også studere debatten mellom politikere og andre meningsberettigede personer. På den måten kan nyhetsmediene for eksempel ha lagt til rette

for debatter som de ikke selv tar del i. I tillegg kan mediene egne tekster også være en del av denne empirien – i form av ledere, kommentarer og analyser.

Informasjonen under informasjonen

Hvis man først velger å studere et fenomen gjennom en mediehistorisk ramme, finnes det også flere lag *under* denne typen empiri som kan gi oss viktig informasjon om det samfunnet den ble til i. Hvilke fortellinger er det publikum utsettes for? Da interesserer vi oss også for mediene *egne* vurderinger, både den såkalt åpne og den skjulte argumentasjonen, slik den kommer mer eller mindre bevisst til uttrykk – i form av utvalg, titler, språkbruk osv. Måten hendelsene i 1917 ble omtalt på, kan fortelle like mye om opphavspersonene eller opphavsinstusjonene som om de faktiske hendelsene.

Et annet interessant spørsmål vi kan stille oss, er hvem som har makt – og vilje – til å eie og utgi medier. Og hva slags medier fantes? Dette sier mye om politiske forhold, men også om samfunnsforholdene overhodet.

Vi kan også spørre hvem som får være med og forme mediebildet. Når det gjelder nyhetsmediene er det særlig relevant å spørre hvem pressen henvender seg til for å innhente informasjon. Det kan være enkeltpersoner, det kan være representanter for spesielle instusjoner – og det er ikke minst andre skriftlige kilder. Kan vi identifisere disse kildene? Er det nyhetsbyråer fra nasjoner med en eller annen form for internasjonalt hegemoni, eller er det mer marginale kilder? Er det offisielle propaganda-tekster eller er det andre presstekster? Slike ting får stor betydning for den offentlige samtalen.

Resonans hos publikum

Vi kan også velge å studere hvem som har mot og legitimitet til å analysere en aktuell situasjon der og da. Å analysere nyhetsbildet eller den aktuelle situasjonen i øyeblikket kan ofte kreve langt mer enn å analysere den i etterhånd, når man har fått innblikk i hvor grensene går for hva som er kontroversielt og hva som er akseptabelt og ikke. Da spør vi ikke nødvendigvis hvem som blir *valgt* som kilder, men hvilke kilder som velger seg selv. Også her er det et lag som ligger under selve debatten – nettopp fordi det å ha legitimitet til å delta i den debatten, eller bare å ha mot til å delta i den selv om store deler av samfunnet kanskje ikke tilstår en den legitimiteten, i seg selv gir informasjon om samfunnstilstanden.

Ved å studere mediene tekster og adferd kan vi også, et stykke på vei, få interessant informasjon om hva slags publikum mediene forestilte seg at de hadde i en tid da verken leserundersøkelser eller klikk kunne besvare slike spørsmål. Men det kan også gi en pekepinn om hvem publikum var, og i alle fall hvordan de var – gjennom å studere både hvilke fortellinger opinionen møtte, og hvilke fortellinger den var moden for å ta imot. Riktignok var pressen generelt mer politisk orientert og mindre kommersiell i betydningen publikumsorientert for hundre år siden enn i dag. Men publikum lot seg likevel ikke by hva som helst – dekningsområder og fremstillinger måtte ha en grobunn, en resonans hos sitt publikum, ellers ville ikke mediene overlevd. Ved å studere en tid da det fantes en underskog av forskjellige politiske publikasjoner, får man også tilgang på flere slike virkelighetsoppfatninger (og dermed en anelse om mangfoldet blant publikum) enn hvis alle medier er mer eller mindre lik hverandre.

Viktig å være både nærsynt og langsynt

Dette nummeret dekker selvsagt ikke alle slike aspekter ved norsk mediehistorie i tiden rundt den russiske revolusjon, men vi ser på noen av dem. For *Mediehistorisk Tidsskrift* er det imidlertid et mål å fortsette å studere viktige historiske begivenheter fra et mediehistorisk synspunkt. Noen ganger er mediehistorien nærsynt og bryr seg mest om seg selv – og slik skal det også være. Alt fra teknologiske endringer via sjangerutvikling til redaktører som har kommet og gått, er en vesentlig del av det mediehistoriske nedslagsfeltet. Uten slik kunnskap ville vi ikke kunnet forstå vårt eget forskningsfelt. Andre ganger skal vi løfte blikket og forsøke å bidra med innsikt i hvordan medier og offentlighet grep inn i de helt store begivenhetene, de som formet den tiden vi nå lever i.

Takk til **Roy Krøvel** for arbeidet med å redigere dette nummeret, til fagfellene som legger ned mye arbeid i å lese og vurdere forslag til artikler – og til designer **Endre Barstad** og språkvasker **Hegelin Waldal**, som alltid gjør en viktig innsats for at tidsskriftet skal komme ut.

Oslo, 4. november 2017

Birgitte Kjos Fonn

Redaktør

Bildet er fra Sagene i Kristiania i 1915, der det er kø foran Kristiania Melkeforsynings utsalg i Kierschows gt. 7.
(Foto: Conrad M. Bringe/Arbark)

Kva «betyding» fekk den russiske revolusjonen i norsk presse?

Roy Krøvel
Gjesteredaktør
roy.krøvel@hioa.no

Det er no 100 år sidan revolusjonære styrkar tok kontrollen over det russiske statsapparatet (den 7. november 1917). *Aftenposten* melde dagen etter at Petrograd no var i «maksimalistenes hender». «Det nye styret vil straks foreslaa ein retfærdig fred».¹ *Aftenposten* viser deretter til Trotskij, som fortel at fleire ministrar i den gamle regjeringa er arresterte, og deretter til Lenin, som presenterer «maksimalistenes» tre «ledende spørsmål»: slutt på krigen, jord til bøndene og handling mot den økonomiske krisa.

Slutt på krigen, jord til bøndene og handling mot den økonomiske krisa var krav som norske arbeidarar og bønder kunne forstå, og *Aftenposten* gjekk grundig gjennom argumenta til bolsjevikane. Interessant nok var *Social-Demokraten* ein tanke meir kritisk eit par dagar seinare. Tittelen på stykket var «Hele Russland i oppløsning» med undertittel «Bolchevikernes kup faar tilslutning fra tyske og franske mindretalssocialister».² Var revolusjonen i røynda berre eit kupp? Det var eit spørsmål som skulle verte mykje diskutert seinare.

Kanskje kan me av desse to overskriftene også sjå at *Social-Demokraten* var betre kjend med dei indre stridane i arbeidarrørsla enn *Aftenposten*. Bruken av omgrepet «bolsjevik» er i alle fall meir presist enn bruken av «maksimalist», sjølv om det i norsk presse var nokså vanleg å samle alle dei revolusjonære organisasjonane under paraplyen «maksimalist».³ Det var fleire grupper enn berre Lenins bolsjevikar som var «maksimalistar», også i det sosialrevolusjonære partiet. Men det synte seg snart at det var hjå bolsjevikane og kommunistpartiet den nye makta låg.

Definisjonsmakt

I byrjinga var det ekte vitehug å spore i pressedekninga. *Aftenposten* trykte til dømes ein artikkel der Lenin fekk forklare årsakene til revolusjonen, under den nøytrale overskrifta «Baggrunden for den sidste russiske revolution».⁴ Her fekk lesarane direkte tilgang til argumenta slik bolsjevikane sjølve la dei fram. Men det tok ikkje lang tid før dekninga av revolusjonen og borgarkrigen vart plassert trygt innanfor strenge ideologiske og politiske rammer. Det vart ein kamp om definisjonsmakt, om å vinne nordmenns «hearts and minds», enten no redaksjonen var for eller imot revolusjon(en). Også når artiklane tilsynelatande handla om Russland, kunne ein skarp lesar forstå at dei også handla om norsk politikk og samfunnsliv.

Det er mange grunnar til å studere pressedekninga av den russiske revolusjonen i Noreg. Pressedekninga fortel oss noko om journalistikk som profesjon den gongen. Til ei viss grad fortel dekninga også interessante ting om det som skjedde i Russland. Men endå meir fortel dekninga oss noko om grunnlaget for diskusjon om og analyse av revolusjonen som fenomen i norsk ålmente. På dette grunnlaget vaks ein strid som til slutt førte til splitting av parti og organisasjon, noko som igjen førte til ein hard kamp om kontroll over arbeidarpessa. Arbeidarpessa vart delt i minst tre leirar, der nettopp synet på «Revolutionen» og tilhøvet til Den kommunistiske internasjonale (Komintern) spelte avgjerande roller.

Artiklane i dette spesialnummeret

Artiklane i dette spesialnummeret av *Mediehistorisk Tidsskrift* vart fyrst lagde fram på eit seminar om den russiske revolusjonen tidlegare i år. **Åsmund Egge** set pressedekninga inn i eit større perspektiv som kan hjelpe lesaren til å forstå samfunn og kontekst i Noreg etter 1917, i ei tid der tilhøvet mellom politikk

og presse var svært tett. Egge diskuterer «brubyggingslinja», «en sterk tendens til det som kan kalles en brobyggingslinje», og kva den fekk å seie for tilhøvet mellom norsk arbeidarrørslø og Sovjetunionen. Egge ser tre tydelege tendensar: «Vi har for det første den ubetingete tilslutningen til kommunismen og sovjetsystemet, representert ved Scheflo-fløyen i Det norske Arbeiderparti (...). «For det andre kan vi peke på en klar antikommunistisk tendens». «Endelig eksisterte det en tredje tendens som i likhet med høyrefløyen avviste den russiske bolsjevismen, den senere stalinismen og sovjetkommunismen etter Stalin, men som likevel hadde et positivt syn på mange sider ved Sovjetunionen». Særlig i mellomkrigstida og dei fyrste åra etter den andre verdskrigen stod brubyggingslinja sterkt i arbeidarrørsla.

Rune Ottosen diskuterer i artikkelen «Revolusjonsfrykt og klassekamp: 1917-revolusjonen og norsk presse» korleis oktoberrevolusjonen fekk ringverknadar i norsk avisbransje ved at revolusjonsfrykt mellom arbeidsgjevarar og leiande politikarar medverka til innskrenka ytringsfridom. Ottosen viser at den politiske turbulensen i arbeidarrørsla førte til splitting i presseorganisasjonane og stifting av nye politiske parti.

Birgitte Kjos Fonn rettar søkelyset mot dei norske vekeblada *Allers* og *Hjemmet*. Å studere vekeblad er viktig fordi dei før revolusjonen hadde fått eit stort publikum, skriv Fonn. Gjennom vekeblada kan ein få eit betre bilete av korleis revolusjonen vart presentert til det breie publikum. Fonn finn at vekeblada var ein tanke naive, kanskje beint fram «begeistra», over revolusjonen, sjølv om dei vart litt meir betenkte utover sommaren 1917. Likevel er det liten tvil om at dei to vekeblada på ein varsam måte sympatiserte med folkeoppstandane i Europa i åra rundt første verdskrigen.

Roy Krøvel har skrivne «Hulda Garborg, Kristoffer Uppdal og den russiske revolusjonen» om det radikale nynorskmiljøet rundt avisene *Den 17de mai* og *Fedraheimen* og bolsjevik-revolusjonen. Krøvel syner korleis fleire i dette miljøet byrja å tru på revolusjonen fordi bolsjevikane lovde jord til bøndene, makt til arbeidarråda, og fred og sjølvstyre til alle folka. Dei kunne kjenne seg igjen i slike krav. Men tru vart til motvilje etter kvart som det synt seg at «nye herrar»

sette seg over folket. Dei likte dårleg snakket om «diktatur» og framveksten av partimakt.

Dei neste artiklane zoomar inn på tre særskilt interessante enkeltpersonar. I «Den russiske revolusjon, Norge og Sigurd Simensen» fortel **Kristian Steinnes** historia om Sigurd Simensen. Simensen var saman med Martin Tranmæl og Eugene Olausen ein av dei viktigaste leiarane av dei norske arbeidarråda i 1917 og 1918. Men han var også avismann og agitator. Ifylgje Steinnes vart frykt for revolusjon fyrst og fremst nytta som våpen i kampen mot dyrtid. Men Simensen meinte samstundes at dei mest radikale verkemidla måtte takast i bruk dersom situasjonen ikkje betra seg.

Gudleiv Forr er forfattar av «En liberal journalist i kommunistiske omgivelser. Karl Johanssen og revolusjonene etter første verdenskrig». Karl Johanssen var journalist i *Social-Demokraten*, men var meir av ein sosialt engasjert liberalar enn sosialist. Artiklane hans irriterte bolsjevikane i Oslo og Moskva så sterkt at han vart «ekskludert etter et vedtak på Kominterns kongress i 1922». Sidan Johanssen ikkje var medlem av Arbeidarpartiet, fekk ikkje utvisinga mykje å seie reint praktisk. Forr konkluderer med at Johanssen ein periode var «revolusjonær i den revolusjonære presse, men kom, i likhet med partiet og dets hovedorgan, til sans og samling, og i resten av sin journalistkarriere holdt han fast på sin radikale liberalisme».

Det siste innslaget med tilknytning til den russiske revolusjonen er eit føredrag som **Hans Fredrik Dahl** heldt om eit føredrag som Vidkun Quisling heldt om bolsjevikrevolusjonen: «Vidkun Quislings syn på den russiske revolusjon. Foredraget 'Bolsjevikrevolutionen i Rusland.' i Kra. militære samfund.» Dahl forklarar her at Quisling opphavelg var for bolsjevismen og revolusjonen, men at han seinare snudde, fordi han meinte å sjå «en stadig mer hensynsløs maktkamp, der den egenrådige partisekretær Josef Stalin slo seg opp med alle midler». Dahl meiner at det er særskilt interessant å lese Quislings skildring av korleis Den røde armé er oppbygd, styrt og administrert: «Her taler en fagmann».

«**Betydinga**» av revolusjonen i norsk presse? Pressedekninga var ein dynamisk prosess, der teks-

tane må lesast på bakgrunn av utviklinga og endringa i Russland og i norsk politikk. For det første var den russiske revolusjonen, det som skjedde i Russland, i stadig utvikling. Det var i starten ikkje lett å få sikker informasjon om kven som stod bak revolusjonen. Bolsjevikar hevda at det nye regimet bygde på arbeidarråda, men det synte seg at makta var meir og meir konsentrert i kommunistpartiet. På same måte vekte lovnadane om fridom for alle folk sympati i vide kretsar i Noreg. Men også her synte røyndomen seg å vere ein litt annan enn det mange hadde trudd. «Revolutionen» var altså ikkje eit eintydig, stabilt omgrep som kan studerast utan omsyn til dei hendingane og endringane som gjekk føre seg i Russland etter 1917.

Samstundes er det fort gjort å gløyme at norske pressefolk på den tida ikkje visste det me veit i dag. I dag kjenner me til Moskva-prosessane, terroren, og me hugsar kanskje den kalde krigen, sensur og menneskerettsbrot. Den gongen, etter fleire år med brutal krig i Europa, naud og tsar-diktatur, visste dei ikkje kva framtida ville bringe med seg. Men dei visste at tsaren hørde fortida til. Dei kunne berre vone at folkelege oppstandar kunne få slutt på krigen.

Men me lyt strekke oss endå litt lenger utover vår eigen horisont for å forstå korleis pressefolka tenkte i 1917. For oss i dag er det ikkje lett å leve seg inn i den konkrete, materielle nauda som råka arbeidsfolk i norske byar mot slutten av den fyrste verdskrigen. Dei færreste av oss kan forstå fullt ut kva svolt er. Det same gjeld vel også det meir abstrakte omgrepet «klasse». Kva betyr det eigentleg å *kjenne* seg som del av ein arbeidarklasse som ligg i strid mot fabrikkengarar og kapital? Folketellinga frå 1910 fortel at meir enn tusen nordmenn rekna seg sjølv som «kapitalist» eller «rentenist». Dei levde av inntektene frå pengar og eigedom, og var stolte av det. På den andre sida såg arbeidarane seg sjølv spegla i dagleg samvær med andre arbeidarar på arbeidsplassane eller i stroka der arbeidarar budde. På ein måte som dei færreste i dag kan kjenne seg igjen i, me som er i en situasjon der den norske staten er eigar av verdas største investeringsfond, verdt 1,47 millionar kroner per nordmann. Det var tydelege grenser mellom klassane den gongen.

Også diskusjonen om «proletariatets diktatur» kan synast litt underleg sett frå vår eiga samtid. Men «proletariatets diktatur» kom inn i det norske språket i ei tid då store grupper i Noreg ikkje hadde stemmerett. Det er ikkje rart at arbeidsfolk av både kjønn kunne meine at «demokratiet» kring hundreårskiftet var ein illusjon. Striden om valdgift (innført i 1916) illustrerer problemet til arbeidarrørsla. Den norske arbeidar-klassen var for liten til å kunne gjere seg håp om å vinne makta gjennom val. Dermed kunne spørsmål, som det å innføre tvungen valdgift mot lønstvist, avgjerast av andre grupper, som bønder og borgarskap, som hadde andre interesser enn arbeidarane, som kravde løn og sosiale rettar. Mange meinte at det ikkje kunne vere rettvist. Dei mest radikale meinte at det i røynda var eit fleirtalsdiktatur der arbeidarar vart tvinga til å godta ei utbytting av arbeidskrafta si. Det er på denne bakgrunnen me må forstå kvifor det var så mykje snakk om «proletariatets diktatur» i arbeidarpressa. Det er også ein del av forklaringa på kvifor så store delar av den norske pressa ikkje let til å bry seg så mykje om diktatoriske tendensar frå kommunistpartiet i Moskva.

Samstundes var det andre i arbeidarrørsla som såg faren i snakket om «proletariatets diktatur». Dei peika på at mange, kanskje eit fleirtal, av dei norske arbeidarane hadde stemt på andre parti enn Arbeidarpartiet då striden om valdgift raste som sterkast. Dermed måtte ein i teorien innføre eit «proletariatets diktatur» som tvinga viljen sin på eit fleirtal av arbeidarar. Kanskje hadde ein rett når det gjaldt spørsmålet om valdgift, til dømes. Men å tvinge viljen sin på arbeidarane ville måtte føre til stadig opptrapping av maktbruk og etablering av eit permanent diktatur.

Når me les avisene hundre år etter 1917, kan me kome til å tru at artiklane primært handlar om Revolutionen når dei snakkar om revolusjonen, slik som artiklane Kristofer Uppdal skreiv i mars 1918.⁵ Men då tek me feil. I røynda handlar dei minst like mykje om den indre striden i arbeidarrørsla, om saker som innføring av valdgift, om maktbalansen mellom arbeidarane ut på arbeidsplassane og det veksande byråkratiet på Youngstorget og så vidare.

Kjos Fonn stiller i leiaren i dette nummeret spørsmål om den norske pressa si dekning av revolusjonen

kan brukast som «beretning». Kor mykje seier norsk pressedekning eigentleg om det som hende i Russland? Det ville vere feil å slutte at dekninga berre spegla hendingar og strid i det norske samfunnet. Likevel viser dette nummeret kor sterkt biletet som vart skapt av den russiske revolusjonen, byggjer på norske erfaringar og perspektiv. Slik sett føyer dekninga av den russiske revolusjonen seg inn i ei rekke undersøkingar av norsk utanriksdekning fram til vår tid. Eide og Simonsen seier til dømes at verda vert skapt heimafrå.⁶

Det norske blikket verkar på fleire nivå. Det filtrerer informasjon, det strukturerer vurderingane av kva som er vesentleg eller ikkje, det rammar inn informasjonen og skaper vinkling. Samstundes formidlar journalistar gjerne ny informasjon som element i lengre kulturelt forankra narrativ.

Likevel er det noko særlege ved pressedekninga av den russiske revolusjonen. Ho representerte i seg sjølv eit nytt og annleis narrativ. Ho fortalde at revolusjon var mogeleg, og skapte sine eigne førestillingar i eit norsk publikum, enten publikum håpte på revolusjon eller kjende frykt for den. Ideen om revolusjon var nok allereie til stades, kanskje mest som ei abstrakt, teoretisk førestilling, men no fekk han ny kraft som ei konkret forteljning. Difor var det så viktig å vinne kampen om å ha den beste forteljninga om revolusjonen.

Kanskje var det norske biletet av den russiske revolusjonen mest ei tankeverd bygd på norske erfaringar og perspektiv. Men ho fekk likevel materielle konsekvensar i den verkelege verda. Pressedekninga forma handling som førte til politisk organisering. Det er difor tittelen på dette stykket er «Kva 'betyding' fekk den russiske revolusjonen i norsk presse?», sjølv om «betyding» er eit særst dårleg nynorskord.⁷ Men ifylgje ordbøkene har «betyding» minst to dimensjonar. For det fyrste dreier det seg her om kva slags plass, meining og (be)tyding norsk presse ga revolusjonen. For det andre handlar det om kva den russiske revolusjonen fekk å seie for norsk presse.

Difor handlar dette spesialnummeret om begge desse to spørsmåla som heng så tett saman. Den som ynskjer å forstå polariseringa og konfliktane i norsk politikk og samfunn utover i 1920- og 1930-åra, må kjenne til biletet som norsk pressedekning skapte

av den russiske revolusjonen. Men då må ein også kjenne til korleis striden om kva som var den rette forteljninga om revolusjonen, førte til strukturelle endringar i det norske presselandskapet.

Noter:

- 1 Aftenposten 8. november 1917
- 2 Social-Demokraten 12. november 1917
- 3 I omsettinga av ein artikkel av Lenin i Aftenposten 11. november 1917 vert også omgrepet «maksimalist» brukt slik. Lenin skriv «vi maksimalister».
- 4 Aftenposten 11. november 1917
- 5 Sjå Krøvel i dette nummeret.
- 6 Eide og Simonsen 2008
- 7 «Kva «betyding» fekk den russiske revolusjonen i norsk presse?» var tittel på seminaret nemnt over.

Litteraturliste

- Eide, E. og Simonsen, A.H. (2008). *Verden skapes hjemmefra. Pressedekningen av den ikke-vestlige verden 1902–2002*. Oslo: Unipub forlag

Anti-kapitalistisk sovjetisk plakat fra 1920. "Kamerat Lenin feier jorden ren for avskum". Plakat av Viktor Deny (Foto: Wikimedia.org)

Fra revolusjonsbegeistring til brobygging – Moskva i norsk arbeiderbevegelse 1917–1991

Åsmund Egge
 Professor emeritus i historie
 Universitetet i Oslo
 asmund.egge@iakh.uio.no

Denne artikkelen introduserer en viktig side ved norsk arbeiderbevegelse som i stor grad har påvirket debatten om den russiske revolusjonen og Sovjetunionen her til lands. Artikkelen gir et bakteppe for det som skjedde i denne delen av norsk presse.

I synet på Sovjetunionen i norsk arbeiderbevegelse har det eksistert en sterk tendens til det som kan kalles en brobyggingslinje. Begrepet «brobygging» er velkjent som et begrep brukt for å karakterisere norsk utenrikspolitikk i de første årene etter den andre verdenskrigen. Det har vært vanlig å bruke dette begrepet selv om det ikke alltid var snakk om en aktiv politikk med sikte på å bygge bro over motsetninger. Av og til dreide det seg bare om at man inntok en positiv holdning til Sovjetunionen uten å binde seg til sovjetiske oppfatninger, slik kommunistene i stor grad gjorde. I det følgende er begrepet brukt løst og vil dekke det som kan betegnes som et «mellomstandpunkt» i synet på Sovjetunionen i hele perioden 1917–1991.

Før omkring 1950 var dette en oppfatning som representerte et mellomstandpunkt mellom klar avstandtagen og klar tilslutning til det sovjetiske samfunnssystemet og det politiske regimet i Sovjet-

unionen. Etter den tid, særlig fra omkring 1970, ble det sovjetiske samfunnssystemets tiltrekningskraft sveket. Det som er blitt kalt «kritisk dialog» i motsetning til «kompromissløs oppdemming» i sikkerhetspolitiske spørsmål, ble viktigere enn synet på det sovjetiske samfunnssystemet som begrunnelse for brobygging.¹

Revolusjonsbegeistring

Den russiske revolusjonen – først Februar-revolusjonen, deretter Oktoberrevolusjonen – ble mottatt positivt, til dels med begeistring, i størstedelen av den norske arbeiderbevegelsen. Også før «den nye retning», den radikale opposisjonen

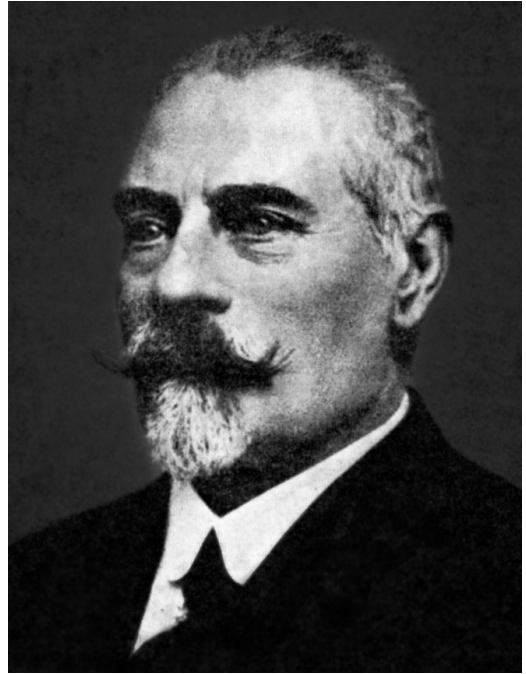
i partiet, kom til makten i 1918, var støtten til revolusjonen sterk i Det norske Arbeiderparti. «Den begivenhet som i dag meldes fra den russiske rikets hovedstad, er uten sammenligning den veldigste og

betydningsfulleste siden verdenskrigen brøt ut», het det i *Social-Demokratens* leder 15. mars 1917. Og videre: «Det knytter seg store håp og store muligheter til den russiske revolusjon.» Redaktør Jacob Vidnes, som tilhørte partiets reformistiske fløy, var riktignok mer forbeholden ett år senere etter at bolsjevikene hadde oppløst den grunnlovgivende forsamling og gjennomført andre autoritære tiltak.² Men i *Ny Tid*, partiavisen i Trondhjem med Martin Tranmæl som redaktør, fikk bolsjevikene helhjertet støtte. Med den nye retnings seier på partiets landsmøte i april 1918 og valget av Olav Scheflo til ny redaktør for *Social-Demokraten* forsvant også der ethvert forbehold – bolsjevikene fikk heretter full støtte i parti-

*«Det var tre hovedtendenser
 i synet på Sovjetunionen
 i norsk arbeiderbevegelse»*

Christian Holtermann Knudsen var fagforeningsmann og politiker. Han stiftet Vort Arbeide, og var en av pionerene i norsk arbeiderbevegelse. (Foto: Wikipedia.org)

Carl Jeppesen var redaktør i Social-Demokraten i to perioder, og også formann i Arbeiderpartiet i to perioder. (Foto: Wikipedia.org)

ets hovedorgan. Likevel var det ulike oppfatninger om revolusjonen, og ikke minst om sovjetstyret, i partiet i tiden som fulgte. Disse ulike oppfatningene gjorde seg gjeldende i arbeiderbevegelsen så lenge Sovjetunionen eksisterte.

Tre hovedtendenser i synet på Sovjetunionen i norsk arbeiderbevegelse

Vi kan skjelle mellom tre hovedtendenser. Vi har for det første den ubetingete tilslutningen til kommunismen og sovjet-systemet, representert ved Scheflo-fløyen i Det norske Arbeiderparti før partisplittelsen i november 1923, og deretter av Norges kommunistiske parti. For kommunistene var det eksplisitt at «kriteriet på en kommunist» var hans forhold til Sovjetunionen.³ For det andre kan vi peke på en klar antikom-

«Brobyggingslinjen var gjennomgående den sterkeste tendensen i kanskje mesteparten av Sovjetunionens eksistensperiode»

munistisk tendens, en avvisning av den revolusjonære vei til sosialismen og en sterkt kritisk, til dels fiendtlig holdning til Sovjetunionen. Denne linjen var representert av den sosialdemokratiske høyrefløyen i DnA som brøt ut i 1921 og stiftet sitt eget parti,

Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti. Etter at sosialdemokratene og DnA i 1927 igjen sluttet seg sammen, representerte denne tendensen en høyrefløy i Arbeiderpartiet. Endelig eksisterte

det en tredje tendens som i likhet med høyrefløyen avviste den russiske bolsjevismen, den senere stalinismen og sovjetkommunismen etter Stalin, men som likevel hadde et positivt syn på mange sider ved Sovjetunionen. Representanter for denne tendensen ønsket å opprettholde nær kontakt og samarbeid med Sovjetunionen og ønsket å bygge bro mellom

Berømt fotografi fra Petrograd (dagens St. Petersburg), 4 juli, 1917. Soldater åpner ild mot demonstranter på Nevskij Prospekt under den russiske revolusjon. (Foto: Wikimedia.org)

Sovjetunionen og de kapitalistiske land i Vesten.

Det var ikke alltid klare skillelinjer mellom disse tre tendensene innenfor arbeiderbevegelsen, og det kunne være noe ulike oppfatninger innenfor tendensene. Styrkeforholdet mellom dem varierte over tid. Likevel kan det hevdes at i norsk arbeiderbevegelse var brobyggingslinjen gjennomgående den sterkeste tendensen i kanskje meste-parten av Sovjetunionens eksistensperiode. Det kan kanskje også hevdes at brobyggingslinjen var sterkere i den norske arbeiderbevegelsen enn tilsvarende eller lignende tendenser i andre europeiske land. Men jeg skal begrense meg til ganske kort å søke å begrunne påstanden om at brobyggingslinjen i norsk arbeiderbevegelse overveiende var sterkere enn den ubetingete tilslutning til eller avvisning av den sovjetiske kommunismen og Sovjetunionen.

«Fra partiets stiftelse i 1887 til utbruddet av den andre verdenskrig var redaktørposten i Arbeiderpartiets hovedorgan en av de viktigste – om ikke den viktigste – posisjonen i partiet»

Splittelsen i arbeiderbevegelsen og synet på Sovjetunionen

I Det norske Arbeiderparti hadde den radikale, revolusjonære retning overtatt makten i partiet i 1918. Begeistringen for den russiske revolusjonen var som nevnt stor. I 1919 sluttet partiet seg til Den kommunistiske internasjonale, forkortet Komintern. På Kominterns andre kongress, sommeren 1920, ble de såkalte Moskva-tesene vedtatt. De innebar blant annet krav om en sentralistisk underordning av medlemspartiene under Kominterns ledelse. Reaksjonene i Arbeiderpartiet på Moskva-tesene var tredelt – helt i tråd med de tre tendensene som er nevnt. En betydelig del av den radikale fløyen, med Olav Scheflo i spissen, gikk inn for ubetinget tilslutning til tesene. Den sosialdemokratiske høyrefløyen var like ubetinget motstan-

Martin Tranmæl, som i 1917 var redaktør i Ny Tid, partiavisen i Trondheim, støttet den russiske revolusjonen, men ønsket senere at partiet skulle melde seg ut av Komintern. (Foto: Wikipedia.org)

Olav Schefflo, som overtok som redaktør i Ny Tid etter Tranmæl, regnes som en av de radikale i partiet, og var også en av støttespillerne til de såkalte Moskva-tesene. (Foto: Wikipedia.org)

dere av tesene – og brøt som nevnt med Arbeiderpartiet som følge av partiets tilslutning til tesene. Martin Tranmæl, som ved siden av partiformannen Kyrre Grepp var partiets viktigste politiker, var skeptisk til tesene og gikk inn for at Arbeiderpartiet skulle melde seg ut av Komintern, men stå tilsluttet som en «sympatiserende organisasjon med rådgivende stemme», som det het. Dette forslaget ble utarbeidet høsten 1920 og kan betraktes som det første utslaget av brobyggingslinjen. Forslaget var imidlertid uakseptabelt både for Kominterns ledelse og for Schefflofløyen i partiet, som kunne spille på revolusjonsbegeistring og Kominterns prestisje. Tranmæl måtte derfor bøye av, og partiets tilslutning til Moskva-tesene ble vedtatt på landsmøtet i 1921 – riktignok med visse forbehold.⁴

Under partistriden som fulgte, ble etter hvert spørsmålet om forholdet til Komintern det viktigste, og det endte med en ny splittelse høsten 1923.

Et mindretall dannet Norges kommunistiske parti. Norge hadde nå tre arbeiderpartier – et kommunistisk, et sosialdemokratisk og et som var verken det ene eller det andre: Det norske Arbeiderparti.

Arbeiderpartiet var det klart største av disse. Det regnet seg fortsatt som revolusjonært og som sovjetvennlig, og markerte dette ved å unnlate å melde seg inn i Den sosialistiske arbeiderinternasjonale, sosialdemokratenes motstykke til Komintern. Mange i partiet mente at de var mer revolusjonære enn kommunistene. Karakteristisk for en slik oppfatning var Arbeiderpartiets nye ungdomsorganisasjon, som fikk navnet «Venstre kommunistisk Ungdomsfylking». Det er likevel riktignok å karakterisere Arbeiderpartiet som «sentristisk», altså at det politisk befant seg «i sentrum», mellom kommunister og sosialdemokrater. Dette gjelder også en tid etter at det sosialdemokratiske partiet i 1927 ble oppslukt av Arbeiderpartiet.

Fra Arbeiderpartiets landsmøte i november 1923, der partiet for andre gang på kort tid ble splittet. Partiet opplevde i perioden to partisplittelser, henholdsvis i 1921 da et mindretall forlot partiet og etablerte Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti og i 1923 da et nytt mindretall forlot partiet og etablerte Norges Kommunistiske Parti. (Foto: Trondheim byarkiv)

Pressefolkenes betydning i arbeiderbevegelsen

Under striden om Arbeiderpartiets politiske linje og dets forhold til Den kommunistiske internasjonale spilte folk fra arbeiderpressen en ledende rolle. Begge de nevnte lederne for de to hovedgrupperingene under fraksjonsstriden i 1922–1923 var pressefolk. Martin Tranmæl var fra 1913–1918 redaktør for *Ny Tid* i Trondhjem der han hadde vært medarbeider fra starten i 1899. Fra 1921 til 1949 var han redaktør av Arbeiderpartiets hovedorgan, *Social-Demokraten*, senere *Arbeiderbladet*, nå *Dagsavisen*. (Det var for øvrig etter krav fra Komintern at *Social-Demokraten* måtte skifte navn.) Olav Scheflo hadde vært journalist i arbeiderpressen fra 1906, fra 1914 redaktør for *Arbeidet* i Bergen. Da den revolusjonære opposisjonen i DnA overtok makten i partiet i 1918, ble Scheflo som

nevnt redaktør av hovedorganet *Social-Demokraten*

Det var ikke tilfeldig at de sentrale politikerne i Arbeiderpartiet var pressefolk. Partiets fremste leder før «den nye retning» overtok i 1918, Christian Holtermann Knudsen, var stifteren av *Vort Arbeide*, den senere *Social-Demokraten*. Carl Jeppesen, den kanskje nest fremste av partilederne før 1918, var redaktør av *Social-Demokraten* 1887–1892 og 1906–1912. Her kunne også nevnes Alfred Eriksen, som i 1902 stiftet avisa *Nordlys*. Han ble året etter valgt inn på Stortinget som del av partiets første stortingsgruppe og ble partiets gruppefører og viktigste talsmann i den første stortingsperioden.

Fra partiets stiftelse i 1887 til utbruddet av den andre verdenskrigen var redaktørposten i Arbeiderpartiets hovedorgan en av de viktigste – om ikke *den*

viktigste – posisjonen i partiet. Det forteller noe at redaktøren var landsmøtevalgt. Det forteller også noe at Martin Tranmæl, som var partiets faktiske leder etter Kyrre Grepps død i 1922 og fram til krigsutbruddet, ikke var partiformann eller partisekretær, men altså redaktør for partiets hovedorgan, *Arbeiderbladet*.

Brobyggingspolitikk i fagbevegelsen i mellomkrigstiden

I mellomkrigstiden kom den konkrete brobyggingspolitikken mest til uttrykk i fagbevegelsen. Allerede i 1922 tok den norske fagorganisasjonen initiativ til å få arrangert et fellesmøte mellom den røde faglige internasjonale i Moskva og den sosialdemokratiske Internationale Gewerkschaftsbund i Amsterdam, men dette ble avvist av Amsterdam-internasjonen. I likhet med Arbeiderpartiet kom den norske fagorganisasjonen lenge til å stå utenfor de internasjonale organisasjonene. I 1927 ble det vedtatt å søke å opprette såkalte «gjensidighetsavtaler» med fagorganisasjonene i flere andre land, også med den sovjetiske fagorganisasjonen. I vedtaket het det blant annet at de enkelte fagforbundene skulle arbeide for at de sovjetiske forbundene skulle opptas i de internasjonale fagsammenslutningene. Dette ble fulgt opp av en norsk-finsk-sovjetisk konferanse i København i februar 1928. Denne er blitt karakterisert som «høydepunktet i nordmennenes forsøk på å bygge en bro mellom den vest- og østeuropeiske fagbevegelsen og mellom de faglige internasjonale».⁵

Arbeiderpartiet: Ulike syn i 1930-årene

Utover i 1930-årene utviklet Arbeiderpartiet seg i stadig mer sosialdemokratisk retning. Det var ulike syn på Sovjetunionen i partiet. Venstrefløyen var splittet i sympati for henholdsvis Stalin og Trotskij. Felles for venstrefløyen var likevel en sterk hengivenhet for oktoberrevolusjonen og beundring av Sovjetunionen. Men også Arbeiderpartiets sentrum med Tranmæl i

spissen må fortsatt karakteriseres som sovjetvennlig, selv om Moskva-prosessene førte til vakling. En analyse av *Arbeiderbladets* (og Tranmæls) syn på Moskva-prosessene viser at oppfatningen gikk i bølger, alt fra avvising av anklagene og fordømmelse av prosessene til akseptering av dommene og tilbake igjen.⁶ I juni 1937, midt under de verste eksessene under terroren, fryktet Tranmæl at kontrarevolusjonen ville seire i Sovjetunionen dersom Stalin ble styrtet. Først ved årsskiftet 1937/1938 ble Moskva-prosessene definitivt avvist. Men selv etter dette fant *Arbeiderbladet* positive trekk ved Sovjetunionen. Blant annet ble Sovjetunionen berømmet for sitt engasjement i den spanske borgerkrigen.⁷ Og etter at Arbeiderpartiet endelig, i 1938, meldte seg inn i Den sosialistiske arbeiderinternasjonale, ble det presisert at partiet fortsatt ville innta en positiv holdning til Sovjetunionen.⁸

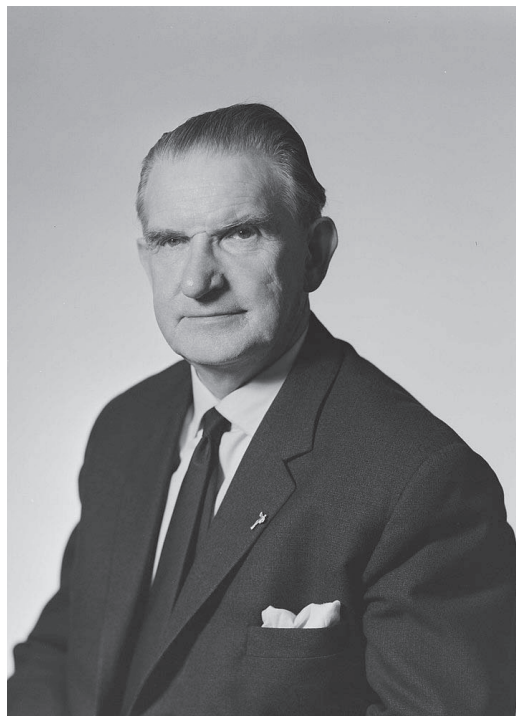
«Innenrikspolitisk fikk brobyggingspolitikken uttrykk dels ved samlingsforsøk med kommunistpartiet, dels ved at framstående Arbeiderpartifolk, blant annet Gerhardsen selv, tok del i vennskapsorganisasjonen Sambandet Norge-Sovjetunionen»

Fra ny Sovjet-begeistring til den kalde krigen

Ikke-angrepspakten med Tyskland i august 1939 og vinterkrigen med Finland som begynte senere samme høst, førte til et kraftig omslag i Arbeiderpartiets syn på Sovjetunionen.⁹ Det negative synet på Sovjetunionen varte imidlertid ikke lenge. Med Sovjetunionens inntreden i krigen fra juni 1941 og landets sterke innsats i kampen mot Hitler-Tyskland ble russerne umåtelig populære i den norske befolkningen. Ved krigens slutt fikk kommunistpartiet stor oppslutning, og også innenfor Arbeiderpartiet var det en betydelig sovjetvennlighet. Grunnlaget var lagt for ny brobyggingspolitikk. Utenrikspolitisk er brobyggingslinjen godt kjent. Den bygget på at et godt forhold mellom stormaktene var den beste garanti for fred.¹⁰ Innenrikspolitisk fikk brobyggingspolitikken uttrykk dels ved samlingsforsøk mellom Arbeiderpartiet og kommunistpartiet, dels ved at framstående Arbeiderpartifolk, blant annet statsministeren selv, Einar Gerhardsen, gikk inn i og tok aktiv del i vennskapsorganisasjonen

Einar Gerhardsen i 1945. (Foto: Ernest Rude - Wikipedia.org)

Konrad Nordahl. (Foto: Leif Ørnelund - Oslo Museum)

Sambandet Norge-Sovjetunionen. LO-formannen, Konrad Nordahl, ble medlem av styret ved Sambandets opprettelse i 1945.¹¹

Arbeiderbladet var i den første tiden etter krigen til dels sterkt Sovjet-vennlig. Faste skribenter i avisen, som Torolf Elster, John Sanness og Martin Tranmæl selv, nærmest hyllet Sovjetunionen, ikke bare for landets krigsinnsats under krigen, men også sovjetsystemet og Stalin.¹² Dette var uttrykk for deres faktiske oppfatning på denne tiden. Men det var også politisk oppportunt. I en tid med sterk sympati for Sovjetunionen i befolkningen gjaldt det for partiet ikke å vise seg mindre Sovjet-vennlig enn det konkurrerende Norges kommunistiske parti.

*«Selv om brobyggingslinjen ikke
avspeilet seg i arbeiderpressen, sto
den fortsatt sterkt både i LO og i deler
av Arbeiderpartiet»*

Kald krig: «Kritisk dialog» eller «kompromissløs oppdemming»?

Utbruddet av den kalde krigen vanskeliggjorde brobyggingspolitikken, og med den kommunistiske maktovertakelsen i Tsjekkoslovakia i februar 1948 var det slutt på *Arbeiderbladets* positive holdning til Sovjetunionen.¹³ Men selv om Norge året etter ble innmeldt i NATO, skjedde dette med visse viktige forbehold. En grunn til dette har trolig vært den sterke motstanden innad i DnA mot NATO-medlemskapet.

Kanskje så mye som to tredjedeler av stortingsrepresentantene var i utgangspunktet mot medlemskap, og et stort flertall av partiets lokalaviser uttrykte også motstand mot norsk NATO-medlemskap.¹⁴

Etter Stalins død, og særlig med tøværsperioden etter det sovjetiske kommunistpartiets 20. partikongress i 1956, fikk brobyggingspolitikken fornyet aktualitet. Denne tendensen var sterkest representert i Arbeiderpartiets venstrefløy og, etter 1961, i Sosialistisk Folkeparti med dets krav om en «tredje vei». Senere representerte Sosialistisk Venstreparti brobyggingslinjen. Men også i Arbeiderpartiets venstrefløy – og langt inn i sentrum av partiet – var man inne på en slik linje. «Påskeopprøret» i 1958, en protest mot at Vest-Tyskland skulle utstyres med atomvåpen, vant tilslutning hos et flertall av Arbeiderpartiets stortingsrepresentanter og fikk i løpet av kort tid også tilslutning fra fagforeninger med til sammen over 200 000 medlemmer.¹⁵ Dette indikerer at oppslutningen i partiet om den offisielle norske utenrikspolitikken ikke var så entydig som man ellers kunne få inntrykk av.

Statsministeren i disse årene, Einar Gerhardsen, hadde et ganske positivt syn på Sovjetunionen. Han var riktignok ingen beundrer av det sovjetiske samfunnssystemet, men han hadde tro på Khrusjtsjovs avspennings- og nedrustningsbestrebelse, og han ønsket en tilnærming mellom øst og vest som kunne føre til «en utvikling av den kapitalistiske verden i mer sosialistisk retning og den kommunistiske i mer demokratisk retning».¹⁶ Gerhardsen var den første statsminister i et NATO-land som ble invitert til å besøke Sovjetunionen. Besøket kom i stand i oktober 1955 og ble fulgt opp av et norsk-sovjetisk samarbeid på en del områder «som trolig var mer omfattende enn det Sovjetunionen hadde med noe annet land i vestblokken», for å sitere historikerne Knut Einar Eriksen og Helge Pharo i Norsk utenrikspolitikkshistorie.¹⁷ Gerhardsen var muligens også tilhenger av et samarbeid på partiplan mellom Arbeiderpartiet og det sovjetiske kommunistpartiet. Men her møtte han motbør i sitt eget parti.¹⁸ Gerhardsens linje er blitt karakterisert som «kritisk dialog» i motset-

ning til partisekretær Haakon Lies «kompromissløse oppdemming».¹⁹

Den sterke økonomiske veksten Sovjetunionen hadde opplevd i 1930-årene og under gjenoppbyggingen etter krigen, gjorde at også mange ikke-kommunister anså det sovjetiske samfunnssystemet som økonomisk overlegent det kapitalistiske systemet. Khrusjtsjovs framtidsoptimisme ble avspeilet i tilløp til framtidspessimisme for Norge i Arbeiderparti-kretser. I 1960 skrev således Gerhardsens nærmeste rådgiver, Andreas Andersen, i et notat: «Det kan være grunn til å frykte at for eksempel Finnmark om 10–15 år vil fortone seg som et tilbakeleggende område sammenlignet med de tilgrensende deler av Sovjet.»²⁰ Andersen var ikke alene om slike tanker.

Med den økonomiske oppgangen i de vestlige land og Sovjetunionens voksende økonomiske problemer utover i 1970-årene forsvant selvfølgelig den slags bekymringer. Og Arbeiderpartiets ledere etter Gerhardsen hadde ikke samme tro, verken på det sovjetiske systemets styrke eller den sovjetiske ledelsens fredsvilje.

Til tross for Gerhardsens betingede sovjetvennlighet var det ikke mye rom for støtte til «brobygging» i DnAs presse i 1950–60-årene. I boka *Norsk pressehistorie* heter det i avsnittet om 1950–60-årene at «Dekninga av den norske forsvars- og sikkerhetspolitikken blei i mange år prega av ei servil haldning og ein klar mangel på kritisk distanse».²¹ Utsagnet er myntet på pressen generelt. Men dette gjaldt ikke minst DnAs presse. NATO-motstanden i månedene før DnA-landsmøtet vedtok innmelding i NATO var forvandlet til en kamp mot NATO-motstanderne i partiet. I 1960 forsvarte bortimot en samlet partipresse sentralstyrets vedtak om å ekskludere NATO-motstanderne rundt bladet *Orientering*.²² På den andre siden forsvarte kommunistenes *Friheten* Sovjetunionen i ett og alt. Bare lille *Orientering*, som ble drevet av venstreopposisjonelle innenfor DnA og utkom annenhver

«Etter Stalins død, og særlig med tøværsperioden etter det sovjetiske kommunistpartiets 20. partikongress i 1956, fikk brobyggingspolitikken fornyet aktualitet»

uke, representerte «det tredje standpunkt» i norsk presse.²³ *Orienterings* ønske om dialog med og brobygging overfor Sovjetunionen og de østeuropeiske landene var entydig. Men det var vanskelig for avisen å finne et balansepunkt for et «tredje standpunkt». Siden avisen skulle være et korrektiv til resten av pressen, var det knapt til å unngå at den kritiske holdningen til stormaktene på hver side av jernteppet ble skjevt i retning av vestmaktene, særlig USA.²⁴

Brobygging i 1970–80-årene

Selv om brobyggingslinjen ikke avspeilet seg i arbeiderpressen, sto den fortsatt sterkt både i LO og i deler av Arbeiderpartiet. I 1969 ble det vedtatt et nytt handlingsprogram for LO der det blant annet het at «kontakten med landene i Øst-Europa må tas opp igjen og bygges ut».²⁵ Året etter ble det opprettet en internasjonal avdeling i LO. Alt første året ble det organisert en rekke delegasjonsreiser til østeuropeiske land, inkludert Sovjetunionen. I 1972 inngikk norsk og sovjetisk LO avtale om delegasjonsutveksling, og samme år var LO representert med fire personer ved 1. mai-feiringen i Moskva. Dette samarbeidet fortsatte gjennom resten av Sovjetunionens eksistens-tid – med et kortere tilbakeslag under den «andre» kalde krigen i første halvdel av 1980-årene.²⁶

I Arbeiderpartiets ungdomsorganisasjon AUF var brobyggingslinjen i høyeste grad levende. Mellom 1967 og 1973 var det et regulært opprør i AUF mot moderpartiets utenrikspolitikk. Viktigst var opposisjonen mot USAs krig i Vietnam og et krav om norsk utmeldelse av NATO. Men det var også sterke krav om en mer forsonende politikk overfor Sovjetunionen og de østeuropeiske landene.²⁷

Også i partiet selv var det et sterkt ønske om brobygging mellom øst og vest. Det fikk partiledelsen merke da det i 1979 ble snakk om å utplassere nye atomraketter i Europa. Dette førte til et enormt rabalder i partiet, et rabalder som ble forsterket av strid om forhåndslagring av militært utstyr og krav

om en atomvåpenfri sone i Norden.²⁸ Denne sterke sikkerhetspolitiske opposisjonen i partiet var først og fremst et uttrykk for frykt for følgene av et fortsatt atomvåpenkappløp. Men indirekte vitner den om et syn på Sovjetunionen som en stat som det var mulig å forhandle og inngå kompromisser med. Det var et sterkt krav om forhandlinger og brobygging istedenfor fortsatt opprustning og konfrontasjon. Kravet var så sterkt at partiledelsen langt på vei måtte imøtekomme det.

Til venstre for Arbeiderpartiet

Norges kommunistiske parti representerte som nevnt den ubetingete tilslutningen til kommunismen og sovjetsystemet. Men i en periode i 1960-årene og begynnelsen av 1970-årene kan man faktisk også i NKP, under Reidar T. Larsens ledelse, øyne et ønske om uavhengighet fra Moskva og om samling med venstresosialistene i og utenfor Sosialistisk Folkeparti.

«Kriteriet på en kommunist» var ikke lenger ubetinget støtte til Sovjetunionen. Samlingsbestrebelsene tok imidlertid snart slutt da partiet fikk beskjed fra Moskva om å stanse en slik prosess. Reidar Larsen og enkelte andre gikk inn i Sosialistisk Venstreparti,

«Mens brobyggingslinjen i mellomkrigstiden og de første årene etter krigen var grunnlagt på sympati for det sovjetiske samfunnssystemet, var linjen under den kalde krigen i økende grad basert på krigsfrykt»

mens de Moskva-tro kommunistene opprettholdt sin lojalitet til den sovjetiske ledelsen til det siste.

I Sosialistisk Folkeparti og senere i Sosialistisk Venstreparti var det – til tross for ønsket om en «tredje vei» – mange som så med sympati på Sovjetunionen og til dels den samfunnsmodellen de kommunistiske landene representerte. Men for andre, og særlig innenfor den yngre generasjonen, var det først og fremst faren for krig og trusselen fra atomvåpnene som mobiliserte engasjementet, sammen med kampen mot kolonialisme og imperialisme. Mange anså at utviklingen i Sovjetunionen hadde gått i byråkratisk retning, med framvekst av et nytt klassesamfunn. Lengst i denne retning gikk deler av SFs ungdomsorganisasjon SUF, som kritiserte Sovjetunionen for revisjonisme og isteden så til Kina som det ekte revolu-

Oslo, Stortorget, 08.05.1962, demonstrasjon mot atomvåpen. (Foto: Dagbladet/Norsk Folkemuseum)

sjonære eksempel. Etter SUFs brudd med SF i 1969 og dannelsen av AKP(m-l) i 1973 ble denne kritikken forsterket og endte opp med en karakteristikk av Sovjetunionen som «sosialimperialistisk». Her var det ikke mye av brobyggingstanken igjen. M-l-erne ble faktisk enda mer fiendtlig innstilt til Sovjetunionen enn selv den ytterste høyrefløy i Arbeiderpartiet.

Oppsummering

«Brobygginglinjen» i norsk arbeiderbevegelse var sterkest i mellomkrigstiden og de første årene etter krigen. Venstrefløyen i DnA var svært sovjetvennlig, og i mellomkrigstiden sto «sentrismen» med dens betinget positive syn på Sovjetunionen trolig sterkere i DnA enn i noe annet sosialdemokratisk parti i

Europa. I de nærmeste årene etter andre verdenskrig var sovjetentusiasmen sterk i praktisk talt hele arbeiderbevegelsen – og langt ut over den. Som vi har sett, kan det argumenteres for at en brobygginglinje også senere gjorde seg betydelig gjeldende. Den var ikke bare representert i venstresosialistiske partier som Sosialistisk Folkeparti og dets etterfølger Sosialistisk Venstreparti, men også i Arbeiderpartiets venstrefløy og i perioder langt inn i sentrum av partiet. Men mens brobygginglinjen i mellomkrigstiden og de første årene etter krigen var grunnlagt på sympati for det sovjetiske samfunnsystemet, var linjen under den kalde krigen i økende grad basert på krigsfrykt. Synet på Sovjetunionen som et sosialistisk eksempel fikk stadig mindre betydning.

Noter:

- 1 Begrepsparet «kritisk dialog» og «kompromissløs oppdemming» er tatt fra Bones 2006: 283.
- 2 Jf. f.eks. *Arbeiderbladet* 26.1 og 21.2.1918
- 3 Egge, Å. og Halvorsen, T. 2002: 9–31
- 4 Se Egge 2003: 234–238; Maurseth 1987: 151–174
- 5 Ousland 1949: 302, se nærmere om dette hos Lorenz 1989: 101–119
- 6 Ihle 1964
- 7 Pryser 1988: 204–206
- 8 Ibid.: 194
- 9 Se f.eks. Sundvall 2016
- 10 Se f.eks. Sverdrup 1996
- 11 Rotihaug 2000: 29
- 12 Aam 1997: 13–24
- 13 Aam, op.cit.
- 14 Eriksen 1972: 170–172, 184–185
- 15 Hoffmann 1966
- 16 Eriksen og Pharo 1997: 198
- 17 Ibid.
- 18 Tjelmeland 2009: 10; Lie 1975: 115
- 19 Bones, op.cit.
- 20 Eriksen og Pharo 1997: 227
- 21 Ottosen 2002: 130
- 22 Kvam 1973: 100
- 23 Fonn 2011
- 24 Fonn 2011: særlig del I
- 25 Her etter Tjelmeland 2014: 600
- 26 Tjelmeland 2014: 597–623
- 27 Halvorsen 2003: 341–394
- 28 Nyhamar 1990: 465–472

Litteratur:

- Bones, S. (2006). «Med viten og vilje: Einar Gerhardsens reise til Sovjetunionen i 1955». *Nytt Norsk Tidsskrift* 2006 (3), s. 276–284.
- Egge, Å. og Halvorsen, T. (2002). «'... kriteriet på en kommunist er hans forhold til Sovjetunionen'. De norsk-sovjetiske partirelasjoner 1917–1991.» *Arbeiderhistorie* 2002, s. 9–31.
- Egge, Å. (2003). «Hvorfor ble Arbeiderpartiet splittet i 1923?». *Historisk tidsskrift* 2003 (3), s. 229–262.
- Eriksen, K.E. (1972). *DNA og NATO: en redegjørelse for debatten og vedtakene i Det norske arbeiderparti 1948–49*. Oslo: Gyldendal
- Eriksen, K.E. og Pharo, H.Ø. (1997). *Kald krig og internasjonalisering 1945–1965. Norsk utenrikspolitikks historie*. Bind 5. Oslo: Universitetsforlaget
- Fonn, B. K. (2011). *Orientering – rebellenes avis*. Oslo: Pax
- Halvorsen, T. (2003). *Partiets salt – AUFs historie*. Del V. Oslo: Pax
- Hoffmann, F. (1966). *Påskeopprøret 1958*. Oslo: Pax
- Ihle, Ø. (1964). *Den norske arbeiderbevegelse og Moskvaprosessene*. Hovedfagsoppgave i historie ved Universitetet i Oslo.
- Kvam, R. (1973). *DNA mot splittelse: da venstre fløyen ble ekskludert og SF stiftet*. Oslo: Cappelen
- Lie, H. (1975). *... slik jeg ser det*. Oslo: Tiden
- Lorenz, E. (1989). «Fagbevegelsens gjensidighetsavtaler med Sovjet». *Arbeiderhistorie* 1989, s. 101–119.
- Maurseth, P. (1987). *Gjennom kriser til makt (1920–1935). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bind 3. Oslo: Tiden
- Nyhamar, J. (1990). *Nye utfordringer (1965–1990). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bind 6. Oslo: Tiden
- Ottosen, R. et al. (2002). *Norsk pressehistorie*. Oslo: Samlaget
- Ousland, G. (1949). *Fagorganisasjonen i Norge*. Bind 2. Oslo: Tiden
- Pryser, T. (1988). *Klassen og nasjonen (1935–1946). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bind 4. Oslo: Tiden
- Rotihaug, I. (2000). «For fred og vennskap mellom folkene – Sambandet Norge–Sovjetunionen 1945–1970.» *Forsvarsstudier* 2000 (1).
- Sundvall, E.W. (2016). *Gerhardsens valg – Arbeiderpartiets tunge avskjed med Sovjetunionen*. Kap. 5 og 6. Oslo: Gyldendal
- Sverdrup, J. (1996). *Inn i storpolitikken 1940–1949. Norsk utenrikspolitikks historie*. Bind 4. Oslo: Universitetsforlaget
- Tjelmeland, H. (2009). «'En utenrikspolitisk amatør?' Einar Gerhardsen som statsmann 1955–58». *Arbeiderhistorie* 2009, s. 7–27.
- Tjelmeland, H. (2014). «Norsk-sovjetisk fagleg diplomati og den europeiske détente.» *Historisk Tidsskrift* 2014 (4), s. 597–623.
- Aam, P. Chr. (1997). *Arbeiderbladet og synet på Sovjet 14. mai 1945–21. juli 1948*. Hovedoppgave i historie, NTNU.

Maleri: Lenin taler foran arbeidere Putilov-fabrikken i mai 1917.

Revolusjonsfrykt og klassekamp:

1917-revolusjonen og norsk presse

Rune Ottosen
Professor i journalistikk
Høgskolen i Oslo og Akershus
rune.ottosen@hioa.no

En grunnleggende tese som skal begrunnes i denne artikkelen, er at 1917-revolusjonen i Russland indirekte hadde stor innvirkning på norsk politikk og arbeidsliv. Det ble skrevet mye i avisene om revolusjonen, og dette inspirerte radikale arbeidere. Revolusjonen bidro til nye partidannelser og en endring av avisbildet som i partipressens tidsalder skulle få stor betydning. Radikal inspirasjon fra de russiske kommunistene og Komintern skulle også få betydning for synet på streiker, klassekamp, organisasjonsliv og ytringsfrihet i Norge.

Tre nivåer

Drøftingen vil skje på tre nivåer. Hvordan virket 1917-revolusjonen indirekte og direkte inn på norsk politikk ved at revolusjonsfrykten påvirket ytringsfrihetens grenser? Dette kom konkret til uttrykk ved forslag til endring i straffeloven.

Kampen mellom den revolusjonære og den reformistiske linjen stod i journalist- og presseorganisasjonene om synet på organisasjonsfrihet, kampmetoder og streikebryteri.

Arbeiderpressen og journalistorganisasjonene ble splittet på grunn av ulikt syn på revolusjonen i Russland. Konkret kom dette til uttrykk i ulikt syn på Komintern og kommunismen.

Den russiske revolusjonen pågikk mens hele verden fulgte med på omveltningene som utspant seg for

åpen scene. Ringvirkningen fra første verdenskrig og Norges frykt for å bli trukket inn bidro nok i større grad enn bolsjevikrevolusjonen til inngrep i presse- og ytringsfriheten, selv om det kan være vanskelig å se disse to hendelsene atskilt. Den russiske revolusjonen ble en referanseramme for debatten om sosiale og politiske forhold innad i pressen. Noen så på de radikale vindene fra øst med begeistring, andre møtte revolusjonspratet med forskrekkelse og angst. Høyre–venstre-aksen i norsk presse var like sterk som i arbeidslivet og samfunnet for øvrig.

1917 og presseorganisasjonene

I revolusjonsåret 1917 skjedde det flere store endringer i norsk presse og i presseorganisasjonene. Det var liv og røre på mange plan. Dette vet vi fordi fagbladet *Journalisten* ble etablert i januar 1917 som organ for Kristiania Journalistklubb. Her kan vi lese om en gryende presseetisk debatt og diskusjon om behovet

«Inspirasjon fra de russiske kommunistene og Komintern skulle også få betydning for synet på streiker, klassekamp, organisasjonsliv og ytringsfrihet i Norge»

for egne fagforeninger for journalister (uavhengig av redaktørene). Det ble understreket at det var behov for utdanning og avtalefestede, ordnede lønns- og arbeidsforhold.¹ De opprivende politiske konfliktene i samtiden blir behørig omtalt i *Journalistens* spalter, ikke minst dyrtiden som følge av mange års krig og varemangel. Også journalister engasjerte seg i dyrtidsaksjoner og understreket konsekvensen for pressefolk, både når det gjaldt prisvekst og synkende kjøpekraft. Bransjen som helhet hadde sine særegne problemer. Prisen på avispapir skjøt i været, og det ble reist krav om faste, regulerte papirpriser.² At den russiske revolusjonen fikk direkte konsekvenser for organisasjonslivet, kom til uttrykk i

Norsk Presseforbunds 25-årshistorie, der det heter i årsberetningen for 1917: «Ved et styremøte i midten av mars kom noen fler, men protokollen forteller at på grunn av de inntrufne verdensbegivenheter – revolusjonen i Russland – var det ikke tid til å behandle de på kartet opførte saker.» Men det ble vedtatt å holde et ekstraordinært landsmøte snarest mulig for å behandle odelstingsproposisjon nr. 19 for 1917 – den såkalte 'kneblingsloven'.³ Denne skulle senere gå under betegnelsen «Lex Urbye» etter statsråd Anders Urbye som fremmet – og senere trakk – forslaget. I lovforslaget ble det lagt opp til strenge straffer for å omtale et land eller dets myndigheter på en måte som kunne forstyrre Norges vennskapelige forhold til landet.

Jeg har tidligere skrevet om dette i bind 2 av Norsk presses historie, der jeg skriver: «Forslaget ble karakterisert som 'den største forhaanelse, der nogensinde er rettet mot den norske presse', som et framstøt som ville 'tilintetgjøre den ytringsfrihet, som er den norske presses ret'. 'Vi vil ikke finde os i', ble det slått fast, 'at vor egen regjering i servil undfaldenhet berøver os et av de goder, vi som nation maa prise høiest: Vor ytringsfrihet'.⁴

Men samtidig som Norsk Presseforbund markerte sin generelle motstand mot pressesensur i striden om Lex Urbye i 1917, ble antimilitaristiske redaktører og journalister arrestert uten protester fra høyresiden. Her kommer utvilsomt revolusjonsfrykten inn i bildet

(se rammesak nederst).

I debatten om Lex Urbye-saken refererte Anders Buen, representant for Det norske Arbeiderpartiet (DNA), til den russiske revolusjonen. Til forskrekkelse for de borgerlige stortingsrepresentantene viste Buen til at arbeiderpressen forhåpentligvis ville få bedre vilkår etter en revolusjon i Norge, da han sa at «det lysner i øst, og den lysningen kastes vestover».⁵ Buen hadde for øvrig selv bakgrunn fra pressebransjen i det sivile liv. Han startet som typograf og ble senere journalist og redaktør i *Ny Tid*.

Bolsjevikrevolusjonen som referanseramme

I de følgende årene ble bolsjevikrevolusjonen en referanseramme i kampen mellom arbeiderpressen og de borgerlige avisene. Ett aspekt ved dette var det som ble skrevet om revolusjonen – i arbeiderpressen stort sett med begeistring og håp, i de borgerlige avisene med frykt og avsky. En artikulert talsmann for de borgerlige var i så henseende *Aftenpostens* politiske redaktør Thorstein Diesen. Hans polemiske snert gikk under betegnelsen «hammerledere».⁶ Mange av hans artikler var i polemikk med Martin Tranmæl, som sjokkerte de borgerlige med sitt friske språk han hadde lært blant syndikalistene i USA. Også Olav Scheflos redaktørtid i partiorganet *Social-Demokraten* var konfliktfylt. Et eksempel på en krass meningsutveksling er fra *Aftenposten* 31. mars 1919. Da hadde *Social-Demokraten* kommet

RAMMESAK:

De to mest omstridte paragrafene 9 og 10 ble i proposisjonen omtalt slik: «Disse to paragrafer i departementets lovutkast fastsætter straf for den som

1. offentlig søker at ophidse til hat mot et fremmed land eller dets statstyrelse,
2. offentlig omtaler eller fremstiller et fremmed land, dets statsoverhode, statsstyrelse, eller gesandt her i riket paa en maate, som kan virke forstyrrende paa det vennskapelige forhold til vedkommende land (§9),
3. offentlig gir meddelelser om forhandlinger i hemmelige møter i Stortinget eller dets avdelinger

eller komiteer eller om dokumenter eller oplysninger, som er meddelt disse som hemmelige, 4. iøvrig offentlig gir oplysninger om ting som han forstod eller burde forstaa av hensyn til rikets interesser ikke bør omtales (§10).

Straffen er i de to under 1 og 2 nævnte tilfælder bøter indtil kr. 100 000,00 eller fængsel intil 2 aar eller begge dele, i tilfældene under 3 og 4 (da ogsaa medvirkning er strafbar) bøter indtil kr. 100 000,00 eller fængsel indtil 1 aar eller begge deler.¹

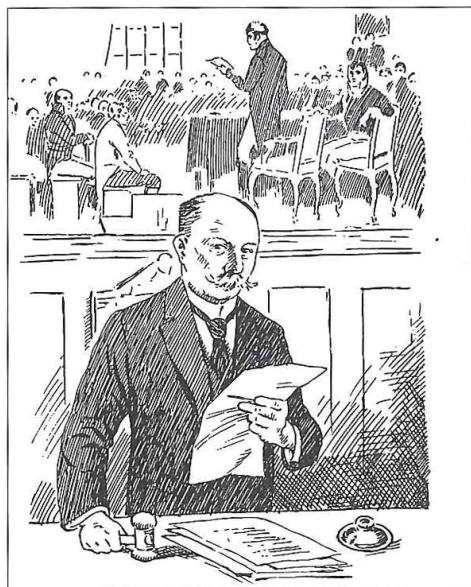
med en dårlig skjult trussel om hva som ventet de borgerlige avisene under «proletariatets diktatur» i Norge: «Vore borgerlige pressekolleger kan snakke så meget de vil om pressefrihed; men de kan forlade sig paa, at faar saasandt arbeiderklassen nogenlunde magten i dette land, skal de herrer journalister faa erfare, at der følger et vist ansvar med at optrede som almenhedens veiledere. Løgnpressen vil blive undertrykt – uden naade og barmhjertighed. Den har ikke mere eksistensberettigelse end hugorme.»⁷

Disse dårlige skjulte truslene om knebling av den borgerlige pressen medførte en illsint «hammerleder» fra Diesen, der han blant annet skriver:

Dette er den frihed som Tranmæl, Scheflo, advokat Emil Stang, professor Bull, Kyrre Grepp osv. vil indføre i Norge. Redaktør Scheflo er den ansvarlige mand for artikelen. Det er fra hans pen, hugormartikelen er flydt. Men Stang, Bull, Tranmæl og Kyrre Grepp har ikke taget afstand fra den. De er enige i den forbryderske trusel. De har tydelig nok sagt, hvad de vil. Det er ikke Norges arbeidere, som tænker paa oprør; det er heller ikke Norges arbeidere, som vil høste fordel af et oprør, hvis det sættes i gang, men skribenter og salonrevolutionære vilde kunne leve høit en tid i sus og dus, naar de havde faat knust alle de «hugorme», som representærer den frie presse. Men saa langt kommer det aldrig. De mænd, som Scheflo stempler som hugorme, vil fortsætte at bringe sandheden frem om bolsjevikenes redselsgjerninger ude og deres planer herhjemme. Vi lover de herrer Scheflo og Stang m.fl., at «hugormene» skal bide godt fra sig.»⁸

Antimilitarisme i Ny Tid

For å forstå kampen om ytringsfrihetens grenser er vi nødt til å gå tilbake til utbruddet av første verdenskrig i 1914. Grunnen til at innskrenkningen av ytringsfriheten under første verdenskrig er relevant for behandlingen av den russiske revolusjonen i 1917, er at disse to hendelsene må sees i sammenheng. Frykten for å bli trukket inn i krigen var sterk og bidro til at antimilitarisme var en viktig fanesak for arbeider-

Pressemannen Anders Buen forskrekket de borgerlige i Stortinget med å si at arbeiderpressen forhåpentligvis ville få bedre vilkår etter en revolusjon i Norge. «Det lysner i øst, og den lysningen kastes vestover,» sa Buen. Illustrasjonen er en faksimile fra Rune Ottosens bok *Fra fjærpenn til internett* (1996)

«Samtidig som Norsk Presseforbund markerte sin generelle motstand mot pressesensur i striden om Lex Urbye i 1917, ble antimilitaristiske redaktører og journalister arrestert uten protester fra høyresiden»

bevegelsen. Historisk har så vel indre uro, frykt for revolusjon og press utenfra i form av krigsfrykt ført til en innskrenkning i ytringsfriheten og i mange tilfeller selsensur.⁹ Da radikalisme og revolusjonsbegeistring bredte seg, dukket parolen «krig mot krigen» opp. Tanken var at arbeiderklassen ikke skulle fungere som kanonføde og slåss mot hverandre i en periode der verdensrevolusjonen var et felles mål. Frykten for denne radikaliseringen bidro ved flere anledninger til direkte inngrep i pressefriheten, der forbud mot å distribuere aviser var et av virkemidlene.

Postmesteren i Trondhjem nedla to dager på rad, så tidlig som 23. og 24. mars 1914, distribusjonsforbud mot avisen *Ny Tid* fordi avisen hadde et antimilitaristisk merke på forsiden.¹⁰

Friløst

Likhet!

Broderkap!

Nr. 74.

Mendag den 23. mars 1914

16. aarg.

Tiedemanns Snus er den bedste.

Hjalmar Hansens Restaurant & Speiseforretning... Tiedemanns Snus er den bedste.

Ungdomsforening... Friløst

Overretning, Otto Skårén... Friløst

Ole Mathisen... Friløst

Postmesterens Obstruktion... Friløst

Fortolkning av historien... Friløst

Revolveren... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Det Tynndal Arbeiderparti... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Forholdene ved Aura-anlægget... Friløst

Det virkingsfulde skud.

Det virkingsfulde skud.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Protest mot dommen i Høykavken.

Det ble reagert kraftig mot antimilitarisme i aviser som Ny Tid. Avisen opplevde både å bli stanset av postvesenet og at redaktøren, Martin Tranmæl, ble fengslet. Illustrasjonen er en faksimile fra Rune Ottosens bok Fra fjærpenn til internett (1996)

Disse sakene ble tatt opp i Stortinget allerede 1. april av redaktør Anders Buen. I referatet fra stortingsdebatten heter det:

Representanten Buen ville vite om «er det med departementets vidende og billigelse, at postmesteren i Trondhjem har negtet at forsende med posten to numre av bladet *Ny Tid*?».¹¹

Av referatet går det også fram at stortingspresidenten informerte om en oppfordring fra et folkemøte på 1500 deltakere om å stanse alle restriksjoner. Møtet henstilte til Stortinget å sette en stopper «for denne frihetsfiendske trafik».

Statsråden svarte at dette hadde vært postmesterens avgjørelse, men at han hadde fått støtte fra ekspedisjonssjefen i poststyret gjennom telefonisk kontakt. Statsråden støttet i stortingsdebatten postmesterens handling. Men han presiserte at han ikke så dette som et brudd på ytringsfriheten. Han betraktet tvert imot *Ny Tids* handlemåte som en provokasjon. Statsråden siterte fra en artikkel fra det samme nummeret av *Ny Tid*, der det gikk fram at hensikten med artikkelen var å latterliggjøre forbudet mot ungdomsforbundets emblem «det brukne gevær».

Etter statsrådens høytlesning kom den prinsipielle uenigheten i saken til uttrykk i to forslag som til slutt ble satt opp mot hverandre. Buens forslag gikk på prinsipielt grunnlag imot postvesenet sensur. Odelstingspresident Johan Ludwig Mowinckel fra Venstre hevdet i debatten at det ikke var politiske meningsytringer han ville til livs, men «den agitation, som gaar ut paa i saa farlige tider som dette isolert at lægge Norge aapent». Høyre-representanten Wollert Konows sluttet seg til Mowinckels resonnement og fremmet motforslag mot Buens forslag. Konows forslag ble vedtatt med 82 mot 25 stemmer. Stortingsflertallet hadde dermed stemt ned Buens forslag uten å ta stilling til det. Ved sin tilslutning til Konows forslag markerte Stortinget at det ikke skulle åpnes for generell postsensur av publikasjoner, men samtidig ville man ikke påføre regjeringen et neder-

lag ved å ta avstand fra den sensuren av *Ny Tid* som allerede hadde funnet sted.

Norsk Presseforbund behandlet spørsmålet på årsmøtet i 1914 under punktet «Forskjellige saker» i årsberetningen.

Etter en omfattende debatt ble følgende forslag av Ove Mossin enstemmig vedtatt:

Den 24. mars negtet postmesteren i Trondhjem at ekspedere *Ny Tid*, fordi der paa bladets første side i de almindelige tekstpalter var gjengit en tegning med overskriften «Ned med militarismen». Denne beslutning ble senere godkjent av arbeidsdepartementets chef. I den anledning finder Norsk Presseforbunds styre at maatte protestere mot, at der under nogen-somhelst form etableres administrativ censur over avisernes indhold av tekst og billeder. Hermed vil man intet ha uttalt om forbudet mot det antimilitaristiske merke.¹²

Slik prøvde NP å balansere ved å uttale seg mot pressesensur, men samtidig indirekte akseptere restriksjoner overfor antimilitarismen.

Dette tilbakeblikket på perioden noen få måneder før verdenskrigen brøt ut viser at NP med visse forbehold støttet en avis på ytterste venstre mot inngrep fra statsmakten. Lex Urbye-saken tre år senere viste at NP ikke aksepterte generelle lovbestemmelser som innebar en innskrenkning av ytringsfriheten. Pressen godtok restriksjoner på hva som kunne skrives under en tenkt krig, men ønsket en løpende dialog med myndighetene om et sensursystem som begrenset seg til vern om rikets sikkerhet. Når det derimot gjaldt bruken av forsvarets styrker til indre formål, slik som arbeidskonflikter, stilte også borgerlige aviser seg negative til å bruke sensur. I forbindelse med en militær aksjon mot en arbeidskonflikt på Rjukan i mai 1914 tok general Bull, den militære avdelingssjefen, initiativ til å sensurere pressen slik at de militære kunne komme overraskende til Rjukan. Arbeiderne skulle ikke kunne få noe forvarsel om troppeforsendelsen. At telefon og telegraf ble sensurert i fredstid, vakte indignasjon

«Både høyre- og venstresiden hadde et ganske selektivt forhold til ytringsfriheten. De reagerte primært når det rammet egne politiske meningsfeller»

også i de borgerlige kretsene, som langt fra hadde sympati for aksjonen. Selv *Morgenbladet*, som mislikte de «Fædrelandsløse paa Rjukan», kritiserte de militære tiltakene: «Sensuren er uten ethvert Sidestykke og enhver Lovhjemmel i Norge.»¹³

Krigsrett mot redaktør

Flere revolusjonære pressefolk skulle komme til å bli fengslet i årene som fulgte. Redaktør Jørgen Hustad i *Nordlys* ble dømt til fengselsstraff for antimilitaristiske artikler og ble satt i fengsel i mars 1917. Selv om Hustad sa opp jobben og reiste fra Tromsø da han slapp ut, ville ikke myndighetene slippe taket i ham. Han måtte vende tilbake til byen i november 1917 for å møte i lagmannsretten. Det er verdt å merke seg at denne rettsprosessen gikk helt parallelt med at de ulike fasene i den russiske revolusjonen utviklet seg. Var det revolusjonsfrykten som satte rettssystemet i Norge under press? Nok en gang ble han dømt, denne gangen til 24 dagers ubetinget fengsel og 25 kroner i saksomkostninger. «En ny klassesdom», lød overskriften i *Nordlys*.¹⁴ Hustad fikk enda en dom i september 1918, og måtte da ut med hundre kroner i bot.

Høsten 1917 ble fem redaktører fra arbeiderpressen dømt for antimilitaristiske artikler. Det var Martin Tranmæl fra *Ny Tid*, Trygve Nygaard fra *Finmarken* i Vardø, Edvard Jørstad fra *Nordlands Social-Demokrat* i Bodø, Jon Vraa fra *Fremtiden* i Drammen og Peder Kaasmoli fra *Nordlys* i Tromsø. Disse rettssakene splittet pressen. Det var ikke slik at «lauget» slo vakt om «sine», noe som sannsynligvis kom av at disse opprørske og anti-militaristiske redaktørene slett ikke ble inkludert i «pressens gode selskap». Tvert imot gikk en avis som *Tidens Tegn* i spissen for å kreve at redaktør Kaasmoli burde dømmes av en militær domstol. *Nordlys* polemiserste mot dette og tolket på sin side *Tidens Tegns* motiv for å innta dette standpunktet: «Derved kan en sikre sig at ialfald en blir dømt.

For ved krigsret spørres der aldrig om hva som er ret eller sandt.»¹⁵

I begynnelsen av november 1917 ble Kaasmoli siktet for en militær domstol under ledelse av kaptein Graff. Kaasmoli fikk ved rettssakens begynnelse ikke vite hva han var siktet for, men det ble lest høyt fra den militære straffelovens paragrafer, og deretter ble det lest høyt fra artikler i *Nordlys*. Først da gikk det for alvor opp for Kaasmoli at han kunne vente seg tiltale. Han begynte å ta notater om anklagepunktene, men ble da møtt med et raseriutbrudd fra kaptein Graff og fikk beskjed om at hvis han tok notater, risikerte han å bli øyeblikkelig arrestert. Det er ingen kilder som tyder på at Presseforbundet betraktet disse hendelsene med vaksomme øyne. Konklusjonen må vel være at både høyre- og venstresiden hadde et ganske selektivt forhold til ytringsfriheten. De reagerte primært når det rammet egne politiske meningsfeller.

Tilfellet Kaasmoli var bare ett av mange eksempler på det dilemmaet borgerlige journalister stod overfor. Hvordan skulle høyresidens journalister

forholde seg når myndigheter og domstol grep inn mot revolusjonære pressefolk? Riktignok var man for pressefrihet, men kunne disse rebellene, med sine opprørske pamfletter, egentlig kalles journalister? Og ville ikke de røde selv innføre diktatur?

Erfaringene fra Russland tilsa at det kunne bli organisert soldatråd innad i det militære, dels for å hindre at soldater ble satt inn mot arbeiderklassen, dels for å forberede en væpnet maktovertakelse ved en revolusjonær situasjon. Lignende spenninger forekom i alle de nordiske landene.¹⁶ I januar 1918 kom meldingene om de første skuddene fra den finske borgerkrigen, og den revolusjonære virkeligheten krøp nærmere og nærmere. Den radikale linjen til Martin Tranmæl og Kyrre Grepp fikk samme året kontrollen i Arbeiderpartiet. Radikale antimilitarister hadde ved to anledninger utfordret statsmakten, i Sulitjelma og

«Høsten 1917 ble fem redaktører fra arbeiderpressen dømt for antimilitaristiske artikler. Det var Martin Tranmæl fra Ny Tid, Trygve Nygaard fra Finmarken i Vardø, Edvard Jørstad fra Nordlands Social-Demokrat i Bodø, Jon Vraa fra Fremtiden i Drammen og Peder Kaasmoli fra Nordlys i Tromsø»

Kirkenes. Det var en utbredt oppfatning i arbeiderbevegelsen at revolusjonen sto for døren også her hjemme. I fagbevegelsen og Arbeiderpartiet ble det gjort politiske, om enn ikke militære, forberedelser for maktovertakelse. Budskapet i den revolusjonære retorikken var klar nok.¹⁷

Grensene for ytringsfrihet

De harde klassekonfrontasjonene og arbeideravisenes revolusjonære agitasjon førte til prinsipielt viktige rettssaker mot avisredaktører og journalister i 1920- og 30-årene. Redaktør Børge Olsen Hagen hadde i begynnelsen av 1920-årene gjennom en rekke avisartikler agitert for militærstreik som politisk kampmiddel. Militærstreiken hadde i denne perioden en politisk og ikke en pasifistisk begrunnelse. I den revolusjonære retorikken het det at borgerskapet disponerte over de militære, og at arbeiderklassen i sin revolusjonære strategi måtte nøytralisere militærmakten. Det var flere eksempler på at statens voldsapparat ble brukt i klassekonflikter. Et eksempel var konflikten i gruvesamfunnet Sulitjelma i 1918. Da lensmannen ble hindret i å pågripe en Sulis-arbeider, utviklet det seg til en aksjon der væpnet politi ble satt inn. I ettertid ble seks arbeidere tiltalt og dømt, noen til ubetinget fengsel. Beredskapsplaner og konkrete erfaringer med politiet og militæret bidro til en grunnleggende skepsis mot statens voldsapparat i den radikale arbeiderbevegelsen, og dette ble i seg selv et argument for en revolusjonær linje.¹⁸

Men det borgerlige samfunnet kunne ikke akseptere en agitasjon om at hæren måtte «ødelegges gjennom militærstreik». Det var nettopp denne formuleringen som var utslagsgivende da første-voterende i Høyesterett begrunnet dommen på ni måneders fengsel mot redaktør Olsen Hagen. Olsen Hagen ble imidlertid ikke fradømt stemmeretten slik aktoratets påstand var. Flertallet i Høyesterett satte dermed en grense ved agitasjon innenfor systemets rammer. Olsen Hagen skulle fortsatt ha mulighet til

politisk deltakelse som velger og eventuell stortingsmann, men myndighetene grep inn mot agitasjonen for lovstridige handlinger.¹⁹

Våren 1924 falt det flere dommer i kjølvannet av agitasjonen for militærstreik. Einar Gerhardsen var blant dem som ble dømt. Flere av pressefolkene i arbeiderpressen, blant andre Olav Scheflo, Jørgen Vogt og Eugene Olaussen, ble dømt for «oppfordring til straffbare handlinger».²⁰

Splittelse blant journalistene

Linjekampen i arbeiderklassen mellom de revolusjonære og reformistene skulle slå direkte inn i stridighetene i journalist- og presseorganisasjonene. I 1917 var det klassekampstemning i landet, dyrtidsaksjoner og streiker i arbeiderklassen. Fagopposisjonen fikk i 1918 under ledelse av Martin Tranmæl kontroll over Arbeiderpartiet og fagbevegelsen. Flere pressefolk var involvert i radikaliseringen av Arbeiderpartiet og støttet fagopposisjonens kamp for å vinne flertall på landsmøtet i 1918. I avisene

«Linjekampen i arbeiderklassen mellom de revolusjonære og reformistene skulle slå direkte inn i stridighetene i journalist- og presseorganisasjonene»

sto striden høyt. Det var by mot land, mann mot mann, klasse mot klasse. Da første verdenskrig var slutt i november 1918, konstaterte redaktør Olav Scheflo på lederplass i *Arbeiderbladet*: «Så går vi til neste sak på dagsorden: arbeiderklassens frigjørelse gjennom den sosiale revolusjon.» Dette vakte som ventet reaksjoner blant konservative redaktører. Våre myndigheter burde være mer på vakt mot sosialistisk agitasjon, skrev C.J. Hambro i *Morgenbladet*, og applauderte finske dødsdommer over sosialistledere. «Så lenge Høyre går rundt som et vilt dyr, er partiet farlig», svarte *Arbeiderbladets* redaktør.

Du visste hva du fikk i spaltene i partipressens store tid. Redaktøren gjorde lederspaltene til «et dampvaskeri for politisk besudlede hender», skrev Helge Krog med adresse til *Arbeiderbladets* redaktør Martin Tranmæl, – eller «Martin Pontius Pilatus Tranmæl», som Krog kalte ham, etter selv å ha blitt karakterisert som deltaker i «den motbydelige og skitne trafikk som overklassens salongradikalere» drev, «under maske

*Journalistforbunds-leder Sigvard Friid-Christensen kom raskt på kollisjonskurs med de radikale avisene. Illustrasjonen er en faksimile fra Rune Ottosens bok *Fra fjærpenn til internett* (1996).*

av å være sosialister.» Høyreredaktøren Harald Torp skal en gang ha irettesatt en av sine journalister med følgende formaning: «Husk, her i avisen omtaler vi samvirkelag bare dersom de brenner.»²¹

De radikale strømningene slo inn blant arbeiderpressejournalistene og i organisasjonslivet for øvrig. Den gamle tanken om separat fagorganisering for journalister fikk vind i seilene, og mange journalister ville rive seg løs fra det organisatoriske felleskapet med eiere og redaktører i Norsk Presseforbund. Ved årsskiftet 1917/1918 brøt de underordnede journalistene i Telemark ut av den lokale presseforeningen og dannet Bratsberg Journalistlag. I utmeldelseserklæringen het det: «Hvor har vi ikke vært dumme alle vi underordnede journalister, som har latt os forlede til at danne forening sammen med vore arbeidsgivere, i det fattige haab at møte forstaaelse fra den kant. Nu, saa har vi da tat saken i vor egen haand. Og vi skal haabe det lykkes at skape en liten kamporganisation ut av vor forening.»²²

På tross av advarende røster fra redaktørhold om en mulig splittelse av Norsk Presseforbund ble Norsk Journalistforbund (NJ) stiftet på et møte i Frimurerlosjen Kristiania 1. februar 1918. Dette må sees i sammenheng med at de radikale strømningene, inspirert av den russiske revolusjonen, var på fram-

marsj. Redaktør av fagbladet *Journalisten*, Sigvard Friid-Christensen, ble valgt til ny leder av forbundet til tross for at han i *Journalistens* spalter hadde advart mot å lage en organisasjon som representerte «snevre journalistinteresser». Når den nye formannen tok denne holdningen med seg inn i ledelsen for et forbund som nettopp skulle organisere journalister, måtte det bli krise. Arbeiderpressejournalistene gikk umiddelbart til angrep på den nye lederen, som svarte med passivitet eller stille sabotasje av forbundets arbeid. Hilt, som var journalist i *Ny Tid* i Trondhjem, hadde foreslått opprettelsen av det nye forbundet og var skeptisk til Friid-Christensen, som hadde kalt sosialister for «brødetende lik».²³ *Ny Tid* tilhørte den mest revolusjonære delen av arbeiderpressen og fulgte med NKP etter splittelsen i DNA i 1923.

Hilt og Friid-Christensen hadde tidligere vært i tottene på hverandre om dekingen av støtte-demonstrasjonen i Trondhjem for de streikende arbeidere i Sulitjelma som var blitt møtt av militærmakt. Hilt beskyldte en journalist i *Dagsposten* for å lage et løgnaktig referat som ble brukt av påtalemyndighetene til å få en demonstrant dømt til fengselsstraff for oppvigleri. Dette provoserte Friid-Christensen, som mente at Hilt «kastet stænk paa min egen stand». Hilt gikk til angrep på den nye formannen i et leserbrev i *Journalisten*. En åpen politisk konflikt var et faktum i det unge forbundet, og Hilt kom med hjertesukk i *Journalisten* og sa at det har «været øieblikk, hvor jeg har tvilet om, hvorvidt det er forsvarlig av socialdemokratiske journalister at staa i organisation sammen med de borgerlige kolleger».²⁴

I Norsk Presseforbund var det i enkelte kretser bekymring for at journalistene organiserte seg i en separat forening. På landsmøtet i NP rett etter at Norsk Journalistforbund var etablert, ble det fra landsmøtesalen uttrykt bekymring over at det nye forbundet skulle komme til å sprengte Presseforbundet. Ledelsen i Journalistforbundet prøvde å berolige som best de kunne med forsikringer om at bare NP kunne være en «felles representativ organisasjon for hele den norske presse – dags- og fagpresse».²⁵

Politiske motsetninger i arbeidskamper og i de pågående streikene i arbeidslivet lå latent i det nystartede journalistforbundet. En del av problem-

komplekset dreide seg også om forholdet til det tekniske personalet i egen bedrift. Disse motsetningene kom til uttrykk i en kampvotering i Kristiania Journalistklub våren 1919 om hvorvidt journalistene skulle stille seg bak en søknad om dispensasjon fra fabrikktilsynsloven om forbud mot søndagsarbeid. Dispensasjon måtte til for å kunne gi ut søndagsaviser. Skulle journalistene støtte det tekniske personalet i deres ønske om søndagsfri, eller skulle de slutte seg til redaktørene og eiernes ønske om å gi ut søndagsavis. Journalistene i arbeiderpressen stilte seg solidarisk med det tekniske personalet og fikk flertall for sitt syn i en kampvotering.

Et annet spørsmål som splittet journaliststanden, var synet på streiker blant det tekniske personalet, og synet på streikerett for journalistene selv. Fagbladet

Journalisten tok opp diskusjonen og polemiserte mot avistypografene som hadde stanset egen avis i en sympatistreik med boktrykkerne. Bildet ble ytterligere komplisert ved at journalistene i de borgerlige avisene mente at deres

aviser ble uforholdsmessig hardt rammet siden det tekniske personalet i arbeiderpressen aldri rammet sine egne aviser gjennom streik. Resonnementet var at dette innebar en urimelig konkurransevridning til fordel for arbeiderpressen. I tillegg kom det forholdet at typografene jevnt over tjente mer enn journalistene. Hvorfor skulle så journalistene støtte grupper som tjente mer enn dem selv, undret *Journalisten*, og la til følgende hjertesukk: «Journalister er ikke vant med at streike. Naar det av og til har været forsøk i enkelte redaksjoner, har det altid endt med den jammerligste resultat for de misfornøide.»²⁶

Det var ikke bare journalistene som hadde problemer med disiplinen i egne rekker under streikekampe. Norsk Bladeierforening manet i et rundskriv til sine medlemmer, datert 20. oktober 1919, til samhold:

Det henstilles indtrængende til Norsk Bladeierforenings medlemmer, at de under en landskonflikt staar solidariske. Intet medlem bør saaledes optræde isolert. Det maa ikke ske, at en eller flere aviser i samme by

eller distrikt utkommer, andre ikke. Alle vore forenings medlemmer maa føle sig forpligtet til kun at handle i forstaaelse med kollegerne paa vedkommende sted.

Bakgrunnen var at noen aviser var medlem av arbeidsgiverforeningen og andre ikke. Saken ble brakt inn fra medlemmer i Vestfold som opplevde mangelen på disiplin som et problem. For enkeltmedlemmer var det viktigere å få til en minnelig ordning med «sine ansatte» for å få avisene i gang igjen. Det ble også beklaget at Kristiania-bladene hadde meldt seg ut av arbeidsgiverforeningen for å unngå å havne i konflikt.²⁷

Larvikresolusjonen

De politiske motsetningene førte til passivitet og lammelse fra første stund i det nystartede journalistforbundet. På et ekstraordinært landsmøte i Larvik i juni 1920 ble det forsøkt med et kompromiss ved å sette sammen et styre som representerte de to fløyene, og som ble pålagt å finne en løsning på det brennbare spørsmålet

om arbeidskonflikter og spørsmålet om redaktører kunne få bli medlem av Norsk Journalistforbund. Igjen var det trondheimsjournalistene som stod for det radikale synet at redaktørene skulle nektes adgang. Det ble vedtatt et kompromiss der det het at «Redaktør som ikke er økonomisk interessert i avisen eller ikke er direktionsmedlem kan være medlem naar lokalavdelinges lover tillater det».²⁸

Det mest brennbare spørsmålet var formulert i den såkalte Larvik-resolusjonen, der det ble slått fast at i «konflikter mellom aviserne og personalet i deres tekniske og forretningsmæssige avdelinger» må journalister ikke la seg benytte «til at utføre noget arbeide av teknisk eller forretningsmæssig art».²⁹ Da det ble flertall for denne resolusjonen, og sosialisten Oscar Pedersen, som var journalist i Det socialdemokratiske Pressekontor, ble valgt til formann, var det klart at de radikale gikk seirende ut av drakampen. Nå var slett ikke Pedersen blant de mest radikale. Han var blant dem som brøt ut av Arbeiderpartiet til

«Journalistene i de borgerlige avisene mente at deres aviser ble uforholdsmessig hardt rammet siden det tekniske personalet i arbeiderpressen aldri rammet sine egne aviser gjennom streik»

høyre og dannet et nytt Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti 1921.

Midt oppe i alle de politiske motsetningene kunne det unge forbundet vise til faglige resultater også. Høsten 1919 hadde lokalavdelingen i Stavanger forhandlet fram en avtale med arbeidsgiverne om en minstelønnsavtale med en minimumslønn på 6000 kroner per år. Dette var den første avtalen om en minstelønn for journalister, et historisk gjennombrudd. Om den ble respektert i praksis, er en annen sak.³⁰

Den skjøre enigheten i forbundet varte fram til mai 1921. Den viktigste begivenheten i 1921 var ikke tariffrevisjonen, men en storstreik med opprinnelse i kravet om lønnsnedslag for sjøfolk. Arbeidsgiverne forlangte et lønnsnedslag på 33 prosent. Blant typografene var det sterk motvilje mot storstreik, og i Landsorganisasjonens representantskap hadde Centralforening for boktrykkere frarådet streiken. Også i avdelingene framkom det mange protester. Allikevel var solidariteten med sjøfolkene sterk, og det var praktisk talt ingen frafall fra typografene under streiken. Men det lyktes en stor del av de borgerlige avisene å fortsette driften «ganske visst i bare redusert størrelse», som Arne Ording skriver.³¹

I Kristiania stod alle avisene én dag, men senere kom de fleste av dem ut. *Aftenposten* trykket to firsiders utgaver hver dag, *Morgenbladet* kom med en firsiders hver ettermiddag. *Nationen* og *17de Mai* kom ut med fellesavis, og *Ørebladet* og *Norges Handels- og Sjøfartstidende* ordnet seg på samme måte. *Tiden Tegn* hadde på forhånd lært opp hele redaksjons- og kontorpersonalet til å arbeide under konflikten. Også familiene til de ansatte hjalp til. Ifølge egne opplysninger kom *Tidens Tegn* ut med et opplag på 96 500. I Bergen kom «Bergenske Blade» ut som fellesavis. I Stavanger kunne avisene først bare komme ut med «primitive flyveblade», men ved hjelp av byens øvrige boktrykkere kom de senere ut med firsiders aviser. I flere av byene fortsatte streiken blant typografene fordi arbeidsgiverne ikke ville slippe alle tilbake på

jobb igjen. I Stavanger ville typografene fortsette streiken til alle streikebrytere var fjernet, men avdelingen fikk ikke støtte av hovedstyret og måtte gi seg – til de lokale typografenes store forargelse. Som Arne Ording skriver: «Konflikten hadde satt arbeidernes solidaritet på en hard prøve, men Centralforeningen gikk uskadet ut av kampen.»³²

Det rådet en generell dårlig stemning mellom fagbevegelsen og avisene, og *Ørebladet* og *Norges Handels- og Sjøfartstidende* hadde nettopp tapt en injurieszak der de hadde beskyldt sekretariatet i AFL (forløperen til LO) for å ha satt arbeidernes penger over styr med «aksjobbing».³³

For å forstå disse stridighetene er det nødvendig å se det i lys av den turbulente situasjonen i arbeidslivet. Tidlig på året 1922 gikk Norsk Arbeidsgiverforening til oppsigelse av alle tariffier, og 60 000 ble sagt opp.

Venstre-regjeringen fremmet lovforslag om voldgiftsdom. I begynnelsen av mai falt de første dommene med lønnsreduksjon på 25–30 prosent og kutt i ferien ned til en uke.³⁴

Larvik-resolusjonen ble satt på en hard prøve

da mange aviser forsøkte å komme ut ved hjelp av streikebrytere. Med hardt satt mot hardt var det ikke mulig å bevare enhet i styret om å stå på Larvik-resolusjonens formulering om streikebryteri. Formann Pedersen var prinsippfast, mens nestformann Eivind Thon følte problemet på kroppen som journalist i det streikerammede *Morgenbladet*. Da sekretæren i forbundet Arthur Rathe, som også var journalist i *Morgenbladet*, selv innrømmet å ha tatt del i streikebryteri, trakk Pedersen seg fra formannsvervet og meldte seg ut av forbundet. For Rathe var dette først og fremst blitt et politisk spørsmål. Han mente at streiken var gitt «et politisk indhold som var større enn det faglige» – ja, det dreide seg dypest sett om samfunnsmakten, siden streikene hadde revolusjonære undertoner i sin klassekamp-retorikk.³⁵

Da Kristiania Journalistklub på et medlemsmøte vedtok en uttalelse der det het at Larvik-resolusjonen «i sin nåværende form oppheves»,³⁶ var det begyn-

«Mange aviser forsøkte å komme ut ved hjelp av streikebrytere. Med hardt satt mot hardt var det ikke mulig å bevare enhet i styret om å stå på Larvik-resolusjonens formulering om streikebryteri»

nelsen på slutten for journalisforbundet. Det var nemlig bare et nytt landsmøte som formelt kunne oppheve et tidligere årsmøtevedtak.

Det ble innkalt til ekstraordinært landsmøte på Parkkafeen i Kristiania 5. november 1921. Eivind Thon kjempet for å holde forbundet samlet, men han var under krysspress fra sin egen arbeidsgiver *Norges Handels- og Sjøfartstidende*, som var rammet av streiken. På den andre siden truet arbeiderpressejournalistene med å melde seg ut. Etter et forslag fra bergensjournalistene ble Larvik-resolusjonen opphevet. Delegationene fra Norges Socialdemokratiske Presseforening samlet seg til et separat møte der de med 17 mot 5 stemmer vedtok at ingen av deres medlemmer kunne stå som medlem i Norsk Journalistforbund.

Norsk Journalist-forbunds død

Da det ble innkalt til ordinært landsmøte i Norsk Journalistforbund i Trondhjem i mars 1922, prøvde de radikale trondhjemsjournalistene å komme fram til et kompromiss om streikebryterspørsmålet for å lokke arbeiderpressejournalistene tilbake. Det skulle vise seg å være nytteløst. Da forlot også trondhjemsjournalistene forbundet. Stemningen ble ikke bedre av at den fungerende formannen Vilhelm Tvedt rapporterte om et mislykket forsøk på å få til en pensjonsordning i regi av Norsk Presseforbund.

I mars 1923 vedtok det siste landsmøtet i Norsk Journalistforbund å oppheve seg selv. I den opphetede politiske stemningen som rådde, var det ikke grunnlag for et tverrpolitisk journalistforbund. Også på venstresiden var det innad en giftig atmosfære da kommunistene snart skulle organisere seg i eget parti. Formann i Norsk Journalistforbund Vilhelm Tvedt satte ord på de vanskelige følelsene i sin avskjedstale: «Det gaar ikke an for underordnede journalister at anvende en form for organisation som binder deres meninger. De maa staa frit. Det er netop det som særpreger journalisterne framfor haandens arbeidere at de har sin frie mening om forskjellige ting

og arbeider for denne sin mening. Journalister skal ikke være haandverkere. De skal være journalister og bare journalister.»³⁷

Det var også strid rundt journalistenes egen streikerett, og da Norsk Journalistforbund gikk i oppløsning, ble tanken om streik blant journalistene gravlagt. Som det ble framholdt, ville de fleste redaktører klare å gi ut avis selv under en journaliststreik.³⁸ I praksis viste det seg umulig å holde fagpolitiske og partipolitiske spørsmål atskilt. Det bidro til ytterligere fragmentering at arbeiderpartijournalistene og kommunistene skilte lag og sloss om makten i lokale aviser etter at Norges Kommunistiske Parti brøt ut etter splittelsen om Moskva-tesene samme året. Dette førte til at Norges socialdemokratiske Presseforening også ble splittet, og kommunistene overtok kontroll over foreningen og omdøpte den til Norges Kommunistiske Presseforening.³⁹

Moskva-tesene er betegnelsen på de beslutningene av prinsipiell og organisatorisk art som ble vedtatt på Kominterns 2. kongress i 1920. Tilslutningen til disse prinsippene – blant annet prinsippet om at mindretallet for å opprettholde partidisiplinen skulle underordne seg flertallet – ble vedtatt på landsmøtet i 1921 med få stemmers overvekt. Dette førte til at høyrefløyen brøt ut og dannet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti. En ny splittelse i november 1923 førte til at Norges Kommunistiske Parti ble opprettet. Stridsspørsmålet gjaldt tilslutning til Komintern og underkastelse til Den kommunistiske internasjonale med det sovjetiske partiet som den ubestridte leder. I 1927 ble Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti og Det Norske Arbeiderparti igjen samlet til ett parti.⁴⁰

pet om at mindretallet for å opprettholde partidisiplinen skulle underordne seg flertallet – ble vedtatt på landsmøtet i 1921 med få stemmers overvekt. Dette førte til at høyrefløyen brøt ut og dannet Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti. En ny splittelse i november 1923 førte til at Norges Kommunistiske Parti ble opprettet. Stridsspørsmålet gjaldt tilslutning til Komintern og underkastelse til Den kommunistiske internasjonale med det sovjetiske partiet som den ubestridte leder. I 1927 ble Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti og Det Norske Arbeiderparti igjen samlet til ett parti.⁴⁰

Splittelse i arbeiderpressen etter 1917

Mange enkeltjournalister hadde problemer med å bestemme seg. For å forstå skepsisen fra arbeidsgiverne er det nødvendig å forstå den radikaliseringen som Arbeiderpartiet hadde gått gjennom i årene før. For å ta Hans Amundsen som eksempel var han en av

«I mars 1923 vedtok det siste landsmøtet i Norsk Journalistforbund å oppheve seg selv. I den opphetede politiske stemningen som rådde, var det ikke grunnlag for et tverrpolitisk journalistforbund»

grunnleggerne av Norges Socialdemokratiske Ungdomsforbund i 1903 (forløperen for AUF). Ungdomsforbundet hadde hatt en revolusjonær plattform og gikk i spissen for fagopposisjonen på landsmøtet i 1918. Ungdomsforbundets flertall fulgte NKP etter bruddet om Moskva-tesene i 1923. Nå hadde Amundsen moderert seg politisk og var en samlende skikkelse som får mye av æren for å ha samlet arbeiderpartijournalistene etter splittelsene i 1923.⁴¹

Splittelsen i 1923 fikk store konsekvenser for arbeiderpressen. I alt ble partiets presse redusert fra 40 aviser før splittelsene til 29 etter opprettelsen av NKP i 1923. Antallet dagsaviser gikk som et resultat av dette ned fra 16 til 10. Splittelsen førte til skarpe konfrontasjoner. De fleste steder ble spørsmålet om partitilknytning avgjort med votering på lokale partimøter. NKP sikret seg 11 aviser, mens DNA beholdt 29. 13 av de 29 avisene som DNA beholdt, var før landsmøtet redigert av kommunister, og de fikk derfor nye redaktører. Avskallingen til høyre og venstre i DNA bidro til kampen om kontroll over partiets aviser. Da Norges Socialdemokratiske Arbeiderparti ble opprettet som et direkte resultat Arbeiderpartiets støtte til Moskva-tesene, var det en mindretallsstrømning. Men det var store regionale forskjeller, og Østfold var det eneste fylket der høyrefløyen hadde flertall. Dette fikk store konsekvenser for kontrollen over avisene. I Østfold fikk det nye partiet med seg partiavisa Smaalenenes Social-Demokrat, som var Arbeiderpartiets avis i Fredrikstad, men som på grunn av sin store utbredelse også fungerte som partiavis i Halden og Sarpsborg. Avisa var den største av partiavisene som ble med over til sosialdemokratene. Partiets hovedorgan ble *Den Nye Social-Demokraten* i 1923, som gikk inn etter samlingskongressen i 1927. Også i Vestfold stod høyresiden sterkt, og i Horten og Tønsberg fikk høyresiden kontroll over de lokale avisene. Etter 1927 ble de avisene som overlevde splittelsen, samlet under DNAs kontroll.

I 1923 fikk vi en tilsvarende kamp om DNA-avisene da opprettelsen av NKP endret avisbildet. Det var maktkamp på alle utgivelsessteder om kontroll over avisene. Mange steder startet den tapende parten en ny avis, og den fikk som regel kort levetid. En total oversikt ligger utenfor rammene for denne artik-

kelen, men er beskrevet i bind 2 av Norsk presses historie 1660–2010.⁴² I kommunistbastioner som Odda (*Hardanger Arbeiderblad*) og Bergen (*Arbeidet*) fikk NKP kontroll. Også på Hamar og Lillehammer gikk arbeideravisene over til NKP, men de to ble slått sammen til én i 1924 og flyttet til Oslo som partiets hovedorgan under navnet *Arbeideren* fem år etter.⁴³

Partisamlingen i 1927 førte til en ny samling av arbeideravisene. Kommunistene endte med å stå svekket tilbake. Selv om kommunistene under kampen om Moskva-tesene i 1921–23 hadde hatt flertall de fleste steder, stod de på slutten av 1920-årene svekket tilbake.⁴⁴

Det nyopprettede NKP disponerte i 1923 en betydelig partipresse siden de hadde fått kontroll over elleve av Arbeiderpartiets tidligere aviser. Hovedorganet var dagsavisen Norges Kommunistblad, som i 1929 skiftet navn til *Arbeideren*, og under dette navn fortsatte til 1940. Andre sentrale NKP-organer var *Arbeidet*, utgitt som dagsavis i Bergen. Felles for mange av de øvrige NKP-avisene var at de fikk korte liv som kjempet i motgang da kommunismen som idé var på defensiven. Den kommunistiske pressen ble stadig mer marginal fram mot 1940. Dette var et av mange tegn på at revolusjonsbegeistringen fra 1917 forvitret.⁴⁵ At NKP midlertidig fikk et nytt oppsving etter andre verdenskrig på grunn av Sovjetunionens rolle i nedkjempelsen av nazismen, er en annen historie.

Noter:

- 1 Geard og Gjerstad 2017: 15–18, Ottosen 1996
- 2 Ottosen 2010
- 3 Saxe 1935: 82
- 4 Wasberg 1969: 367f.; Ottosen 1996: 59f. sitert fra Ottosen 2010
- 5 Norland 2011: 329
- 6 Norland 2011: 326
- 7 Ibid.: 328
- 8 Op.cit.
- 9 Ottosen 2001
- 10 Det følgende er basert på Ottosen 2014: 13–19
- 11 Stortingsforhandlingene 1914 s. 619–620, sitert fra Ottosen 1996
- 12 Sitert fra Ottosen 1996: 63
- 13 Agøy 1994: 50–51
- 14 Jønsson 1977: 44
- 15 Agøy 1994: 89
- 16 Egge og Rybner 2015
- 17 Fure 1983

- 18 Agøy 1994
 19 Castberg 1974: 319
 20 Norland 1973: 23
 21 Alle sitater fra Ottosen 2010 (red.): 262–264
 22 Saxe 1935: 76
 23 Ottosen 1996: 89
 24 Ibid.: 78
 25 Ibid.: 87
 26 Journalisten nr. 10 1918
 27 PA 839 Norsk Bladeierforening. Rundskriv nr. 26, 1910–1936 De 0036 sitert fra Ottosen 1996
 28 Forhandlingsprotokoll Norsk Journalistforbund (FNJF), sitert fra Ottosen 1996: 82
 29 Ibid.: 84
 30 op.cit.
 31 Ording 1932: 179
 32 Ibid.: 180
 33 Ousland 1949: 58f.
 34 Gerhardsen 1974: 136–40
 35 Ottosen 1996: 85–86
 36 Ibid.: 87
 37 Ottosen 1996: 93–94
 38 Saxe 1935: 115
 39 Lorenz: 1983
 40 Arbeidernes leksikon, bind 3, Oslo: Pax forlag
 41 Zachariassen 1949
 42 Se Ottosen 2010: 40–42
 43 Ottosen 2010: 28–29
 44 Ibid.: 29
 45 Lorentz 1979

Referanser:

- Agøy, N. I. (1994). *Militæretaten og den indre ende fra 1905 til 1940*. Doktoravhandling ved Universitetet i Oslo
- Castberg, F. (1974). «Et riss av ytringsfrihetens historie.» *Samtiden* (s. 313–32)
- Geard, K. og Gjerstad, L. (2017). *Frifant og budbringer. Journalisten i 100 år*. Oslo: Absolutt forlag
- Gerhardsen, E. (1974). *Unge år: Erindringer fra århundreskiftet fram til 1940*. Oslo: Tiden norsk forlag
- EGGE, Å. og RYBNER, S. (2015). *Red Star in the North. Communism in the Nordic Countries*. Stamsund: Orkana Akademiske
- Fure, O. B. (1983). *Mellom reformisme og bolsjevisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918–1920: teori, praksis*. Doktoravhandling ved Universitet i Bergen
- Jønsson, M. (1977). *Nordlys i 75 år*. Tromsø: Nordlys
- Lorenz, E. (1983). *Det er ingen sak å få partiet lite. NKP 1923–1931*. Oslo: Pax forlag
- Norland, A. (2011). *Bly blir gull. Schibsteds historie 1839–1933*. Oslo: Schibsted forlag
- Norland, A. (2011). *Medier, makt og millioner. Schibsteds historie 1934–2011*. Oslo: Schibsted forlag
- Norland, A. (1973). *Hårde tider – Fedrelandslaget i norsk politikk*. Oslo: Paul Dreyers forlag
- Ording, A. (1932). *Norsk Centralforening for boktrykkere 1882–1932*. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri
- Ottosen, R. (1996). *Fra fjærpenn til Internett. Journalister i organisasjon og samfunn*. Oslo: Aschehoug forlag
- Ottosen, R. (2001). «Journalistenes konfliktfylte lojalitet. Et historisk perspektiv på krigsdekning i norske medier.» Eide, M. (red.) *Til dagsorden*. Oslo: Gyldendal norsk forlag
- Ottosen, R. (2010). *Norsk presses historie 1660–2010*. Oslo: Universitetsforlaget
- Ottosen, R. (2014). «Pressens og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig.» *Pressehistorisk tidsskrift* (2) s. 9–29.
- Ousland, G. (1947). *Fagorganisasjonen i Norge Bind 1. Fra avmakt til stormakt 1870–1920*. Oslo: Tiden Norsk forlag
- Saxe, L. (1935). *Norsk Presseforbund i 25 år, 1910–1935*. Oslo: Norsk Presseforbund
- Wasberg, G. C. (1960). *Aftenposten gjennom 100 år, 1860–1960*. Oslo: Aftenposten
- Zachariassen, A. (1949). *Arbeiderpartiets presseforbund gjennom 40 år*. Oslo: Arbeidernes Aktietrykkeri

Leseferdighetene blant nordmenn økte bratt det siste halve århundret før den russiske revolusjon, og de seriøse ukebladene var opptatt av å kombinere underholdningsstoff med å gi leserne litt mer å bite i. (Foto: En kvinne leser avis, 1917. Fotograf ukjent)

«En mægtig folkeomveltning, et vældig vulkanutbrud»

Den russiske revolusjon i ukebladene Allers og Hjemmet

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Høgskolen i Oslo og Akershus
birgitte-kjos.fonn@hioa.no

Den russiske revolusjon fant sted på et tidspunkt da det var bred oppmerksomhet om utenrikssaker i avisene. Dette hadde mange grunner. Utenlandsdekningen i Norge hadde generelt tatt seg opp utover på 1800-tallet og var fra slutten av 1880-årene det Norsk presses historie karakteriserer som «overraskende stor».¹

En spesifikk årsak til utenriksinteressen var selvsagt 1. verdenskrig, som allerede hadde rast i nærmere tre år da den såkalte februarrevolusjonen i Russland fant sted – i det som var mars 1917 etter norsk kalender. Selv om Norge ikke var med i krigen, var landet klart berørt av den.

Samtidig hadde leseferdighetene blant nordmenn økt bratt det siste halve århundret, og avisene hadde beveget seg sakte fra å være eliteorganer til det som skulle bli kanaler for massekommunikasjon. Med stigende mediekonsum ble også den store verden tilgjengelig for et stadig bredere publikum.

Folkelesning og folkeopplysning

Avisene var selvsagt det viktigste massemediet, men det er også en annen type publikasjoner som det er viktig å ta med i betraktning når man ønsker å vite hva slags bilde publikum fikk av store samfunnsmessige

begivenheter på denne tiden, og det er ukebladene. I tiden rundt forrige århundreskifte var ukebladene blitt folkelesning.² På grunn av sin lettere og mer folkelige fremstillingsform nådde ukebladene frem til en rekke lesere som ikke forholdt seg til de fortsatt mer teksttunge og vanskelig tilgjengelige avisene, samtidig som de også var et supplement for mange som var trofaste avislesere.

De seriøse ukebladene var dessuten avleggere av den norske folkeopplysningstradisjonen, og opptatt av å kombinere underholdningsstoff med å gi leserne litt mer å bite i.³ Ønsker man å få et bilde av hva «folk flest» fikk vite om politiske og internasjonale forhold, er følgelig ukebladene en kilde som ikke bør holdes utenfor. Det var publikasjoner som definitivt nådde

utenfor borgerskapet, utenfor byene, utenfor de utdannedes eller spesielt politisk interessertes rekker – og de nådde også spesielt frem til mange kvinnelige lesere.

En tidligere undersøkelse av norske ukeblader rundt 1. verdenskrig viser at bladene hadde overras-

kende mye nyheter, samfunnsstoff og politisk stoff.⁴ De hadde selvsagt også broderi og ukemenyer, spalter om helse, skikk og bruk – og den nærmest evigvarende føljetongen om kjærlighet og forviklinger var også en naturlig ingrediens. Det var dette typiske ukebladstoffet som dominerte. Men de hadde også stoff av den typen vi i dag ville beskrevet som «vesentlig». Ikke minst var det overraskende at ukebladene hadde utenriksstoff. I det hele tatt var de mer internasjonalt orientert enn man kunne ventet. De skrev om kriger og regjeringsskifter, og de var

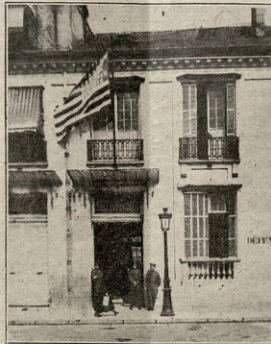
«I tiden rundt forrige århundreskifte var ukebladene blitt folkelesning, og de er derfor en type publikasjoner som det er viktig å ta med i betraktning»

Fra verdenskrigens arenaer.

General I. I. Pershing som med den første amerikanske troppeskvadron er ankommet til Frankrike, hvor han har faaet en begejstret modtagelse.

Da Rusland ved juli månedens begyndelse, efter landets omformning til republik, allerede traadte ind i de kjæpende landes række, og da det lyktes general Brussilow ved et raskt indledningskup at bringe en smuk seier hjem, var man inden alle interesserte kredse ganske naturlig meget spændt paa at faa se, om det vilde lykkes krigsminister Kerenski og overgeneral Brussilow at føre den unge republikke militære kræfter frem til en virkelig effektiv indsats av vedvarende betydning. Nogen tvil herom valdes da den russiske offensiv efter det første overraskende fremskridt i Ostgalizien slap-pedes av. Det vare dog ikke længe, forinden russerne samlet sig til nye stot paa forskjellige dele av fronten. Hovedangrebet fortes nu som tidligere under krigen frem paa ostfrontens syd-ligste avsnit — først og fremst med Lenberg som maal, og i anden ake av juli lyktes det Brussilow at gjøre betydelige fremskridt ved overskridelsen av Dnjestr og Lomnica, indtagelsen av den vigtige by Halicz og flere andre betydningsfulde punkter hvoriblandt centralmagt-ernes hovedkvarter i dette frontavsnit Kalucz. Ved disse seire hadde russerne bragt det lagte fangeantallet op til 30.000 mand foruden en god del krigsmateriel. Da denne artikel blev skrevet var de russiske operationer fremdeles under fortsat utvikling, og det syntes som om offensivbevægelsen vilde forplanse sig til alle dele av russernes angrebsfront fra Hljiv fra Prjjet til Donau. I denne forbindelse er det ikke uten interesse at erfare, at den rumænske hær efterhaanden er blitt helt reorganisert under fransk ledelse og at den angivelig nu staar fuldt parat til at gripe ind. Efter disse og andre tegn at domme synes det saaledes at være usigt til at

Det amerikanske foreløbige hovedkvarter i Paris. En direkte telegrafledning forbinder det med Washington.

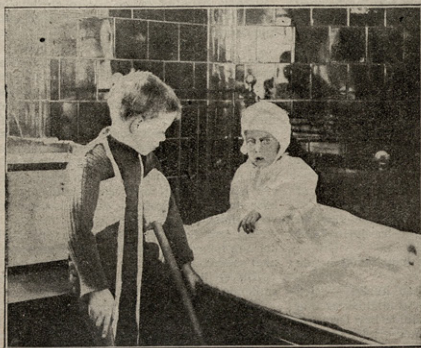
Oberst Charles Mac Kingstry, der kommanderer de amerikanske ingeniørtropper. Disse har straks fat paa arbeidet med at bygge veie og jernbaner.

den republikanske russiske hær sammen med sine nærmeste forbundsfæller i øst vil komme til at bety en kampindsats av betydelig rækkevidde under det av de allierede og Amerika reiste stridsrop: kamp for demokrati mot autokrati! Dette stridsrop lyder nu langt mere egte end før og maa i særlig grad virke begejstrende paa russerne, som jo netop har vundet autokratiet og reaktionen indenfor sit eget lands grænser.

Ved siden av den kraftige opvaeggen av den russiske kampkraft bidrar ogsaa amerikernes voksende indsats i krigen saa at si fra dag til dag til at øke de alliertes kræfter. Man antar at den til Frankrike paa trods av de tyske ubetangre vel ankomne første amerikanske troppeskvadroner andrer til over 30.000 mand infanteri og ingeniørtropper. General Pershing som kommanderer de amerikanske soldater har faaet en begejstret modtagelse i Paris, likesom amerikernes ankomst og den vellykkede russiske offensiv naturligvis har fremkaldt begejstring i alle ententelandene i det hele. Nogen større offensiv hadde de allierede paa vestfronten dog ikke iverksat i første halvdel av juli. Det var snarere tværtom tyskerne som da gjorde store anstrengelser for at tilrive sig Bulgariet, Saavel ved Chemin de Dames som i Flandern iverksatte de voldsomme angrep, som ogsaa for det sidstnevnte frontavsnits vedkommende bragte den væsentlige fordel. Denne tyskerens aktivitet lydet paa at det mindre var deres hensigt at prøve en omfattende offensiv end at forpurre motstandernes utvilsomme planer i saa henseende. Man antok ogsaa, at den stot i noie forbindelse med den tilspidsede indrepolitiske situation i Tyskland.

Ladens vicekonge Lord Hardinge, der er gjenstand for voldsomme angreb i England paa grund av den maate, hvorpaa det første mesopotamiske felttog var organiseret.

Naar flyverne har været over London. Smaa saarede barn paa et londonsk hospital.

Nogen av de hundre døde barns lik føres til kirkegaarden i en av Londons forstæder.

Allers hadde blant annet en fast spalte med stoff om 1. verdenskrig. Denne siden er fra Allers nr. 30 1917.

også opptatt av det som ble betraktet som nytt og moderne – og mye av det kom selvsagt fra «utlandet». Amerika-begeistring og begeistring for ny teknologi var stor. Men bladene var også internasjonalt orientert i den forstand at utenriksnyhetene på denne tiden var utenriksnyheter, uten den etter hvert så obligatoriske norske vinkelen. Norske perspektiver kunne likevel ligge som et bakteppe for omtalen av utenlandsnyhetene, noe også dekningen av den russiske revolusjon antyder.

På dette tidspunktet hadde faktisk også utenriksnyhetene et lite konkurransefortrinn. Stoff fra de utenlandske telegrambyråene var blitt lett tilgjengelig, mens det å få frem en del norsk reportasjestoff fortsatt kunne by på både logistiske og distribusjonsmessige vanskeligheter.⁵ Vi vet ikke hvilke kilder ukebladene brukte, for de er vanligvis ikke oppgitt. Men det kan tenkes at de direkte eller indirekte hadde noe tilgang til internasjonale nyhetsbyråer. Indirekte vil si at de hentet byråstoff fra norsk presse.

Forbindelsen til internasjonale leverandører er tydeligere når det gjelder bildestoffet. Ukebladene laget mest skrivebordsstoff og svært lite reportasjer, og det betydde at utenriksstoffet kunne være lett å ty til når det skulle lages samfunnsstoff. Siden ukebladene var kjennetegnet av mer illustrasjoner enn avisene (noe var tegninger, men det var også en god del foto), ble nok også stoffet i stor grad drevet av hvor det kom illustrasjoner fra. Takket være byråene kunne det på dette tidspunktet være lettere å få tak i et bilde fra en krigsskueplass i Mellom-Europa enn fra en hendelse i en vanskelig tilgjengelig norsk avkrok. Men at det var en del utenlandsstoff, sier nok primært noe om en generell interesse for internasjonale forhold, både hos dem som laget bladene, og hos publikum.

Allers og Hjemmet

De to bladene jeg har undersøkt gjennom revolusjonsåret 1917, er *Allers* (det fulle navnet var *Allers*

Familiejournal) og *Hjemmet* – fortsatt kjente norske ukeblader i dag. Begge bladene kom hver uke, begge hadde opplag på oppunder 50 000 på begynnelsen av forrige århundre.⁶ Til sammenligning hadde en avis som *Dagbladet* et opplag på 13 000 i 1920-årene. Først da avisens gullalder tok til i 1930-årene, nådde *Dagbladets* opplag 48 000.⁷

Bladene kunne innimellom ha opptil flere sider med utenriksstoff. *Allers* hadde til og med en fast side som ganske enkelt het «Fra verdenskrigens arenaer», der det vekslet mellom kortere meldinger og litt lengre innslag. *Hjemmet* hadde gjennom mesteparten av det undersøkte året en spalte med oversikt over krigssituasjonen den siste tilgjengelige uken før bladet gikk i trykken. Dette var tilsynelatende nøkternt, informativt stoff der krigen ble fulgt så å si dag for dag.

Av de to var *Hjemmet* det bladet som hadde den mest «selvstendige» utenriksdekningen, i den forstand at bladet ofte hadde lengre, øyensynlig spesialskevne artikler med internasjonalt tilsnitt. Det kunne være historisk stoff – for eksempel var det Luther-jubileum også i 1917⁸ – eller det kunne

være lærerike artikler om den internasjonale tobakksdyrkingen.⁹ Men mange artikler handlet også om verdenskrigen eller annet aktuelt utenriksstoff. Det aktuelle stoffet kunne faktisk ligne ganske mye på en moderne utenriksanalyse (noen av artiklene handlet til og med om internasjonal økonomi), og det var ikke uvanlig at utenriksstoffet fikk en prominent plassering på forsiden. Det er uklart hvor presise artiklene var, og de kan neppe brukes som beretninger, men de er viktige levninger for å fortelle oss om disse populære bladenes syn på det som skjedde i det internasjonale landskapet. Artiklene var hovedsakelig holdt i et ganske nøkternt nyhetspråk, ispedd kommentarer innimellom som viste tydelig hva skribenten mente om situasjonen. Det er ikke minst disse kommentarene som er en viktig kilde til å forstå hvilket bilde ukebladleserne fikk av den russiske revolusjon.

«Det er uklart hvor presise artiklene var, og de kan neppe brukes som beretninger, men de er viktige levninger for å fortelle oss om disse populære bladenes syn på det som skjedde i det internasjonale landskapet»

Den russiske våren

I 1917 hadde altså verdenskrigen som de fleste først trodde ville være fort overstått, allerede pågått i tre år, og kostet menneskelig og forsakelser i et omfang ingen kunne forestilt seg. De økonomiske omkostningene for sivilsamfunnene rundt om i de krigførende landene ble også store. Rustningsindustrien la beslag på en rekke ressurser som ellers ville tilfalt det sivile samfunnet, og handelsblokaden bidro til dyrtid og mangel på brensel og mat. Befolkningen i mange europeiske land var hardt rammet, men også i Norge merket folk godt konsekvensene av krigen, blant annet med mangel på viktige matvarer og brenselskrise. Samtidig kunne noen tjene seg svært så rike som krigsprofitører og dermed leve godt på det faktum at det var krig. De sosiale forskjellene var store, og følelsen av urettferdige samfunnsforhold vokste.

Situasjonen var særlig prekær i det folkerike, og for store masser fra før av, lut fattige Russland.

Det var sult, sykdommer og elendighet både i den store bondebefolkningen, blant industriarbeidere og blant de arbeidsløse. Dette skyldtes ikke bare krigen, selv om den forverret det meste, men var også resultat av tsarveldets mangeårige vanstyre. I særdeleshet hadde den sittende tsar Nikolaj II gjort seg bemerket med en ineffektiv, udugelig og nepotistisk administrasjon som hadde stadig mindre støtte.

Frem til 1917 var Russland først og fremst en aktør i krigen i ukebladenes dekning, viktig, men ikke så viktig som Tyskland, England og Frankrike. Den første aktuelle saken fra landet i øst som ikke direkte hadde med krigen å gjøre, kom i månedsskiftet januar/februar, og det var nyheten om drapet på kvakksalveren, damebedårer og hoffprotesjeen Grigorij Rasputin.¹⁰ Ikke noe i Russland var blitt bedre av den siste tsarfamiliens økende avhengighet av Rasputin, som hadde fått stadig mer makt ved hoffet fordi han hadde lyktes med å innbille tsarinaen at han kunne helbrede sønnens blødersykdom. Rasputin ble drept i et attentat på slutten av 1916, og drapet kan i seg selv regnes

som en slags optakt til revolusjonen, selv om det var mer kongetro krefter som sto bak henrettelsen. Saken i *Hjemmet* besto av en nokså utførlig beskrivelse av skikkelsen Rasputin, hans posisjon overfor tsarfamilien, hans utallige kvinnehistorier og litt om omstendighetene rundt drapet.

De første artiklene fra de store omveltningene kommer så i *Allers* 29. mars og i *Hjemmet* 12. april.¹¹ På grunn av trykketiden var det allerede gått noe tid siden demonstrasjonene mot krig og dyrtid hadde brutt ut i det som da het Petrograd, nå St. Petersburg, og ble fulgt av et mytteri i hæren. Dette var den direkte optakten til det som siden er kalt februar-revolusjonen. Da de to ukebladene skrev om det, var imidlertid foranledningen at tsaren hadde abdisert, noe som skjedde noen dager inn i revolusjonen. Men de var ikke i tvil om hva som hadde skjedd: Artikkelen i *Hjemmet* like etter påske 1917 het for eksempel enkelt og greit «Revolutionen i Russland».

«Hjemmet ga i tydelige ordelag uttrykk for at den måten tsar Nikolaj II hadde regjert på, ikke hadde noe å gjøre i moderne, frie nasjoner»

«En ny sol, frihetens sol»

Hendelsene ved hoffet ble viet stor plass, og det kan jo sies å være typisk for ukebladsjangeren. Det er ingen tvil om at et tydelig trekk ved datidens ukeblader – som ikke har foran-

dret seg så mye – var en ganske sterk interesse for de kongelige. For hundre år siden hadde imidlertid «kongestoffet» en helt annen funksjon enn i dag. De kongelige var i de fleste tilfeller også statsoverhoder. Når ukebladene skrev om de kongelige, skrev de altså primært om hva som skjedde i verden, og det må ses som en naturlig forlengelse av det folkeopplysningsprosjektet de hadde. Kongestoffet i ukebladene var ganske enkelt utenriksstoff.¹² Det var ennå en stund til kongestoffet skulle bli degradert til «kjolestoff» – kongestoffet i mediene ble tappet for innhold i takt med at kongehusene ble det.

Like fullt var det selvsagt også en viss ærefrykt overfor statsoverhodene involvert. Dette var lenge før det opprøret mot autoritetene og elitene som skulle prege århundret, hadde fått fotfeste, og kongelige ble som oftest omtalt med både beundring og

Revolutionen i Rusland.

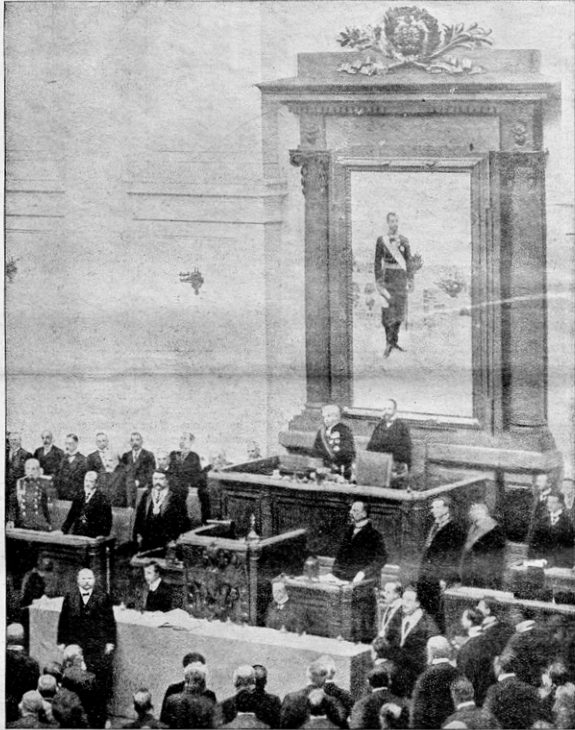
Det gamle Rusland, det, hvori alle fremskridt i vestenropisk, liberal aandsstrændet i byraskratisme og selvherskertraditioner, synes styret i grus ved den revolution, som riksdumaen med folk og hær bak sig saa heldig gennemførte.

Og en ny sol, frihetens sol, holder paa at gry i det store russerrike.

Ikke længere skal russerne utsættes for den brutale regjæringsvilkaarlighed og det embedsmandstyran, hvori den nu avsatte zar Nikolai II søkte sin tronens støtte. Ikke lenger skal zarens ukrankelige ret staa over folkets ret. Da Nikolai II. tvunget av omstændighetene, saa sig nødt til at nedlægge kronen, forsvandt ogsaa „herskeren av Guds

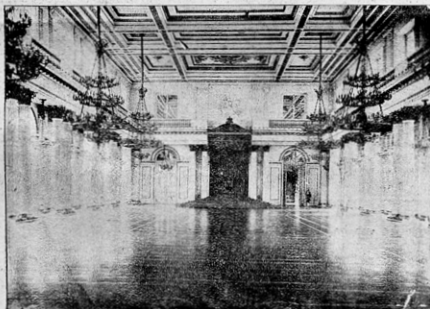

Nikolai II. i generaluniform. Den avsatte zar kom paa tronen i 1894 og har saaledes regjert i 23 aar. Han er 49 aar og blev samme aar, som han besteg tronen, forlovet med prinsesse Alix av Hessen, som derpaa antok navnet Alexandra Feodorovna.

Riksdumaen holder møte i det tauriske palæ i Petrograd. Riksdumaen — det russiske parlament — opprettedes i 1906 ifølge et keiserlig rescript. Zaren kundgjorde dog kort tid etter, at selvherskermagten skulde bevares ogsaa under den nye forsamling, hvorved dumaen mistet karakteren av at være et virkelig lovgivende parlament.

naade". Og den mand som nu sætter sig paa hans ledige tronstol, vil motta kronen av folkets haand. Han vil bli zar av riksdumens og folkets naade og netop derved lære at forstaa, at ikke herskerens, men folket vilje bør være høieste lov.

Den pragtfulde tronsal i vinterpaladsets i Petrograd, hvor eks-zar Nikolai hadde sit offisielle residenspalæ.

Gatchbillede fra Petrograd kort før revolutionens utbrud. Et tropperegiment av Petrograd-garnisonen paa march gjennom byen.

Revulusjonen i Russland ble mottatt med begeistring i de norske ukebladene Allers og Hjemmet. Etter februarrevolusjonen var troen på en ny vår i Russland stor. Bildet er fra Hjemmet nr. 15 1917

respekt. Bare få år før, i 1913, kunne man se tilløp til det også når det gjelder tsaren.¹³ Men i 1917 var det åpenbart at enhver tidligere respekt for tsaren var definitivt forfunnet.

Hjemmet ga i tydelige ordelag uttrykk for at den måten tsar Nikolaj II hadde regjert på, ikke hadde noe å gjøre i moderne, frie nasjoner:

*Nikolai IIs trone hvilte (...) paa en undertrykkelse av folket, og derfor maatte den falde, nu da krigen og nøden i Rusland efterhaanden hadde git Riksdumaen en magt og anseelse, som zaren aldrig hadde tiltænkt den.*¹⁴

«Dette,» fortsatte *Hjemmet*, «lærte Nikolai II aldrig at forstaa, og derfor var hans treogtyve aar lange regjeringstid saa tragisk for Rusland og er nu endt saa tragisk for ham selv.» Derimot var dette det beste som kunne skje russerne: «(E)n ny sol, frihetens sol, holder paa at gry i det store russerrike.»¹⁵

Allers var like positivt innstilt til omveltningene i Russland – alle hendelsene i krigen bleknet mot den store verdenssensasjonen, den «gjennomgripende demokratiseringen» som tsarens avgang innvarslet, skrev *Allers*.¹⁶

Det var også en stor lettelse over at revolusjonen hadde gått noenlunde fredelig for seg, i seg selv et uttrykk for tillit til de nye makthaverne. *Hjemmet* skrev at man «forbause(des) over (...) det forholdvis ringe offer av blod (ved den nylig stedfundne russiske revolution)»,¹⁷ mens *Allers* roste de «besindige krefter» som hadde gjennomført revolusjonen.¹⁸ Det var jo ikke engang noen byoppstand eller palassrevolusjon det var snakk om, skrev *Hjemmet*, men en «mægtig folkeomveltning, et vældig vulkanutbrud i en befolkning paa over hundre millioner mennesker – og knapt to tusen har mistet livet ved det».¹⁹

I ukene som fulgte, ble begivenhetene fulgt så tett som nyhetstilgangen og trykkesidene tillot, men det var også mye bakgrunnsstoff, aktualisert av revolusjonen. En bredt anlagt, delvis historisk, artikkel handlet

om Finland under russisk herredømme,²⁰ en annen var et tilbakeblikk over tsarens regjeringstid. Begge bladene pekte på hvordan tsaren hadde forsøkt å kvele opposisjonen ved å sende sine motstandere til Sibir,²¹ og igjen gjorde *Hjemmet* et poeng av at Nikolaj II bare hadde kunnet regjere ved «at forfølge sit folk», som bladet uttrykte det. Under tsaren hadde det vært en «forbrydelse at utbre almindelig oplysning»,²² men nå skulle Russland befris fra en slik skjebne. I det hele tatt var det stor tro på en russisk vår, selv om bladene også var kloke nok til å ta noen forbehold: «Kanhænde skal Russland endnu gjennemgaa flere omveltninger, før det endelig falder tilro som Øst-Europas store demokrati», spekulerte *Hjemmet*.²³

Fredslengsel og krigstretthet

Ut fra tekstene i ukebladene er det vanskelig å vite hvor mye redaktørene og skribentene kunne forstå av det som skjedde – delvis foran, delvis bak kulissene – i Russland. Situasjonen var uoversiktlig, og informasjonsflyten hadde sine begrensninger. I begynnelsen var dessuten også revolusjonen regnet

som borgerlig. Selv de hjemlige russiske marxistene, de som ikke var i eksil, støttet en borgerlig revolusjon ut fra den tanken at Russland langt på vei fortsatt var et tilbakebyggende bondesamfunn og ikke rede for noen marxistisk maktovertakelse. Det som nå først og fremst trengtes, var utvikling i det tilbakebyggende landet, mente de; den sosialistiske revolusjonen fikk komme siden, når folket hadde fått brød. Men det gikk fort i det dramatiske russiske revolusjonsåret. I april kom den marxistiske tenkeren Vladimir Iljitsj Uljanov – best kjent som Vladimir Lenin – hjem fra sitt langvarige eksil i Sveits, og erklærte at revolusjonens borgerlige fase allerede var over.

Det er en viss dekning av motsetningene i landet etter hvert som de blir mer og mer tydelige, men det kan se ut til at engasjementet overfor Russland var nokså uavhengig av de forskjellige fraksjonene som etter hvert kom til å strides om makten. I til-

*«Begge bladene pekte på
hvordan tsaren hadde forsøkt
å kvele opposisjonen ved å sende
sine motstandere til Sibir»*

legg til at ukebladredaktørene åpenbart mente det gagnet russerne å bli kvitt tsaren, var nok også den langtrukne og grufulle verdenskrigen en vesentlig grunn til revolusjonsbegeistring. Det ser først og fremst ut til å ha vært det som flere ganger ble kalt det stakkars eller ulykkelige russiske folket, bladene solidarisererte seg med. I det perspektivet kan det virke som at bladene heier på den fraksjonen de til enhver tid tror kan redde folket.

I flere av artiklene ligger et tydelig håp om at regimeskiftet skal bidra til fred. *Allers* mente for eksempel at revolusjonen betydde en befrielse over hele verden, og at den også avskar den «Hindenburgske plan om at rette et knusende slag mot Russland» (general Paul von Hindenburg var den tyske hærføreren under første verdenskrig, han ble senere tysk rikspresident).²⁴

Krigsmotstanden i Europa økte naturlig nok for hvert år den grufulle krigen fikk utspille seg. Samtidig var motstanden mest uttalt blant sosialister og sosialdemokrater. Ukebladene kunne nok ikke regnes blant de aktive antimilitaristene, men de var trøtete av krigen både på egne og andres vegne. Uttrykket «fredslængsel» ble stadig brukt, som for eksempel i dette sitatet fra *Allers*:

*For folkenes store masser staar det uten tvil som en frygtelig tanke at krigen skal fortsættes gjennem endnu en vinter og videre ind i næste aar som forutsies at ville bli et skjæbnesvangert kriseaar med hensyn til verdensproduktionen paa livfornødenheternes omraade. Og at fredslængslerne derfor nu har dype røtter i nationernes brede lag kan ikke betviles.*²⁵

Alle de unge livene som ble sløst vekk på slagmarken – og blant dem var det også nordmenn selv om Norge ikke var med i krigen – skapte selvsagt også sterke følelser, til og med på en slik måte at det kunne gjennomsyre annen dekning. Høytidene var for eksempel den ene gangen man kunne være sikker på at bladene aldri hadde aktuelt stoff på forsiden. Da skulle det være religiøse, eller i alle fall oppbyggelige og poetiske tekster. Forsiden på pinsenummeret i 1917

forteller likevel sitt om den fortvilelsen og følelsen av fullstendig mangel på mening krigen førte med seg. Sammen med et bilde av en gold og øde krigsruin var diktet «Pinsemorgen ved fronten» hovedoppslaget:

*Hør, langt herfra, i gryets bleke skjær/ en liten landsbykirkes klokke ringer;/ paa sletten, herjet under krigens sverd,/ den sprøde malmklang dobbelt sælsomt klinger./ Er det et samlingsbudskap til en hær,/ som denne klokkes fjerne kalden bringer?/ Vær stille, hør, nu klinger det paany/ mens sletten vaagner under gryets gløden;/ er det til kamp og larm og blod og bly,/ og ringer kirkeklokkerne for døden?/ Nei, hysh, det er et hellig pinsegry,/ som klokker ringer ind med morgenrøden.*²⁶

Krigstrettheten viser seg også gjentatte ganger i form av solidariteten med det krigsherjede russiske folket. Omtanken for sårede russiske soldater som havnet på

rekonvalesens i Norge, er en del av dette bildet. Når russerne ankom til norske institusjoner, fra Troms til Gudbrandsdalen, for å få pleie og omsorg, kunne det gi nesten en helside i *Hjemmet*, som var tydelig stolt over hvordan Norge

hadde «tatt imot dem med al den gjesfrihet og omhu, som de på sjæl og legeme nedbrutte stakler har krav paa fra vor side». Igjen var tonen optimistisk: «Maatte nu opholdet her i Norge bli dem et varsel om en endda lykkeligere og lysere fremtid i det nyskapt hjemland, republikken Russland».²⁷

Det forhatte Tyskland

En annen grunn til støtten til revolusjonen i Russland var motstanden mot Tysklands fremferd. Det var ingen hemmelighet at det nøytrale Norge i realitetene var på ententemaktens side. Historikeren Olav Riste har kalt Norge «the neutral ally» under 1. verdenskrig,²⁸ et begrep som er blitt stående. At forholdet til Tyskland var anstrengt, legges det heller ikke skjul på i ukebladene. Det kom frem i uttalelsen om den hindenburgske planen som er gjengitt over, og det kommer frem i krigsrapportene, hvor Tysklands krigsvilje og

«Krigstrettheten viser seg gjentatte ganger i form av solidariteten med det krigsherjede russiske folket»

ødeleggelse stadig blir tematisert. Ødelagte franske landsbyer, tysk fremrykning på østfronten, tyske folkerettsbrudd – det var nok å ta av.²⁹ Det gamle ordtaket om at min fiendes fiende er min venn, kan nok også bidra til å forklare at bladene tok parti med det russiske folket.

Tyskland ble imidlertid ikke bare omtalt som en aggressiv krigsmakt, men også et land med høyst tvilsomme interne trekk. *Hjemmet* var tydelig på at når revolusjonen betydde en ny mulighet for Russland, lå det også i det at landet nå ville slippe unna både asiatisk despotisme og Tysklands «centraliserede styre, stramme embedsforvaltning og militærvelde».³⁰

Fleire artikler tar for seg interne tyske forhold på en måte som levner liten tvil om synet på tyskerne som folk. Et svært talende eksempel er et hovedoppslag i *Hjemmet* om de tyske krigsfangene som havnet i engelske leire. Der ble de nemlig, i motsetning til det tyskerne var vant til selv, behandlet godt, mente bladet. Tyskerne brøt folkeretten, og ga ikke engang fangene sine skikkelig mat. I England var det flere ganger blitt tatt til orde for å «øve gjengjæld» mot de tyske fangene, men dette holdt britene seg for gode til – de tyske fangene i England var ifølge bladet både velklede og velernærte.

De fikk samme kost som de britiske soldatene (for matpakker fra «das grosse Vaterland» kom jo aldri), det var rent og ordentlig i leirene, og de fikk til og med hyppige bad.³¹ Det viktigste var likevel dette: «Det maa være en stor behagelighet for fangerne, at der ikke hersker nogen preussisk militærstramhet i leiren. Alt gaar efter det engelske system, ikke efter det tyske.» Dette hadde fått noen pussige utslag. Preussiske offiserer internert i engelske leirer hadde innimellom forsøkt å innføre tysk kaserneorden, men var blitt stanset – etter oppfordring fra tyske soldater ... Når enkelte blader hevdet at de eneste tyskerne som hadde det bra for tiden, var de som enten bodde i nøytrale land eller var engelske krigsfanger, hadde dette helt klart noe for seg, skrev *Hjemmet*.³²

Det viktige her var ikke hvor sant dette var, men hva det sier om synet på tyskerne – både i de «enkelte bla-

dene» som ikke er nærmere navngitt, og hos *Hjemmet* selv. En slags notis litt lenger inn i samme utgave, med tittelen «Efter slaget», spinner videre på den samme fortellingen. Når slaget er over og det ligger tusener av døde og sårede igjen på slagmarken, blir de tyske soldatene talt, undersøkt og forhørt av engelskmennene. Tyskeren, som nedsettende omtales som «Fritz», vet nå at han er frelst, og derfor er han innerst inne glad til, selv om han som er vant til den blinde tyske lydighet, «paanyt uten at mukke» ville vært klar til å våge livet for fedrelandet. «(Men det) maa han overlate til andre, for ham gjælder det nu bare: Hvad skal vi ha til middag», konkluderte *Hjemmet*.³³

Demokrati eller autokrati

Tyskland fremheves også som eksempel på et land hvis styresett tiden er i ferd med å løpe fullstendig fra, og dette settes også i sammenheng med den russiske «frihetsrevolusjonen». En tysker med liberale synspunkter «maa føle en viss beskjæmmelse, naar han tænker paa, at Tyskland nu, av alle stater i Europa, tynges av et forældet forfatningssystem, som hindrer folket i fullstændig frit at styre sig selv», skrev for eksempel *Hjemmet*. Riksdagen var henvist til å samarbeide med en regjering som var satt sammen av keiseren. Den ledende tyske staten, Preussen, ga keiser og overklasse så «overvældende magt, at det menige folks vilje bare akkurat kan bli hørt, men aldrig gjøres til lov, naar det behager keiseren og junkerne at sætte sig imot den».³⁴ Og enda mer beskjemmet måtte den eventuelt moderne og demokratisk innstilte tysker bli når han vendte blikket mot øst og så hvordan «det før saa undertrykte russiske folk i løpet av uker har forvandlet sit land til et av verdens frieste demokratier».³⁵

Forholdet mellom autokrati og demokrati var i det hele tatt et gjennomgangstema. I forbindelse med USAs inntreden i krigen skrev *Allers* om «det av de allierte og Amerika reiste stridsrop: kamp for demokrati mot autokrati!». Igjen munnet motsetningen ut i en hyllest av den russiske revolusjonen: «Dette stridsrop lyder nu langt mer egte end før og maa i

*«At forholdet til Tyskland var
anstrengt, legges det ikke skjul
på i ukebladene»*

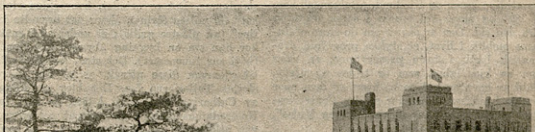

En gatekamp paa Nevskij-Prospektet i Petrograd mellem fyrst Lenins og Kerenskis tilhængere.

frihetsvenner som en forræder, og kampen endte da ogsaa med Lenins fuldkomne nederlag.

Vore nye sjømandsskole.

Vi bringer her billede av Kristianias nye sjømandsskole. Ved indvielsen blev det sagt av folk som hadde set sig om i vore

Dekningen av oktoberrevolusjonen i ukebladene var magrere enn dekingen av februarrevolusjonen, men det berømte bildet av gatekampene på Nevskij Prospekt i juli var med. Her fra Hjemmet nr. 46 1917.

særlig grad virke begeistrende paa russerne, som jo netop har veltet autokratiet og reaktionen indenfor sit eget lands grænser.»³⁶

I begge bladene ble det videre antatt at revolusjonen i Russland kunne gi en dominoeffekt i andre land som var styrt av fyrster og det begge kalte «reaksjonære» krefter. Noen steder var det allerede skjedd: Sommeren 1917 måtte for eksempel den greske kong Konstantin abdisere etter en konflikt med statsministeren, og dette ble satt direkte i sammenheng med den russiske revolusjon. *Hjemmet* skrev at man med noenlunde sikkerhet kunne ha forutsagt Konstantins avgang da hans fetter og våpendrager Nikolaj II ble avsatt og fengslet.³⁷

Det er naturlig også å lese både motstanden mot det tyske styresettet og optimismen over den russiske våren i en kontekst av at det var bare tolv år siden 1905. Den nasjonale begeistringen over frihet og folkestyre sto sterkt. I én artikkel ble for eksempel det

nye norske demokratiet kontrastert med nabolandet Sverige, som Norge få år før hadde løsrevet seg fra. Sverige hadde ikke vært gjenstand for den samme demokratiske utviklingen som Norge og Danmark, ble det slått fast, men hadde fortsatt for mye av både personlig kongemakt og overklasseregjering.³⁸ I tråd med de gode norske erfaringene med et politisk vingestekket, men svært populært kongehus, var det imidlertid ikke viktig for ukebladene om de moderne landene hadde republikk eller monarki, så lenge de hadde ekte demokrati. Helt i begynnelsen hadde det til og med sett ut til at tsaren skulle bli erstattet av en annen monark, uten at det ble beskrevet som noe negativt.³⁹ Det viktige var herskere som behandlet folket med respekt.

«Huld på bylden»

Dekningen i ukebladene kunne selvsagt ikke måle seg med avisenes, verken omfangsmessig eller når

det gjaldt aktualitet. Men de to bladene fikk likevel med seg en del av den viktigste informasjonen, både om krigen generelt og om begivenhetene i Russland. Derfor ble heller ikke rapportene derfra helt rosenrøde, selv om bladene i alle fall inntil videre støttet omveltningene.

I løpet av våren, sommeren og høsten forvitret mye av det tilsynelatende samholdet den russiske revolusjonen var bygget på. Det tok ikke lang tid før den rolige maktovertakelsen var historie. Fraksjoneringen økte i omfang. Det var konflikter mellom den nye regjeringen og de såkalte arbeider- og soldatrådene (sovjetene), etter hvert var det forsøk på motrevolusjoner og militærkupp, og det var ikke minst indre motsetninger mellom kommunistene – mellom Lenin-fløyen, «bolsjevikene», og de såkalte «mensjevikene».⁴⁰ Situasjonen i Russland ble mer og mer kaotisk. Begge bladene kom stadig tilbake til sin sympati og omsorg for det lidende russiske folket, og påpekte at det gjorde heller ikke saken bedre at det interne kaoset i landet svekket og demoraliserte den russiske hæren og gjorde det vanskelig å stå imot angrepene fra den tyske.

Selve oktoberrevolusjonen og tiden etter den ble det gjort lite ut av i ukebladene – i sterk motsetning til avisene, hvor dekningen av Russland nå virkelig tok av. Gjennom året sett under ett, er det først og fremst februarrevolusjonen og etterdønningene av den som har en viktig plass i disse bladene.

Dette kan ha flere årsaker. I Norge var det nå blitt november, og ukebladene bar for det første nå preg av at det stundet mot advent. Det var som om leserne ikke skulle belemres med så dystre nyheter når julen sto for døren. Særlig i *Hjemmet*, som hadde vært bladet med bredest dekning, var det lite. Torsdag 15. november, en uke etter oktoberrevolusjonen, fantes en liten notis i *Hjemmet* om at det hadde vært gatekamper i Petrograd, men det var ingen ting som

tydet på at bladet mente hendelsen skilte seg spesielt ut – bortsett fra at notisen var fulgt av det som ble beskrevet som et «autentisk og meget interessant fotografi» – en gatekamp på Nevskij-Prospekt mellom «fyrst (sic) Lenins tilhengere og det store flertall, som sverger til Kerenski».⁴¹ Bildet var riktignok flere måneder gammelt, fra gatekamper i juli. Notisen konkluderte dessuten slik: «(K)ampen endte da ogsaa med Lenins fuldkomne nederlag.»

Dette var siste gangen den russiske revolusjon ble nevnt i *Hjemmet* dette året. *Allers* fortsatte å kommentere utviklingen i små drypp, og virket fra nå av mer informert enn konkurrenten. En årsak til *Hjemmets* taushet er at den faste spalten med daglige oppdateringer fra krigen plutselig forsvant i oktober, og kom ikke tilbake i 1917. En mulig forklaring er at bladet kan ha mistet tilgangen til et telegrambyrå, men det kan også være så enkelt som at en spesielt velinformert medarbeider hadde klipet denne informasjonen fra avisene og deretter ble borte for en periode. Det var sannsynligvis ikke mange fast ansatte i en slik bedrift, og i alle fall ikke som arbeidet med utenriks. Den siste forklaringen

«Det er få tegn til at ukebladene fryktet innflytelsen fra de stadig mer omfattende arbeiderprotestene både i nordiske land og andre steder, og det er heller ingen angsbiteriske omtaler av de forskjellige europeiske sosialdemokratene»

er selvfølgelig at den store frihetsrevolusjonen fra vårmånedene var blitt langt vanskelig å forstå. Den russiske våren var blitt til høst og hadde fått en annen og mye mørkere tone. Det var kanskje ikke forenlig med verdensbildet fra et land som fortsatt feiret sitt ferske demokrati og selvstyre.

I *Allers* ble oktoberrevolusjonen først nevnt nederst i spalten «Fra verdenskrigens arenaer» i utgaven som kom ut 22. november. Der gikk det frem at «maksimalistlederen»⁴² Lenin hadde begått statskupp 8. november og og fengslet alle ministrene unntatt lederen av den provisoriske regjeringen Aleksandr Kerenskij, som flyktet. «Dermed gik der endelig hul paa bylden, og med den største interesse imøteser man hvorledes de russiske forhold nu vil utvikle sig», konstaterte *Allers* tørt.⁴³

I neste nummer var igjen utviklingen i Russland omtalt i et par avsnitt i samme spalte. Der ble det slått fast at landet var i borgerkrig, noe som truet med å bringe hele «det russiske samfunnslegeme i den fuldstændigste oppløsningstilstand».⁴⁴

Arbeideropstander og streiker

Bortsett fra at bladene var tydelig tilhengere av frie demokratier og i økende grad fortvilet over krigføringen, er det vanskelig å avgjøre hvor de sto i de pågående kofliktene om både makt og virkelighetsforståelse. Det man kan være sikker på, er at disse udiskutabelt borgerlige bladene ikke var spesielt kommunistisk anlagt. Men også omtalen av kommunistene var relativt balansert. En ting var at ord som bolsjeviker eller kommunister ennå ikke ble brukt som skjellsord, slik man kunne høre i deler av pressen senere senere. Bladene irriterte seg riktignok ved flere anledninger over både de radikale arbeider- og soldatrådene – og etter hvert som uroen tiltok utover sommeren og høsten, over Lenin og bolsjevikene. Men begrunnelsen var som oftest at de bidro til uro og handlingslammelse for den nye regjeringen.⁴⁵ Hensynet til det russiske folket så hele tiden ut til å styre vurderingene.

Bladene var heller ikke upåvirket av propaganda som sannsynligvis stammet fra kommunistenes motstandere i Russland. Ved ett tilfelle viderebringer *Allers* ryktene om at Lenin var en løpegutt for tyskerne,⁴⁶ og i notisen fra 15. november skriver *Hjemmet* i en bisetning at Lenin jo «som bekjent» var en bedrager. Dette må ses i sammenheng med at den provisoriske regjeringen etter et større opprør sommeren 1917 (de såkalte «julidagene», bildet) anklaget bolsjevikene for å stå i ledtog med tyskerne. En viktig grunn til at disse ryktene kunne oppstå, var at Lenin hadde fått tysk hjelp til å komme seg tilbake til Petrograd i april – en ordning også tyskerne regnet med at de ville vinne på, ettersom det ville destabilisere Russland.

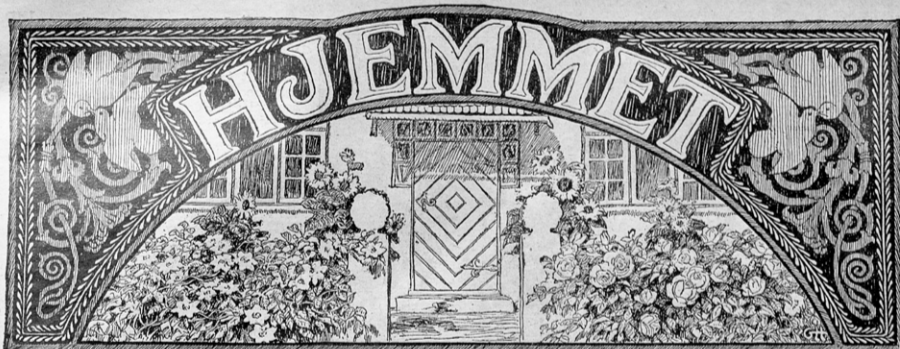
Men skepsisen overfor bolsjevikene var ikke på

noen måte absolutt. I en av årets siste utgaver av *Allers* får også vestmaktene refs for sin uvilje mot et russisk forsøk på fredssamtaler – «bolsjevikenes ihærdige fredsaksjon» som kunne ført til at «fredsklokkene begynte at ringe over det ulykkelige krigstrætte russiske folk». Bladet kunne forstå at de allierte var avventende til utviklingen i Russland, men det var ikke så opplagt at det rettferdiggjorde deres statsmenns «krigerske taler».⁴⁷

Det er også få tegn til at ukebladene fryktet innflytelsen fra de stadig mer omfattende arbeiderprotestene både i nordiske land og andre steder, og det er heller ingen angsbiteriske omtaler av de forskjellige europeiske sosialdemokratene. Parallelt med verdenskrigen pågikk arbeiderdemonstrasjoner mot sosial ulikhet, fattigdom og uverdige levekår i mange europeiske land – også Norge. Både den sosiale ulikheten og det skjeve forholdet mellom arbeidsgivere og arbeidstakere ble tematisert i flere sammenhenger også i ukebladene.

Blant annet finnes en interessant artikkel i *Hjemmet* fra juni 1917, som forsøker å se for seg situasjonen etter krigen. Igjen tok bladet utgangspunkt i sider ved Tyskland som det ikke syntes særlig om. Ifølge en tysk forretningsmann som hadde vært på besøk i Norge, hadde tyskerne de siste femti år ikke gjort annet enn å «arbeide og lystre». Dette var kanskje ikke hele sannheten om tyskerne, skrev *Hjemmet*, men sant nok til å være temmelig rammende. Da kunne man også tenke seg hvordan det ville ha blitt i Europa hvis tyskerne skulle vinne krigen:

*Arbeidstempoet vilde da overalt i Europa bli sat op, der vilde bli en konkurransestrid mellem nationerne, langt mægtigere end vi hittil har kjendt. Alle vilde i den hidsige kamp for at yde mest bare kunne leve for arbeidet. Samtidig vilde folkedisiplinen bli saa preussisk stram, at den i længden ville virke fornedrende. Europæeren vilde bli til en arbeidsbi, som lever sit liv iblinde».*⁴⁸

Nr. 29. — 20. aargang.

Redigert af Valborg Andersen.
Medredaktør E. Amundsen.

Den 19. juli 1917.

Gjengivelse af „Hjemmet's artikler, billeder og mønstre forbydes

Kongedømme eller republik?

Krigen har ganske pludselig gjort spørgsmaalet „republik eller kongedømme“ aktuelt i land, hvor kongemagten hittil har været betragtet som det mest grundfæstede og urokkelige i samfundsordningen. Man hvisker „republik“ i krokerne i Tyskland, og ordet revolution er aapent blitt uttalt i riksdagen i Berlin.

I Østerrike-Ungarn og i de romanske land, Italien og Spanien, er socialisterne fra gammel tid av tilhængere av den republikanske statsform, og det er utelukkende mundkurvlove og politi- og militærtvang, som hindrer dem i aapenlyst at arbejde for kongemagtens avskaffelse. I Spanien er der forresten og-

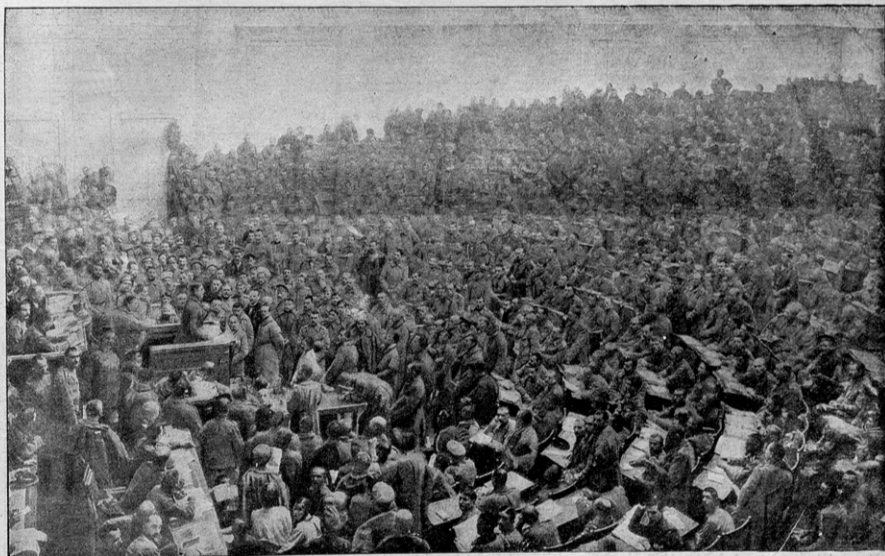
aan utenfor socialisternes faste borg et aktivt republikansk parti, som lurer paa den gunstige leilighet til at bli av med kongen.

Under krigen er der skapt et lignende aktivt republikansk-revolutionært parti nede i Grækenland. Det er venizelisterne, som betragtet kong Konstantin som en forræder mot sit land og ganske aapent har sat kongens avsættelse og republikens indførelse paa sit politiske program. Foreløbig maa de altsaa noies med en anden konge.

Ogsaa i Bulgarien skal der under krigen være dannet et republikansk parti, hvis indflydelse og magtstilling man dog ikke vet stort om. I betragtning av, at kong Ferdinand under krigen har regjert sine bulgarske undersaatter med preussisk stramhet og skanselløshet, ligger det dog nær at anta, at de republikansindede bulgarere ikke har

leilighet til at gjøre sig videre gjeldende, men bare kan fore en skjult propaganda mot sin tyske hersker „av Guds naade“.

I Rumænien har derimot de republikanske socialister faat ordentlig vind i seilene, og utelukkert er det ikke, at den rumenske konge kommer til at bote med sin trone for de frygtelige ulykker, som — forresten uten kongens særlige skyld — har ramt landet. Naar de republikanske socialister i Rumænien er blitt en anerkjendt magt, skyldes dette ikke saa meget deres egne fortjenester som forholdene i Rusland. Med fætter Nicolaus, den almægtige zar ved sin side var den rumenske konges stilling nærmest urokkelig. Men nu er Nicolaus en hjelpelos fange, og rumænerkongen har faat en Kerenski og en fyrst Lvov, fuldblods republikanere, som bare anerkjender folkenes ret og lar haant om

Et møde i arbeider- og soldateraadet i dumabygningen i Petrograd. Dette arbeiderraad og ikke dumaaet er for tiden i besiddelse av den virkelige magt i Rusland.

Hjemmet diskuterte om 1. verdenskrig og omveltningene i Russland ville gi en dominoeffekt, med en strøm av nye republikker i en andre europeiske land. Forside i Hjemmet nr. 29 1917

Heldigvis, fortsatte bladet, var det ikke lenger sannsynlig med noen tysk seier. Men derimot var sjansene store for at dyrtiden ville fortsette. Når millioner av menn vendte tilbake fra skyttergravene, risikerte man mer arbeidsledighet – men også flere arbeidskonflikter fordi pengeverdien – og dermed kjøpekraften – kunne forbli lav. Bladet så også for seg flere generelle konflikter for å presse frem mer politisk og sosial frihet. Det ville ikke være utenkelig om de millioner av menn som nå «med den yderste anspændelse» kjempet for keiser og land, også «var rede til at kjæmpe for folket mot fyrster og reaktionære regjeringer». Det kunne til og med skje, avsluttet *Hjemmet*, at «Europa, naar det forarmet og blødende, lutret av tunge sorger, endelig kommer ut av krigen, da vil den se en tid gry, som skal indlede brorskapets og retfærdighetens æra (...)».⁴⁹

Noe av det samme temaet ble tatt opp i samme blad et par måneder senere. Hovedoppslaget helt på tampen av august 1917 het ganske enkelt «Streiker», og startet med et langt sitat fra en ikke navngitt engelsk

arbeiderleder: Når «krigens larm er endt og det blodtappede, forpinte Europa begynner at plastre sine saar», ville selv ikke en god fred løse «det sociale spørsmål», mente arbeiderlederen. Når soldatene vendte tilbake til «de rykende, skorstensfylde fabrikkbyer», ville også millioner av arbeidere spørre:

*Hvorfor var det vi led og blødde, hvorfor var det, vi kjæmpet? Var det for at vinde dyrtid og paany fordømme os og vore barn til livet i fabrikerne? Og resultatet vil bli mægtige arbeideropstande, vældige streiker for brød og høiere løn.*⁵⁰

«(H)elt uret har han ikke,» kommenterte *Hjemmet*, som så – i tråd med det som ikke var en uvanlig sjanger, gikk over til en lengre beskrivelse av den voldsomme undertrykkelsen av engelske arbeidere på 1800-tallet. Men bladet konkluderte etter hvert: «Overhodet er jo de sociale spørsmål langt fra løst, og den nuværende store krig har i høi grad faat elendigheten blant de daarligst stillede til at vokse.» *Hjemmet* gjentok så

«Overhodet er jo de sociale spørsmål langt fra løst, og den nuværende store krig har i høi grad faat elendigheten blant de daarligst stillede til at vokse»

igjen poenget om at «arbeiderkampene, de revolutionære streiker, vil begynde, naar soldaterne forlater skyttergravene».⁵¹ Artikkelen slutter med følgende avsnitt:

*Dette er jo allerede nu ved at ske i Rusland. Den saa heldig gennemførte politiske revolution efterfølges av vældige sociale omveltninger, som ingen kan se enden paa. I Finland foregaar for øieblikket ogsaa noget lignende. Den finske uafhængighetsbevægelsen følges av en socialistisk reising. De finske arbeidere vokser i magt og søker at skape den nye statsordning efter proletariatets ønsker.*⁵²

Tidligere samme år, i mai, hadde *Hjemmet* også skrevet om at den russiske revolusjon kunne bre seg til Sverige. Dette var det stor frykt for i Sverige, hvor matmangel,

streiker og demonstrasjoner truet med å rive landet fra hverandre. Det viktige er at *Hjemmet* også her så ut til å ha forståelse for situasjonen. Matmangel og «menigmands forlangende om større politisk frihet» var temaer som

var nært forbundet med hverandre, og de svenske sosialdemokratenes daværende frontfigur Hjalmar Branting ble omtalt med det som må leses som forståelse og respekt:

*Den svenske socialishøvding Hjalmar Brantings paapeken av, at svenskerne nu kan vende blikket baade mot øst og vest og finde større frihet end i sit eget land, og hans varslede ord om, at hvad der er skedd i Rusland kan ogsaa – og det meget hurtig – ske i andre land, er et uttryk for den halvt revolutionære frihetstrang, som skjuler sig bak hungerdemonstrationerne.*⁵³

Riktignok tilhørte Branting (på dette tidspunktet redaktør av svenske *Socialdemokraten*, senere svensk statsminister og vinner av Nobels fredspris), den reformistiske fløyen, men det antyder i alle fall at ukebladene ikke hadde noen *a priori* skepsis mot arbeiderbevegelsen. Det viktigste ser ut til å være velferd, folkestyre og frihet. I den perioden som her er undersøkt, var Branting også aktiv i å forsøke å få

til en internasjonal sosialistisk fredskonferanse. De kan i seg selv ha vært grunn til sympati i de etter hvert temmelig krigstrette ukebladene, og også i andre sammenhenger omtales europeiske sosialdemokraters fredsinitiativ med sympati⁵⁴ – men det er også åpenbart at bladene legger vekt på de store sosiale forskjellene som den russiske revolusjonen for alvor hadde satt på den internasjonale dagsordenen.

Avsluttende bemerkninger

De store norske ukebladene *Allers* og *Hjemmet* var begeistret da februarrevolusjonen brøt ut, og begeistring holdt seg utover sommeren og høsten 1917 – selv om de nok ble litt mer usikre etter hvert som situasjonen i Russland ble mer uoversiktlig. Bladene var utvilsomt – i likhet med de fleste andre – en tanke naive når det gjaldt den russiske revolusjon. Hadde de ant hva det russiske folks store «frihetsrevolusjon» skulle ende i, ville de nok uttrykt seg annerledes. Begeistring for revolusjonen var dessuten sammensatt, av solidaritet med et folk som frem til 1917 hadde vært underlagt et forhistorisk autokrati, og en generell solidaritet med et folk som var hardere prøvet enn de fleste andre under verdenskrigen. Men samtidig er det ingen ting som tyder på at ikke bladene også så de store sosiale skjevhetene både i Europa og Russland, og anså kravene om mer både politisk og sosial frihet som legitime – selv om det nødvendigvis måtte bety betydelige samfunnsendringer. Dekningen i revolusjonsåret 1917 viser at også ukebladene på sin forsiktige måte sympatiserte med den allmenne folkeoppstanden som fant sted i årene rundt 1. verdenskrig. Denne oppstanden ga 70 år med kommunisme i Europa. Men den ga også de europeiske velferdsstatene, som en nødvendig manøver for å forsøke å temme både kommunismen og den mest uregulerte kapitalismen.

Noter:

- 1 Ottosen (red.) 2010: 305
- 2 Rørslett 1977: 19 ff.
- 3 Ibid.: 17
- 4 Fonn 2013
- 5 Ottosen (red.), 2010: 305–306, se også Werenskjold 2016, der det går frem at utenriksstoff på film kunne bli prioritert over innenriks av de samme grunnene helt til i 1930-årene.
- 6 Fonn 2013, Gripsrud 1999
- 7 Dahl (red.) 1993: 196
- 8 *Hjemmet* nr. 43 1917
- 9 *Allers* nr. 27 1917
- 10 *Hjemmet* nr. 5 1917
- 11 *Allers* nr. 13 1917, *Hjemmet* nr. 15 1917
- 12 Fonn 2013: 46–48
- 13 *Hjemmet* nr. 23 1913
- 14 *Hjemmet* nr. 15 1917. Dumaen var et halvveis forsøk på en demokratisk institusjon som ble opprettet etter oppstanden i 1905, men den fikk aldri særlig mye makt.
- 15 *Hjemmet* nr. 15 1917
- 16 *Allers* nr. 13 1917
- 17 *Hjemmet* nr. 16 1917
- 18 *Allers* nr. 16 1917
- 19 *Hjemmet* nr. 16 1917
- 20 *Hjemmet* nr. 18 1917
- 21 *Allers* nr. 17 1917, *Hjemmet* nr. 19 1917
- 22 *Hjemmet* nr. 19 1917
- 23 *Hjemmet* nr. 24 1917
- 24 *Allers* nr. 14 1917
- 25 *Allers* nr. 36 1917
- 26 *Hjemmet* nr. 21 1917
- 27 *Hjemmet* nr. 23 1917
- 28 Riste 1965
- 29 *Hjemmet* nr. 24 1917, *Allers* nr. 38 1917, *Allers* nr. 28 1917
- 30 *Hjemmet* nr. 15 1917
- 31 *Hjemmet* nr. 31 1917
- 32 Ibid.
- 33 Ibid.
- 34 *Hjemmet* nr. 25 1917. Junker var ifølge snl.no et begrep som på 1800-tallet ble brukt om adelige godseiere i Preussen som var tilhengere av det høykonservative junkerpartiet.
- 35 *Hjemmet* nr. 25 1917
- 36 *Allers* nr. 30 1917
- 37 *Hjemmet* nr. 28 1917
- 38 *Hjemmet* nr. 22 1917
- 39 F. eks. *Hjemmet* nr. 15 1917
- 40 Beskrivelsen stammer fra en splittelse i Det russiske sosialdemokratiske arbeiderparti på begynnelsen av århundret. Bolsjevikene – med Lenin i spissen allerede da – ønsket et toppstyrt og mensjevikene et bredere parti. Bolsjevikene sto fast på at partiet skulle være revolusjonært, mens mange mensjeviker også gikk inn for at det skulle være et reformparti.
- 41 Aleksander Kerenskij var leder av den midlertidige regjeringen som ble etablert i Russland i juli 1917. Han tilhørte det demokratisk-sosialistiske partiet De sosialrevolusjonære, som særlig bygde sin makt på den store bondebefolkningen.
- 42 Begrepene maksimalist og bolsjevik ble brukt litt om hverandre, selv om det ikke var helt identiske begreper. Se nærmere forklaring i Krøvels artikkel i dette nummeret.
- 43 *Allers* nr. 47 1917
- 44 *Allers* nr. 48 1917
- 45 F.eks. *Hjemmet* nr. 25 1917, *Hjemmet* nr. 36 1917

- 46 *Allers* nr. 47 1917
 47 *Allers* nr. 50 1917
 48 *Hjemmet* nr. 24 1917
 49 *Ibid.*
 50 *Hjemmet* nr. 35 1917
 51 *Ibid.*
 52 *Ibid.*
 53 *Hjemmet* nr. 22 1917
 54 *Allers* nr. 36 1917

Litteratur:

- Dahl, H.F. (red.) (1993). *Utskjelt og utsolgt. Dagbladet gjennom 125 år*. Oslo: Aschehoug
- Gripsrud, J. (1999). *Ukepressens kulturelle og samfunnsmessige betydning*. Oslo: Foreningen Norsk Ukepresse
- Ottosen, R. (red.) (2010). «Utlandet i norsk presse». *Presse, parti og publikum 1880–1945, Norsk presses historie 1660–2010*, bind 2. Oslo: Universitetsforlaget
- Rørslett, A. (1977) *UKEPRESSEN. Folkelesning i Norge*. Oslo: Ukepressens informasjonskontor
- Fonn, B. K. (2013). «Ukebladene i 1913. Underholdning, opplysning og kvinnebilder i endring.» *Pressehistorisk tidsskrift* nr. 20 s. 32–54.
- Riste, O. (1965). *The neutral ally. Norway's relations with belligerent powers in the first world war*. Oslo: Universitetsforlaget
- Werenskjold, R. (2016). «Begivenheter fra alle verdens kanter.» Norges første lydfilmavis, Verden Rundt. *Mediehistorisk tidsskrift* nr. 26 s. 13–56

Henrik Sørensen, "Gatekamp" (1930).

Garborg, Uppdal og den russiske revolusjonen

Roy Krøvel
Professor i journalistikk
Høgskolen i Oslo og Akershus
roy.krøvel@hioa.no

I siste halvdel av det 19. hundreåret vaks det fram ei revolusjonær arbeidarrørsla i Norge. Den har vore grundig diskutert og studert frå mange vinklar. Men om lag samstundes fanst det eit litt anna revolusjonært miljø samansett mest av bønder og bondestudentar som på ulike vis var knytte til målørsla og skreiv i målblada. Dei mest kjende representantane for dette miljøet er kanskje Arne Garborg, Ivar «Matlaus» Mortensson-Egnund og Rasmus Steinsvik. Desse tre stod mellom anna bak avisa *Fedraheimen*, som ein periode rundt 1890 kalla seg «anarkistisk-kommunistisk organ». Til denne kretsen bør me også rekne Kristofer Uppdal og Hulda Garborg, som er dei to mest interessante med tanke på norsk pressedekning av den russiske revolusjonen.¹ Dei to var kanskje ikkje å rekne som «anarkistar», sjølv om Hulda Garborg stundom kalla seg sjølv «nihilist». Likevel var dei djupt påverka av den radikale fridomstradisjonen som gjennom Arne Garborg, Ivar Mortensson-Egnund og Rasmus Steinsvik strøymde frå delar av bonde- og landsmålsrørsla.

Det er i norsk samanheng skrive atskillig mindre om dette straumdraget enn om andre delar av den revolusjonære rørsla. Men eg trur at kunnskap om kva dei i samtida tenkte om den russiske revolusjonen, kan kaste lys over norske reaksjonar på «revolusjon»

og revolusjonære organisasjonar både i åra etter den russiske revolusjonen og seinare.

I denne artikkelen er eg særskilt interessert i å forstå korleis dei reagerte på den russiske revolusjonen i lys av denne særreigne, revolusjonære tradisjonen.

Internasjonale perspektiv på den anarkistiske rørsla

Historia om dei norske anarkist-kommunistane eller bonde-anarkistane i perioden før den russiske revolusjonen er ikkje fullt så eksotisk og annleis som ein skulle tru ved fyrste augekast. Dei siste åra har det kome ei rad publikasjonar internasjonalt som drøftar liknande rørslar i Argentina, Mexico, Egypt, Sør-Afrika, Ukraina, Russland, Irland og Italia, berre for å nemne nokre få døme.² Innspel frå desse internasjonale studiane kan hjelpe oss til å forstå sentrale trekk ved framveksten av eit liknande straumdrag i Noreg. Dessutan var Garborg, Mortensson-Egnund og Steinsvik ivrige lesarar av radikale blad og revolusjonære bøker frå utlandet. Difor er det rimeleg å byrje med nokre perspektiv frå aktuell internasjonal litteratur.

Det er spesielt fire aspekt som er nyttige for denne artikkelen: tilknytning til bondesamfunnet, nasjonalisme, interesse for marxisme og arbeidarrørsla, og «republikansk strid» mot tyranni. Alle desse fire aspekta må med for å forstå kvifor dette miljøet på same tid kjende sympati med revolusjonen og motvilje mot dei bolsjevikiske leiarane.

Benedict Anderson drøftar noko som kan sjå ut som eit paradoks ved anarkist-rørsla ved inngangen til det 20. hundreåret.³ På den eine sida

«Dei var djupt påverka av den radikale fridomstradisjonen som gjennom Arne Garborg, Ivar Mortensson-Egnund og Rasmus Steinsvik strøymde frå delar av bonde- og landsmålsrørsla»

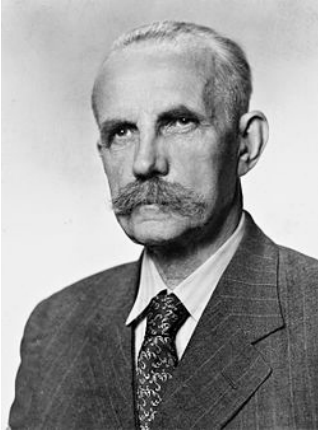

Arne og Hulda Garborg i 1910.

agiterte anarkistar og syndikalistar for internasjonal solidaritet på tvers av landegrensene i kamp mot kapitalistar og tyrannar. I dag er dei fleste anarkistar antinasjonalistar. Men den gongen var mange av dei tett knytte til nasjonale frigjeringsrørsler og ulike former for nasjonsbygging. Sett i lys av denne rørsla si seinare historie er det ikkje heilt enkelt å forstå samspelet mellom anarkisme som revolusjonær ideologi og nasjonalistiske rørsler. Men i samtida, forklarar Anderson, var det berre naturleg at kampen mot autoritære regime, tyranni og imperialisme måtte føre til engasjement i dei alternative fellesskapa som kravde frigjering frå autoritære regime og imperium.

Eit anna trekk internasjonalt var at mange leiarar kom frå bondestanden. Dei var glødande antikapitalistar, og meinte nok at industriarbeidaren hadde ei

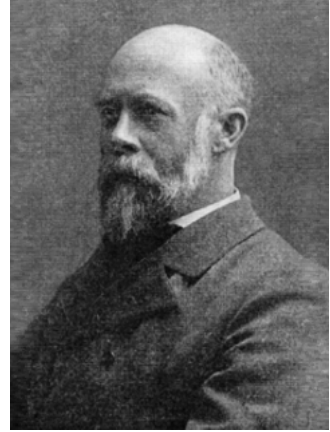
rolle å spele, men ikkje åleine eller som protagonist. Visjonen for det framtidige samfunnet bygde like mykje på røynsle frå oppvekst og liv i mindre bondesamfunn som frå industriarbeid. Ertetida har gjort mykje ut av striden mellom Bakunin og Marx spesielt og mellom anarkistar og marxistar generelt. Men dei siste åra har ei rad publikasjonar i staden fokusert på samarbeid og fellesskap i teori og praksis mellom anarkistar og marxistar.⁴ Ifylgje denne litteraturen har snevert fokus på kampen om hegemoni over arbeidarrørsla skapt eit skeivt bilete der mange kvar-dagslege og praktiske samarbeid og fellesskap har kome meir i bakgrunnen enn dei burde. Det *var* strid mellom anarkistar og marxistar, men samarbeid var mist like viktig som strid. Likevel, minner Kinna og Altena oss om, er den anarkistiske rørsla forankra i ein

Kristoffer Uppdal. (Foto: Wikipedia.org)

Rasmus Steinsvik. (Foto: Wikipedia.org)

Ivar Mortensson-Egnund. (Foto: Wikipedia.org)

«republikansk tradisjon» som legg vekt på individuell fridom og kampen mot tyranni.⁵

Desse fire tendensane i den internasjonale litteraturen har vore med å styre undersøkinga av dei norske kjeldene i denne artikkelen.

Kommentarar om kjelder og metode

Arbeidet med denne artikkelen byrja med ei undersøking av *Den 17de Mai* frå januar 1917 til utgangen av 1919. I denne perioden trykte avisa svært mange artiklar som på ulikt vis omtala eller nemnde utviklinga i Russland. Mange av desse handla fyrst og fremst om krigen som herja i Europa, og er mindre relevante for denne studien. Likevel finst det eit bra materiale som eignar seg godt for kvalitativ undersøking av korleis avisa stilte seg til revolusjonen.

Den 17de Mai var grunnlagt av redaktørane Arne Garborg og Rasmus Steinsvik i 1894, og var i mange år den fremste riksdekkande nynorskavisa. Både Hulda Garborg og Ivar Mortensson-Egnund skreiv mykje i *Den 17de Mai*, og Kristofer Uppdal var kulturedaktør og bokmeldar i fleire år før 1917.

Deretter undersøkte eg andre blad og aviser der

Garborg og Uppdal ofte skreiv. Sentralt her står bladet *For Bygd og By*, der Hulda Garborg var drivande kraft med fast spalte, mellom anna i perioden etter revolusjonen i Russland, og ein serie artiklar om arbeidarrørsla og den russiske revolusjonen som Kristofer Uppdal skreiv i *Dagbladet* i 1918.

I arbeidet med å forstå artiklane har eg hatt nytte av ei lang rad med biografiar om dei sentrale personane. Spesielt gjeld det Hulda Garborg, Arne Garborg, Kristofer Uppdal, Rasmus Steinsvik og Ivar Mortensson-Egnund.⁶ Revolusjonær politikk spelar ikkje noka spesielt viktig rolle i nokon av desse biografiane – biografane er mest opptekne av målrørsla, målstrid, litteraturhistorie, nasjonalisme og feminisme – men det finst mange episodar og kommentarar gøymt i biografiane som gir ny mening når dei vert lesne i sin politiske og aktivistiske kontekst. Når det gjeld Arne Garborg, som i 1917 skreiv mindre i avisene om dagsaktuelle tema, har eg hatt mest nytte av dagbøkene.

Det meste av arbeidet har handla om å nøste i innhaldet i desse artiklane og meningane om revolusjonen i Russland for å finne røter i historiene. Eg har lese alle årgangane av *Vestmannen* (1887–1889),

«Det er spesielt fire aspekt som er nyttige for denne artikkelen: tilknytning til bondesamfunnet, nasjonalisme, interesse for marxisme og arbeidarrørsla, og «republikansk strid» mot tyranni»

Revolusjonsånden var tiltakende både i Norge og ellers i Europa rundt århundreskiftet, inspirert av utviklingen i Russland. Dette kom også til uttrykk i retorisk form, både i trykksaker og som til høyre i en av arbeiderbevegelsens faner.

redigert av Rasmus Steinsvik, *Fedraheimen* frå 1887 til 1891, med vekt på artiklar av Garborg, Steinsvik og Mortensson-Egnund, og årgangane av *Den 17de Mai* frå 1894 til 1900, med vekt på artiklar av dei same forfattarane. Føremålet har vore å forstå utviklinga av dei politiske og sosiale analysane som førte fram mot dei standpunkta om revolusjonen i Russland som synte seg etter 1917.

Revolusjonen vekker interesse

Revolusjonen i Russland fekk stor merksemd i norsk presse av mange årsaker, slik som Fonn og andre viser i dette nummeret. Slik var det også i *Den 17de Mai*, heilt frå februarrevolusjonen til krigen mellom «kvite» og «raude» etter novemberrevolusjonen.

«Striden mot tsaren vekte sympati. Den 17de Mai såg ein parallell til sin eigen strid mot svenskekongen for norsk sjølvstende»

Revolusjonen vart oppfatta som viktig fordi han kunne peike framover mot ein slutt på blodbadet som hadde herja sidan 1914. Samtidig vekte striden mot tsaren sympati. *Den 17de Mai* såg ein parallell til sin eigen strid mot svenskekongen for norsk sjølvstende. Her skal eg fokusere på tida etter den sjuande november då bolsjevikane greip makta i Russland.

Allereie den 8. november var «Ny revolusjon i Russland» overskrift på fyrste sida av *Den 17de Mai*. Artikkelen «Stoda i Petrograd kritisk. Striden mellom arbeidarraadet og riksstyret kvesser seg til» stod side om side med artiklar om «engelsk» framgang i krigen og om endringar i den franske krigsleiinga.⁷ Ein usignert notis på fyrstesida fortel oss litt om korleis avisa dekte utviklinga i Russland:

«Petrograd i gaar. Bladi er svært uppskræmde over den sterke freistnaden fraa maksimalistane paa aa riva magti til seg. Dei hev mange opprop til folket um aa samla seg for fedrelandet.»

Her skimtar me fleire tema som går att i stoffet om revolusjonen i avisa. For det fyrste ser me korleis *Den 17de Mai* nyttar seg av internasjonale telegrambyrå for å få tilgang til informasjon om det som går føre seg. Mykje av stoffet dei neste par åra ser ut til å vere henta direkte frå slike internasjonale byrå. Men her viser avisa til russiske blad («bladi»), altså lokale kjelder, utan å gå i detaljar om kven desse blada var. Likevel kan me skimte ein viss identifikasjon med «bladi» – i alle fall dannar synsvinkelen til «bladi» også ramma for notisen (det er frå dei «svært uppskræmde» sitt perspektiv nyhende vert fortalde). Det siste elementet i notisen, oppmoding til kamp for «fedrelandet» mot trugsmålet frå arbeidarråd og maksimalistar, vart også eit tema i diskusjonen om revolusjon, spesielt for Hulda Garborg. Det kjem me attende til seinare.

Sjølv om omfanget av dekninga utover vinteren og våren 1918 er imponerende, er det samstundes prega av forvirring, for det var ikkje lett å skaffe påliteleg informasjon om det som hende i Russland. Redaksjonen var heller ikkje i stand til å gjere eigne kritiske vurderingar av informasjonen som kom inn, sidan dei vanta kunnskap. Difor var det ikkje anna å vente enn at det oppstod ein del mistydingar, slik som i notisen over. «Maksimalistane» var eigentleg ei radikal retning i Det sosialrevolusjonære parti, som visseleg deltok aktivt i revolusjonen, men som tidleg vart utmanøvrerte av marxistar. Det var kanskje «marxistane» og ikkje «maksimalistane» skribenten eigentleg hadde i tankane? I tillegg til omgrep som «maksimalist» måtte ein skribent kunne halde greie på både «marxistar», «mensjevikar» og «bolsjevikar», og det vart ikkje mindre komplisert av at ordet «mensjevik» betydde noko slikt som «minoritet», sjølv om dei – mensjevikane – eigentleg var flest. Informasjonen som strøymde inn

frå Russland gjennom internasjonale telegrambyrå, må ha verka kaotisk på både journalistar og lesarar.

Me får eit betre inntrykk av korleis undring blandar seg med sympati for revolusjonen viss me går til dagbøkene til nokre av dei sentrale personane i det radikale nynorsk miljøet. Arne Garborg, til dømes, har fleire stadar i dagbøkene sine skrive små kommentarar til utviklinga i Russland. Den 10. november skriv Garborg om nyhenda i Russland: «Ny Revolusjon i Russland. D.v.s. alt der inne stend so laust no, at kven som vil kann faa det til aa ramle.»⁸ Også Garborg seier at «dei nye 'Magthavarann' kallar seg 'Maksimalistar' (eit socialistisk Parti, som styd seg til Arbeidarar og Soldatar)». Det er vel ikkje urimeleg å tru at Garborg her har henta informasjonen frå artikkelen i *Den 17de Mai* frå to dagar før.

Garborg er i utgangspunktet positiv – «Programe ser godt nok ut», skriv han, og listar opp tre av hovudpunkta: «1) ein demokratisk og rettferdig Fred utan Anneksjonar eller Skadebøter – straks; 2) Jordi til Bønderne; 3) Arbeidarane skal føre Kontrol med Produksjonen». For ekteparet Garborg var det dessutan viktig at det nye regimet i Russland lova alle folka i landet sjølvstyre. Sjølvstyre for alle folk var eit argument som dei kunne forstå sidan dei sjølv hadde vore aktive i kampen for norsk sjølvstyre nokre år tidlegare.

Likevel er Arne Garborg skeptisk. «Men ein demokratisk og rettferdig Fred straks, naar Tysken stend langt inn-i Russland og Russeheren er heilt demoralisera (og dei nye Herrane gjennomfører Demoralisasjonen), - det kann ikkje bli anna enn Snakk». Sjølv om programmet ser vakkert ut, kan det ikkje verte tale om noko anna enn «Russlands Sjølv mord», skriv han med referanse til ein artikkel i *Dagbladet*. «Russland var nok likevel ikkje 'mogje for Fridomen'», avsluttar Garborg den 10. november.

Dei neste vekene er det blodbad og kaos som pregar det Garborg skriv om hendingane om Russland i dagboka. Spesielt er han vonbroten over russisk

«Programe ser godt nok ut», skriv Garborg, og listar opp tre av hovudpunkta: «

- 1) ein demokratisk og rettferdig Fred utan Anneksjonar eller Skadebøter – straks;*
- 2) Jordi til Bønderne; 3) Arbeidarane skal føre Kontrol med Produksjonen»*

freistnad på å få til ein fredsavtale med Tyskland. Garborg ser det som ein tragisk siger for prøyssisk «Orden» over «Rettferd».

Eit år seinare ser han meir lyst på utviklinga. Han har oppdaga nye sider ved bolsjevikane og det nye russiske regimet: «Det fæle Stykke ramsvart Millom-alder, som kalla seg Russland, ser verkeleg ut til aa ha fenge operera burt – for godt – Tsardøme; og Bolsjevikarne – som lenge saag ut til leigde Prøyssen-Tenarar – skal, etter det som meir og meir synest visst, vera ærlege Framgangsmenn, som baade vil og synest vera i Stand til aa gjennomføre verkeleg ny Tid i Russland».⁹

Nokre gonger får dei tak i informasjon på andre måtar enn gjennom blada. Tor Obrestad fortel i biografien «Hulda» om eit middagsselskap hjå Ludvig Meyer, som nett var heimkomen frå ei reise i Russland, der han fekk treffe både Lenin og Trotskij. Trotskij hadde gjort eit dårleg inntrykk. Han var «halvkultivert» og ikkje spesielt intelligent, meinte Meyer. Lenin, derimot, var «elskverdig».¹⁰ I diskusjonen støtta Meyer forsiktig dei sosialistiske og revolusjonære ideane, medan Arne Garborg heldt seg til eit «georgistisk» synspunkt, ifylgje Hulda. Sjølv hadde ho vorte meir radikal igjen i løpet av verdskrigen, og i middagsselskapet stilte ho seg mellom «georgisten» Arne Garborg og den (varsamt) revolusjonære Meyer.

Veksande skepsis

Det var skilnad på «georgisme» og revolusjonær sosialisme. Men det var også likskap. «Georgistane» henta filosofien sin frå Henry George (1839–1897), som meinte at alle har rett til å eige det dei skaper sjølv, men at jord og natur høyrer til alle i fellesskap. Georgismen fekk ein del tilhengjarar i Noreg mot slutten av det 19. hundreåret. Nokre av anarkist-kommunistane, som Arne Garborg, let seg inspirere av den nye politiske filosofien.

Det er ein revolusjonær filosofi Arne Garborg skildrar i eit avsnitt i dagboka (1919):

«Folki kann tvo Ting: gjera Revolusjon og setja nye Herrar yver seg eller drive Partikrig med (...) større og større Partiførarmakt»

Skal det verte Fred i Verdi, so maa Folki taka Magti, og alt maa bli snutt um. Me maa faa full Fridom for Arbeid og Handel (Grunnskyld i Staden for Skattar og Toll) og fullt Sjølvstyre (Samstyre i Staden for Diplomatkunster og Militærbraak og Borgar- og partikrig).¹¹

Programmet er radikalt, og slett ikkje så ulikt revolusjonær sosialisme. Me kan også sjå røtene attende til anarkokommunismen som inspirerte Garborg, Steinsvik og Mortensson-Egnund tre tiår tidlegare. Då skreiv dei på framsida at *Fedraheimen*

stri mot pengevelde, prestevelde, statsvelde. Han arbeider for, at folk skal faa tenkje og tale fritt og stelle seg, sovitt mogeleg, som dei sjølve vil, og for at arbeide skal vera herre over kapitalen.¹²

Kampen for eit sjølvstendig Noreg hadde kanskje gjort dei mildare til tanken på «staten», men ikkje når det gjaldt parti, partipolitikk og «herremakt».

Kanskje var det kampen for eit sjølvstendig Noreg, med sin eigen stat, som gjorde at Arne Garborg gjekk frå anarkisme til georgisme? Men vegen frå den norske anarkist-kommunismen til georgismen var ikkje særleg lang.

Det er spesielt skepsisen til politiske parti og redselen for nye herskarar som formar Garborgs syn på dei revolusjonære sosialistane.

I same kommentaren skriv Arne Garborg *Men Folki kann ikkje taka Magti. Folki kann tvo Ting: gjera Revolusjon og setja nye Herrar yver seg eller drive Partikrig med (...) større og større Partiførarmakt. Det vert det same som «ny Herremakt», skriv han. «Og so vert det æveleg same Dansen: Fraa skiftande Former av Smaaerrestyre til nytt Storherrestyre ('Cæsardøme'), og gjennom det til Undergang.*

Skrekkvisjonen var at eit «umogje folk» sjølv, friviljug, skulle sleppe fram dei nye Herrane. «Partikrig» var verktøyet dei nye herrane kunne bruke for å samle all

makt i egne hender. Bruken av omgrepet «Undergang» kan kanskje synast overdriven med vår tids augo, men det fall vel meir naturleg i 1919.

Tyskland og revolusjon

Miljøet rundt Hulda og Arne Garborg hadde lese russiske anarkistar som Kropotkin og Tolstoj sidan siste del av 1880-åra. Hulda kalla stundom seg sjølv «nihilist», sjølv om det sikkert ikkje skal takast heilt bokstavig. I *Fedraheimen* og *Den 17de Mai* trykte dei nyhende om både russisk politikk og terror. Likevel var vel kunnskapen om Russland nokså avgrensa. Noko anna var det med kunnskapen om Tyskland, Italia og Frankrike; alle hadde dei gjort lange reiser sørover. Der hadde dei gode vener og hadde fått inngåande kunnskap om kunst, kultur, politikk og samfunnsliv. Synet på revolusjonen i Russland og bolsjevikane vart nok forma av nyhende dei fekk frå Russland, men det vart like mykje forma av nyhende frå Tyskland.

Våren 1920 gjorde Hulda Garborg ei lang reise ned gjennom Tyskland og Frankrike til Spania. Ho reiste saman med venninna Fernanda Nissen, kjend kvinnesakskvinne og sosialist. Men Nissen fekk lungebetennelse og døydde etter eit kort sjukeleie hjå ein felles familieven i Barmen, Tyskland. I brev heim til Arne fortel Hulda inngåande om det som hende då ho reiste til Barmen for å kremere den døde venninna.

Familievenen Heinrich møtte Hulda i Köln. Men det vart ei strevsam reise vidare fordi «revolusjonære bander» hadde «rekvirert» den vesle bilen som Heinrich eigde. Ein annan dag, fortel Hulda, dukka ei «bande» på åtte væpna menn opp på trappa.¹³ Dei tok med seg to jaktgevær. Her er det ikkje hyggeleg, skriv Hulda. Medan Hulda var i Barmen, fekk ho sjå marsjerande raude tropper. «Her, like forbi huset, gik igaarmorges en flok paa 2–300 ganske unge mennesker, bevæpnet med geværer.» Ho fekk sjå korleis dei tok seg inn i butikkar for å «rekvirere» det dei ville ha. «Ingen tør negte dem, for de har sin vagt utenfor.»¹⁴ «Fernanda

fik da oppleve revolution, som hun ønsket», noterte Hulda lakonisk i brev heim til Arne.

Heime på Labråten vart Arne påverka av det han høyrde. Han, som hadde byrja å tru at bolsjevikane var ekte framgangsmenn, skriv no i dagboka om «Bolsjevik-Villska» i Tyskland.¹⁵ «ingenstad er ein trygg, og ingenting kann ein vita. Dei verste Bandittar med sine Kvende stryk ikring og 'rekvirerer' i Staden for, som det fyrr heitte, aa røve». Erfaringane i Tyskland ga trua på at bolsjevikane var framgangsmenn ein knekk. Men «Arbeidar»-flokkarne, dei som liksom skal «repræsentere Framtidi», eig ikkje anna «Program» enn «Proletar-Diktature», eller «aalmenn Plundring».

Så langt har me sett korleis radikale nynorskfolk i miljøet rundt Garborg fyrst såg på revolusjonen i Russland med von om fred. Me kan spore sympati med bolsjevikane. Gleda var i alle fall stor over at tsarveldet fall. Men synet mørkna kraftig då dei i Tyskland gjorde seg meir personlege erfaringar med kva revolusjon i praksis kunne føre med seg.

«Garborg, som hadde byrja å tru at bolsjevikane var ekte framgangsmenn, skreiv no i dagboka om «Bolsjevik-Villska» i Tyskland»

Hulda Garborg og Bygd og By

Hulda Garborg var i perioden etter den russiske revolusjonen drivande kraft i bladet *For Bygd og By*, eit lite vekeblad som prenta småhistorier, nyhende og la vekt på

illustrasjonar og fotografi. Ho var også redaktør ein periode i 1920. No, når me har fått danna oss eit bilete om kva ekteparet Garborg meinte om den russiske revolusjonen, og korleis synet vart forma, kan me lettare forstå biletet som bladet *For Bygd og By* teikna av revolusjonen for sine lesarar. Det er tett samband mellom private erfaringar og det journalistiske produktet.

Medan *Den 17de Mai* dekte Russland grundig som ein integrert del av dekninga av verdskrigen, hadde *For Bygd og By* mykje mindre plass å bruke på utanriksstoff. Det er difor berre nokre få innslag om Russland etter 1917.

Søndag 17. oktober, om lag fire veker før bolsjevikane tok makta, prenta *For Bygd og By* eit bilete med

Faksimile: *For Bygd og By*, nr. 17 1918

ein liten tekst som fortel litt om kva bladet meinte var årsakene til omveltingane i Russland. Biletet hadde tittel «Automobil-vigsla», og synte ein bisp i den gresk-ortodokse kyrkja som vigsla ein «krigsautomobil». Biletet var utstyrt med ein tekst på fem linjer, som forklarte at rusarane hadde ei «barnsleg tiltru» til prestane. Denne «gode, einfelte tru» hadde dessverre gjeve «presteskapet altfor stor magt over mengdi, og det vantar ikkje på at prestane har misbrukt tiltrui.»¹⁶

Tsarvelde og kyrkjemakt høyrde til den gamle tida som no måtte avløyast av det nye. Slik var også tre portrett som bladet trykte i november 1918 under tittelen «Det gamle og det nye Russland», ramma inn.¹⁷ Under tittelen, som symbol på «det gamle», står «Siste fotografiet av den russiske zaren». Under fotografiet av tsaren står to teikningar av Lenin og

Trotskij. Dei talar oppglødde og manar til handling. Tsaren, derimot, sit på ein trestubbe med hendene i fanget. Andre kommentarar er det ikkje. Lesaren lyt sjølv tenkje seg fram til resten.

I desember 1918 er det noko heilt anna som møter lesaren: «Frå Villmannsferda til bolsjevikaner i Russland», lyder tittelen. Den etterlet lite tru på framgang.¹⁸ Denne gongen er det fire anonyme teikningar. Fyrst er det «avhovding av bolsjeviktjuvar». Deretter kjem ei teikning med teksten «Dei set eld paa utplundra hus». Den tredje har teksten «Herkemugen plundrar eit jarnvegstog». Til slutt kjem «Bolsjevikdomstol». På teikninga «Bolsjevikdomstol» sit ein ung mann med skjegg høgt oppe ved bordet. Framfor domstolen står ei gruppe menn som må strekkje seg for å nå over bordkanten. Det er lett å kome i hug Arne Garborgs formulering å «setje nye Herrar over seg» når ein studerer teikninga.

For Bygd og By skifta mellom tru og mistru i synet på den russiske revolusjonen. Bladet formidla både håp og frykt gjennom tekst og bilete. Interessant nok var synet på revolusjonen farga og forma av ein føljetong som tilfeldigvis hadde byrja å gå i bladet før november 1917. Det var «Marseille-Bataljonen» av Felix Gras.¹⁹ Gras var i si samtid ein respektert og mykje lesen forfattar, kanskje mest kjend for skildringane sine av så vel kvit som

«På den eine sida finn me ei rad med artiklar om streikande arbeidarar, lønskamp, arbeidstilhøve og politikk. På den andre sida handla dei djupare analysane helst om kapitalens herjingar mot småbønder»

raud terror i den franske revolusjonen. Felix Gras fekk mykje å seie for Arne og Hulda. To år seinare, då Marseille-Bataljonen vart omsett til norsk, skreiv Arne Garborg i dagboka si: «Eg arbeider med ei Melding av 'Marseille-

Bataljonen' (ved Felix Gras), som nettupp er komi paa Norsk; det er eit Kapitel Revolusjons-historie, som denne Revolusjonstidi vaar burde kunna lære av. Men um Folk kann lære? Av anna enn ill Røynd dvs.: naar det er for seint? – Til Slutt skriv ein for seg sjølv: til Klaaring av sine eigne Tankar.»²⁰

Stundom er det råd å lese tekstane i *For Bygd og By* direkte i lys av dagbøkene til Arne og Hulda, slik som stykket «Verdsbyggjarane» som pregar fyrstesida av

bladet i juni 1919.²¹ Stykket byrjar slik: «Her er bilete av dei to mennene som vil byggja opp verdi slik ho skal vera: Lenin og Trotsky.» Artikkelen er usignert, så me kan ikkje vite sikkert om det er Hulda som har skrive han. Forfattaren er i alle fall opptatt av å få med at både Lenin og Trotskij er jødar. Det mest relevante her er likevel skildringa av dei to bolsjevikane. Slik som Ludvig Meyer i middagsselskapet blir Lenin skildra som den sympatiske. Lenin «er stød og fast i meiningar og framferd», «ubøygjeleg i striden», «roleg og endefram». Medan Trotskij gjerne vil «brikja, og er ovgild naar han faar mykje gjøling». Vidare er Trotskij «mistruen, og hatet kokar snart over han». «Utan omsyn let krigsherren daa rydja alle or vegen som han mistrur eller har i mot.» «Liv og lukka hjaa tusen og atter tusen gjeld ingen ting».

Her kan me skimte fleire av dei aspekta me så langt har vore inne på. Er det tilfeldig at Lenin og Trotskij er framstilte nett slik som Meyer hadde lagt det fram i middagsselskapet? Lenin ser ut som «ein Framgangsmann». Trotskij vert skildra som ein tyrann. Han vert symbolet på den raude terror, tyranniet, den som Gras hadde skildra så inngåande i sine forteljingar frå den franske revolusjon.

Likevel, til trass for motvilje mot «bolsjevik-villskapen», stilte Hulda Garborg opp som talar då det vart arrangert protestmøte mot blokaden av det revolusjonære Russland. For henne var det eit humanitært spørsmål. Ho hadde vorte pasifist i løpet av verdskrigen, og meinte det viktigaste var å få slutt på blodbadet og dermed stogge svolten som breidde seg.

Marxisme versus «den republikanske tradisjon»

Historia hittil syner at desse radikale nynorsksfolka kjende ein viss sympati med revolusjonen i Russland. Det er ikkje så rart når ein veit kor sterkt anarkistkommunistar som Tolstoj og Kropotkin hadde inspirert dei, og kor interesserte dei var i arbeidet til Karl Marx.

Historikarar fokuserer stort sett på konfliktane når dei skriv om tilhøvet mellom anarkistar og marxistar – slik har det vore heilt sidan striden mellom Bakunin og Marx om makta i arbeidarrørsla. Slik var det også med samtidige anarkistar som Emma Goldman og Alexander Berkman. Dei var harde kritikarar av bolsje-

Illustrasjon av Jens R. Nilssen, "Storstreikens ende", 1921.

vikstyret etter revolusjonen.²² Men fokuseringa på konflikt skuggar for andre erfaringar, som samarbeid i fagrørslar, samhald i streik eller gjensidig inspirasjon (Kinna, Pritchard mfl.). Nokre dømer kan klargjere korleis tidlege norske anarkistar let seg inspirere av både utanlandske anarkistar og Karl Marx.

Den fyrste som fekk Karl Marx omsett og publisert i Noreg, var bondesonen Olaus Fjørtoft frå Haram i Møre og Romsdal. Han var redaktør og utgjevar av nynorskbladet *Fram* frå 1871 til 1874. Det er nok å strekke det litt vel langt å kalle Fjørtoft «anarkist», men han var i alle fall ein representant for det opprørske i småbondekulturen, nynorskmann og fritenkjar.

I Volda stifta medlemmer av Det Radikale Venstre på språkskulen i Riste-garden lokalavisa *Vestmannen*. Der prenta dei nyhende frå heile verda, som i 1887 då avisa melde at «Sosialistane gjorde uppstyr burt i Amerika no når dessa anarkistane vart drepne».²³ Saka gjaldt ei gruppe syndikalistar som vart skulda for å stå bak ein bombeeksplosjon på Haymarket i Chicago i mai 1886. Det som hende i Chicago, vert ofte rekna som opphavet til den internasjonale demonstrasjonsdagen for arbeidarrørsla (1. mai). Småbøndene i Volda

kunne gjennom *Vestmannen* halde seg orienterte om det som skjedde.

Bønder i byen var med då 1. mai-demonstrasjonane byrja i Kristiania ved inngangen til 1890-åra. Då den anarkistisk-kommunistiske gruppa *Libertas* freista å heise ei anarkistisk fane på 1. mai i 1892, kom det til basketak med politiet. Dei leiande demonstrantane kom frå Røros, Volda og Eid.

Ideologisk var dei ikkje einspora. Arne Garborg og Rasmus Steinsvik trykte til dømes eit stykke av Karl Marx om småbønder, omsett til nynorsk, i *Den 17de Mai* (1894). Stykket heitte «Napoleon og smaabonden». Marx forklarar der kvifor småbøndene ikkje var den revolusjonære krafta dei kunne ha vore i Frankrike. I røynda, seier Marx, burde småbonden finne sin naturlege lagsmann i byarbeidaren som strid for ein anna samfunnsskikk.²⁴

Det er ikkje tilfeldig at dei trykte nettopp dette stykket av Karl Marx. Arne Garborg skreiv i 1890-åra fleire romanar og teaterstykke frå småbondemiljø på heimtraktene i Rogaland, der eit viktig tema var kapitalismen som brøyta seg fram (*Fred* 1892; *Læraren* 1896). Både han og dei andre sentrale personane i miljøet rundt *Den 17de Mai*, som Hulda Garborg, Rasmus Steinsvik, Halvdan Koht og Ivar Mortensson-Egnund, var på dette tidspunktet ihuga antikapitalistar. Biografen Rolv Thesen meinte jamvel at Garborg var den argaste antikapitalisten i landet. Det var berre naturleg for dei å hente inspirasjon frå Marx.

Ei anna rot til dette synet på småbonden kan ha vore Ernst Sars, professor i historie. Me veit i alle fall at Halvdan Koht, utanriksredaktør i *Den 17de Mai* i 1890-åra, var påverka av Sars. Den demokratiske bondekulturen er ei drivande kraft i denne framstillinga av norsk historie. For Uppdal var det storbøndene i Trøndelag som representerte den demokratiske bondekulturen. Småbøndene er framstilte som meir trongsynte. For voldingen Steinsvik var det dei store bondefamiliane som var problemet.

Artikkelen til Marx viser også kor ulike livsvilkår

norske og franske bønder levde under. Dei kunne nok forstå kvifor Marx meinte at franske bønder ikkje hadde synt seg som noka radikal kraft, men det var annleis i Noreg. Klaus Langen hevda i doktoravhandlinga si om Ivar Mortensson-Egnund at desse bondeanarkistane meinte å sjå dei sjølvstendige norske småbønder som ein parallell til Tolstojs skildring av den idylliske landsbyen i Russland. Dei kjende igjen noko av sine eigne erfaringar, frå Volda, Tynset og Jæren. Difor spela den frie, sjølvstendige småbonden ei minst like viktig rolle som arbeidaren i visjonen dei skapte seg for livet etter revolusjonen.

Artiklane i avisene viser to samtidige røter til antikapitalismen. På den eine sida finn me ei rad med artiklar om streikande arbeidarar, lønskamp, arbeidstilhøve og politikk. På den andre sida handla dei djupare analysane helst om kapitalens herjingar mot småbønder.

Republikansk strid mot tyranni

Medan mange dei seinare åra har lyfta fram samarbeidet mellom anarkistar og marxistar, har ei anna retning understreka ulikskapane mellom dei. Kinna og Altena skriv til dømes:

By invoking the charge of

Jacobinism²⁵ against Marxists, anarchists indicated that their concerns about the potential corruption of the social revolution was as much influenced by the historical experience of republicanism as it was by the analysis of historical materialism.²⁶

Striden mot tyranni, og dermed kampen for individuell og kollektiv fridom, spela ei minst like viktig rolle i utviklinga av ein anarkistisk tradisjon som klassekamp. Det kan vere nyttig å bruke vår tids mest kjende anarkist, Noam Chomsky, som ei bru til fortida for å kunne forstå kva Kinna og Altena her meiner. Biografen James McGilvray forklarar korleis Chomsky analyserer og kritiserer undertrykkande struktur.²⁷ Men samstundes insisterer han på at mennesket, som vesen, er kreativt og skapande. Difor må kamp for

«Lenin var «stød og fast i meiningar og framferd», «ubøygeleg i striden», «roleg og endefram». Medan Trotskij gjerne ville «brikja, og er ovgild naar han faar mykje gjøling»

fridom alltid vere like viktig som kamp mot undertrykkande strukturar. Det er ikkje tale om at det eine er meir grunnleggande eller viktig enn det andre.

For Arne Garborg var tvisynet alltid til stades. Han las Nietzsche og Tolstoj samstundes, skreiv han i dagboka. Tolstoj om å bygge fellesskap og etikk. Nietzsche om å frigjere seg frå normer og forventningar. Garborg måtte vedgå at han oftast heldt med Nietzsche.

Anarkistane lurte dessutan på om fridom kunne kombinerast med urokkelege sanningar produserte med såkalla vitskapleg metode. Me får eit inntrykk av denne diskusjonen gjennom eit hefte som «Ung-socialistene» gav ut i 1920.²⁸ Rudolf Rocker avviser her påstanden om at samfunnet kan studerast med dei same metodane som naturvitskapen brukar. Han konkluderer med at menneskesamfunnet ikkje fylgjer den same «tvingende nødvendige lovmessighet» som naturen. Vitskaplege «sanningar» om menneskesamfunnet må difor få ein annan og mindre sikker status enn sanningar i naturvitskapen. På mange måtar føregrip Rocker i dette heftet ein diskusjon som for alvor byrja i Noreg mellom Hans Skjervheim og Arne Næss ein generasjon seinare. I 1920 var det fyrst og fremst eit åtak på bolsjevikar og andre som meinte å kjenne Sanninga med stor S.

Det er ikkje sikkert at me bør kalle ekteparet Garborg «anarkistar» i 1917, sjølv om Hulda framleis ofte refererte til Kropotkin. Revolusjonsgløden i Arne Garborg hadde vel kolna litt med georgismen? Men formålet med dette avsnittet har likevel vore å syne korleis reaksjonane på revolusjonen i 1917 kan tolkast ut frå ein revolusjonær tradisjon som kombinerer antikapitalisme med kamp for fridom og motstand mot tyranni.

Kristofer Uppdal i *Dagbladet* og *Den 17de Mai* i 1918

Me lyt rekne Kristofer Uppdal til kretsen rundt ekteparet Garborg. Uppdal var ei tid hjå garborgane på Labråten i Asker, han var kulturredaktør i *Den 17de Mai* og

vikarierte ei stund som redaktør i *For Bygd og By*. Men han hadde også gjort seg erfaringar som skilde han frå dei andre i kretsen.²⁹

Uppdal var også fødd på eit småbruk i Nord-Trøndelag. Men medan Garborg, Mortensson-Egnund og Steinsvik gjekk lærarskule eller studerte teologi, levde den unge Uppdal eit liv som reisande lausarbeidar, rallar og slusk. Det er dei omflakkande lausarbeidarane, dei som bygde vegar, la skinner og reiste anlegg i tiåra før den russiske revolusjonen, som spelar hovudrollene i dei ti bøkene som til saman utgjer storverket *Dansen gjennom skuggeheimen*. Dei ti bøkene i verket skildrar framveksten av ein norsk arbeidarklasse.³⁰

Uppdal skilde seg frå dei andre gjennom kjennskapen til det indre livet i arbeidarrørsla. Uppdal representerte til dømes tunnelarbeidarforeininga på Rjukan på kongressen til Landsorganisasjonen i 1910. Og romanserien *Dansen gjennom skuggeheimen* bognar av forteljingar og episodar frå arbeidarrørsla. Her er syndikalisten som sel avisabonnement, fagforeningsleiaren som «tek» litt frå kassa, den reisande agitatoren, stolte dass-tømmarar, rallarar, reisande «fant» og mange andre. Rotløyse er eit viktig

tema i framstillinga av framveksten av arbeidarklassen. Uppdal skriv om den rotløysa som oppstår når bondesøner og -døtrer reiser frå gard og bygd for å finne seg arbeid på dei nye arbeidsplassane. Eit anna viktig tema er samkjensla som veks fram mellom desse rotlause. Men saman med veksande samkjensle veks også byråkratiet i organisasjonane – dei profesjonelle organisasjonsmenneska, som har lest og studert teksten, som kjenner dei teoretiske sanningane, som er strenge og rett-truande, og får meir og meir makt.

Hovudpersonane er ofte berre lett kamuflerte leiande skikkelsar frå arbeidarrørsla, som til dømes Martin Tranmæl («Butulv Melan») og Hans Berntsen, den fyrste reisande agitatoren for Arbeidarpartiet («Benk Benkson»). Men kunstnaren Uppdal slår seg ikkje til tals med å skildre den politiske organiseringa

«Uppdal skilde seg frå dei andre gjennom kjennskap til det indre livet i arbeidarrørsla»

av arbeidarklassen som veks fram. Han undersøker også korleis sosial og politisk endring får fram nye kulturelle uttrykk. Kulturelle stridsemne som avhalds-sak og språkstrid gjev forteljingane djupn. Det er difor mange grunnar til å studere det Uppdal skreiv om Revolutionen.

Uppdal var mellom dei fyrste som frå eit radikalt perspektiv skreiv kritisk om revolusjonen. Gjennom Uppdal får me eit glimt inn i diskusjonane om kva rolle førestellinga om «revolusjon» spelte i politisk arbeid heime i Noreg.

Uppdal skreiv «Kringum den sociale revolution» for søndagsutgåva til *Dagbladet* så tidleg som mars 1918: «Det er overklassane si eiga lovløyse som har grave og arbeid mest og hola ut festet til den store skrida som no heng og trugar, og som kan losne naar som helst».³¹ For Uppdal var det naturleg å bruke bilete frå naturen for å skildre dei samfunnsendringane han såg kome. Likevel sparer han dei vondaste orda til dei som freistar å løyse ut skredet.

Han forklarar («Halmstraet» og «Kringum den sociale revolution») at lovnadane om fridom for alle nasjonar og fred mellom folka vekte slik sympati at mange let seg lure til å tru for godt om bolsjevikane.³² Retorisk spør han korleis det står til med fred og fridom no.

Uppdals kritikk er ikkje så forskjellig frå kritikken som kom under striden om Moskva-tesane fire–fem år seinare. Men Uppdal var som vanleg i utakt med samtida si. Medan dei fleste i arbeidarrørsla kjende sympati med revolusjonen og bolsjevikane, var Uppdal dyster: «det maa bli ein slutt paa denne giftstanken som breier seg», skreiv han medan den revolusjonære hugen var på sitt sterkaste i Noreg, og la til at det «duger ikkje med platar-lappar og mikstur, det berre røyter upp kjøtet verre».

Varsemd og diplomatisk språkbruk var ikkje Uppdal sine sterkaste sider. Sjeldan har ein biografi hatt ein meir treffande tittel enn *Kristofer Uppdal. Ein mot alle*.³³

Det var strengt tatt ikkje revolusjonen i Russland Uppdal skreiv om. Det var helst reaksjonane heime

i den norske fagrørsla og Arbeiderpartiet som vekte slik harme i han. Kanskje var det difor han var så raskt ute med sterke ord? Uppdal trong ikkje vente på meir informasjon frå Russland for å vite kva han meinte om «proletariatets diktatur». Han forstod godt at proletariatets diktatur ikkje kunne verte nokon forbigåande tilstand på vegen mot eit kommunistisk samfunn. Hadde ein fyrst slått inn på den vegen, ville diktaturet verte permanent, meinte han.

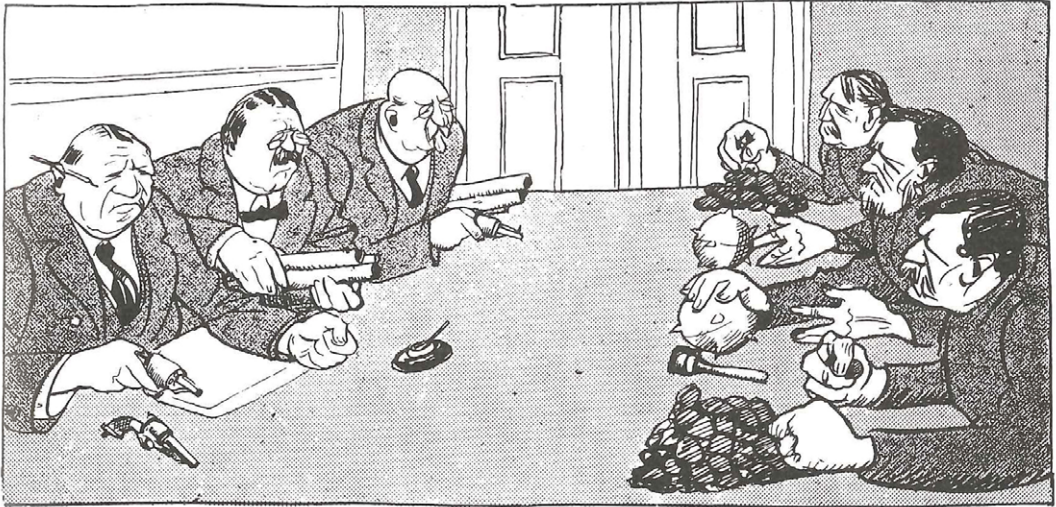
Mange i den norske arbeidarrørsla hadde stødd tanken på eit «proletariatets diktatur». Det var lettare å forstå snakk om proletariatets diktatur den gong då stemmerett var eit privilegium for dei få. Men i 1917 hadde alle vaksne menn og kvinner fått stemmerett. Diskusjonen om proletariatets diktatur gjekk høgt i arbeidarrørsla, spesielt då lov om tvungen valdgift vart vedteken i 1916.³⁴ Striden den gongen hadde vist at Arbeiderpartiet sleit med å få fleirtalet av arbeidarane til å stø sitt synspunkt. Mange meinte difor at eit proletariatets diktatur fort kunne kome til å måtte tvinge viljen sin på fleirtalet av arbeidarane i mange saker.

Kristofer Uppdal skreiv:

*Vi har parlamentarisk statsskip naar alle har samse retten. Det som ikkje er slik som det skal vera, kan vi gjera betre. Vi kan fort vekk forandre samfundet, um so det er turvande. Naar arbeidarane blir mange nok til det, kan dei i vaart parlamentariske samfund drive igjennom heile sitt program. Men arbeidarane eller socialistane er enno ikkje mange nok til aa naa fram den vegen. Og dei tek til tvile paa at dei nokon gong blir so mango at dei sigrar med rett. Difor magt mot retten. Du som alltid har heldt paa rett og ropt paa rett der det var urett, vender heilt um og vil tyne retten med urett.*³⁵

Ingen som kjende Kristofer Uppdal, kunne vere forundra over synspunkta. Det er freistande, men vågeleg å lese litteratur i lys av politiske, sosiale og kulturelle stridstema i samtida. Når det gjeld Kristofer Uppdal, smeltar dikting umerkeleg i hop med dokumentar og

«Uppdals kritikk er ikkje så forskjellig frå kritikken som kom under striden om Moskva-tesane fire–fem år seinare. Men han var som vanleg i utakt med samtida si»

Illustrasjon av Otto Hjord med tittelen "Næste gang!" hentet fra "Hvepsen" nr. 28 1921.

sjølvbiografi på ein slik måte at ein knapt kan late vere.

Det fyrste ein lyt leggje merke til, er vanvyrnaden som fløymer ut over byråkratane, dei profesjonelle organisasjonsmenneska, som hadde byrja å fylle kontora på Youngstorget. Dei hadde lest meir enn dei hadde røynt, men kunne likevel vinne dei fleste diskusjonar med finurlege sitat og teoretiske poeng. Der dei sat på kontora i hovudstaden, kunne dei konspirere for å få gjennom sitt syn. Like ille var det at dei utvikla sin eigen kultur med sitt eige byspråk som dei meinte var finare enn dei bondske dialektane ute i distriktet.

Språkstriden var hard, som då tusenvis av ungdommar i Kristiania demonstrerte mot at *Jeppe på bjerget* vart framført på nynorsk. Ei gruppe gymnasiastar kom seg inn i teatersalen der dei bua og peip. Det vert fortalt at den seige, senete rallaren Uppdal sto øvst i trappa saman med andre «nidkjære og særdeles haandfaste» forsvararar av målsaka og lempa gymnasiastane på dør. «Der flød endogsaa blod og et par av demonstrantene måtte bagefter til læge for at blive syet saman igjen», skreiv *Aftenposten*.³⁶

*«Det revolusjonære straumdraget
med røter i den frilyndte bonderørsla
heldt på å døy ut»*

Kulturstriden spissa seg til med avhaldsspørsmålet. Dei reine med rett tru kjempa for eit forbod mot sal av alkohol. Også her var Uppdal i strid med dei nye leiara som steig opp til makta i Arbeiderpartiet etter den russiske revolusjonen.

Kort sagt var Uppdal ein brennande motstandar av den urbane eliten som vaks fram i Kristiania. Det handla like mykje om kultur som om ideologi. Likevel teiknar ikkje Uppdal noko negativt bilete av

leiarer for den nye retninga, Martin Tranmæl. Lett kamouflert som «Butulv Melan» får han stå der i bøkene, stødige og prinsippfast i stormen, som ein truverdig leiar for flokken sin. Men Uppdal let ein annan leiar stige fram, ein som kan representere både bønder og arbeidarar. Når tida er inne, står han jamsides med «Butulv Melan». I fleire av bøkene er nettopp konflikt og samarbeid mellom bønder og rallarar tema. Stort sett vinn dei praktiske og pragmatiske løysingane som bind bønder og arbeidarar saman, til slutt fram. Interessant nok, for i ein romanserie som handlar om framveksten av ein arbeidarklasse i Noreg, er ikkje klassekamp, strid mellom kapital og arbeidarar, den

Pjotr Aleksejevitj Kropotkin ca. 1900.

primære drivkrafta i forteljinga. Ideologien som seier at proletariatet har ei eineståande rolle å spele i den historiske utviklinga, vert i staden handsama som eit kulturelt uttrykk for interessene til den nye eliten, om lag på same måten som språkstrid og avhaldssak.

Sist, men ikkje minst, hyllar Uppdal aktiv medverknad. *Dansen gjennom skuggeheimen* er full av møte, diskusjonar og usemje, men også talelister, taletid, ordstyrarar og organisasjonskultur. Noko skjer med folk som vert medlemmer av ein organisasjon eller ein organisert fellesskap, sjølv om mistydingar og misunnig er like vanleg som samkjensle. Ei gruppe arbeidarar byrjar til dømes å abonnere på avisa til syndikalistane etter eit møte dei hadde hatt i bygda. Men det var mest fordi dei trudde det måtte vere noko pirrande og syndig med denne avisa til «syndikalistane». Likevel er det som om dei veks litt berre av å vere abonnent på eit blad.

Fleire år seinare kan me høyre eit slags ekko frå enkelte av delegatane til Arbeiderpartiet på møte i den kommunistiske internasjonale (Komintern) i Moskva. Norske delegatar hadde gjennom eit langt liv i fagrørsla lært seg verdien av ein god organisa-

sjonskultur der sakene vart førebudde, dagsordenen diskutert og alle fekk sleppe til i diskusjonen. Men i Moskva manipulerte dei russiske bolsjevikane sakene på ein slik måte at dei fekk tvinga viljen sin gjennom. Det gjorde noko med tiltrua til bolsjevikane.

Dei tusen intelligensar

Knappast nokon påverka miljøet rundt garborgane så mykje som den russiske geografen Peter Kropotkin. Spesielt Hulda refererte ofte til Kropotkin etter revolusjonen. Men det er usikkert om ho hadde lese skrifterne hans.

For Kropotkin var erfaringane frå Pariskommunen (1871) viktig for analysen av den russiske revolusjonen. Han meinte at Pariskommunen leid nederlag delvis på grunn av overdriven sentralisering av makt saman med ein tungrodd administrasjon. Analysen til Kropotkin var så viktig for dei norske bondeanarkistane at *Vestmannen* og *Fedraheimen* i 1889 trykte ein heil serie av artiklane hans om Pariskommunen.³⁷

Mykje av sitt vaksne liv levde Kropotkin i eksil, men etter revolusjonen fekk han flytte heim, der han døydde i 1921. Kropotkin forstod snart at bolsjevikane freista å sentralisere makt på same måte som han meinte rådet i Pariskommunen hadde gjort. Alt skulle gjerast etter retningslinjene til kommunistpartiet. Samstundes vaks administrasjonen seg større og større. Kropotkin forstod at bolsjevikane ikkje kunne halde seg ved makta utan eit stort, disiplinierende apparat. Dessutan meinte han at revolusjonen stod overfor så mange utfordringar at dei ikkje kunne løysast utan å kople inn den «kreative krafta» som ligg i arbeidande folks «intellegens». Det var uråd å planlegge seg ut av situasjonen, meinte han. Problema på fabrikkane kunne berre løysast i samarbeid med arbeidarane sjølve. Alle intelligensar måtte settast inn i det kreative arbeidet. Men sentralisme og disiplinierende vald verka i motsett retning.³⁸ Kropotkin såg partidiktaturet vekse fram.

Hulda Garborg refererte ofte til Kropotkin. Det var spesielt Kropotkins natursyn som fenga. Kropotkin meinte som Darwin at konkurranse mellom artane kunne vere med å forklare utvikling i naturen. Men i motsetnad til dei av Darwins etterfylgjarar som einsidig la vekt på konkurranse, understreka Kropotkin at

suksess i konkurransen også kravde samarbeid. Evne til samarbeid kunne forklare kvifor nokre artar greidde seg betre i konkurransen enn andre. Den populær- vitenskaplege *Mutual Aid: A Factor of Evolution* (1902) nådde ut til eit breitt publikum. Der hevda Kropotkin at «gjensidig hjelp» var «ein faktor» i evolusjonen.

Sosialdarwinistar brukte Darwin til å påstå at den sterkaste rett måtte gjelde også i menneskesamfunnet. Men nokre viste til Kropotkin for å ynskje seg samarbeid mellom alle grupper i landet. Det førte somme til å sjå klassekamp, streik, kamp for sosial rettferd og liknande som trugsmål mot nasjonalt samhold. Hulda Garborg gjorde seg slike tankar. På reise i Italia møtte ho til dømes Mussolinis fascisme for fyrste gong – ho lurte på om ikkje Mussolini kunne vere bra for nasjonal einskap? På liknande vis stilte ho opp då Fedrelandslaget mobiliserte. Det vart ikkje noko langt engasjement, men viser kor viktig nasjonalt samhold var.

Mange las Kropotkin på denne måten, men det var eit mistak.³⁹ Kropotkin hadde meint at «mutual aid» var ein faktor («a factor»), ikkje den største eller viktigaste faktoren. Faktisk handla eit av døma Kropotkin brukte i boka si, nettopp om «gjensidig hjelp» mellom streikande arbeidrarar i kamp mot kapitalen. Hulda Garborg hadde rett og slett misforstått Kropotkin. Synspunkt ho trudde bygde på Kropotkin, var i røynda nær sagt det motsette av det Kropotkin hadde meint. Det likna meir på synet til dei russiske «bladi» me såg tidlegare – dei som bad «folket um aa samla seg for fedrelandet» mot «maksimalistane». Venninna Marta Steinsvik tok endå eit steg lenger i retning nasjonalistisk sosialisme.

Slutten på ei epoke

På mange måtar markerer den russiske revolusjonen slutten på ein epoke. Rasmus Steinsvik var allereie død. Arne Garborg og Ivar Mortensson-Egnund var gamle menn. Det revolusjonære straumdraget med røter i den frilyndte bonderørsla heldt på å døy ut. I staden vaks det fram nye retningar på dei nye arbeidsplassane i industrien. No var det proletariatet som skulle vere fortropp for revolusjonen.

Men kanskje er det rettare å sjå Uppdal, Arne og Hulda Garborg, Ivar Mortensson-Egnund og desse

andre som eit historisk uttrykk for noko som har djupare røter i det norske bondesamfunnet? Det var der, om enn på andre måtar, lenge før *Vestmannen*, *Fedraheimen* og *Den 17de Mai*, og heldt fram å spele ei rolle seinare.

Med kretsen rundt garborgane fekk dette straumdraget eit revolusjonært uttrykk. Det var ihuga antiautoritært, skeptisk mot teoretisk funderte «sanningar», og motstandar av sentralmakt. Samstundes sette det sin lit til demokratisk medverknad og røynsle gjennom praktisk organisasjonsarbeid. Seinare, med jamne mellomrom, har dette straumdraget kome til overflata i norsk politikk.

Noter:

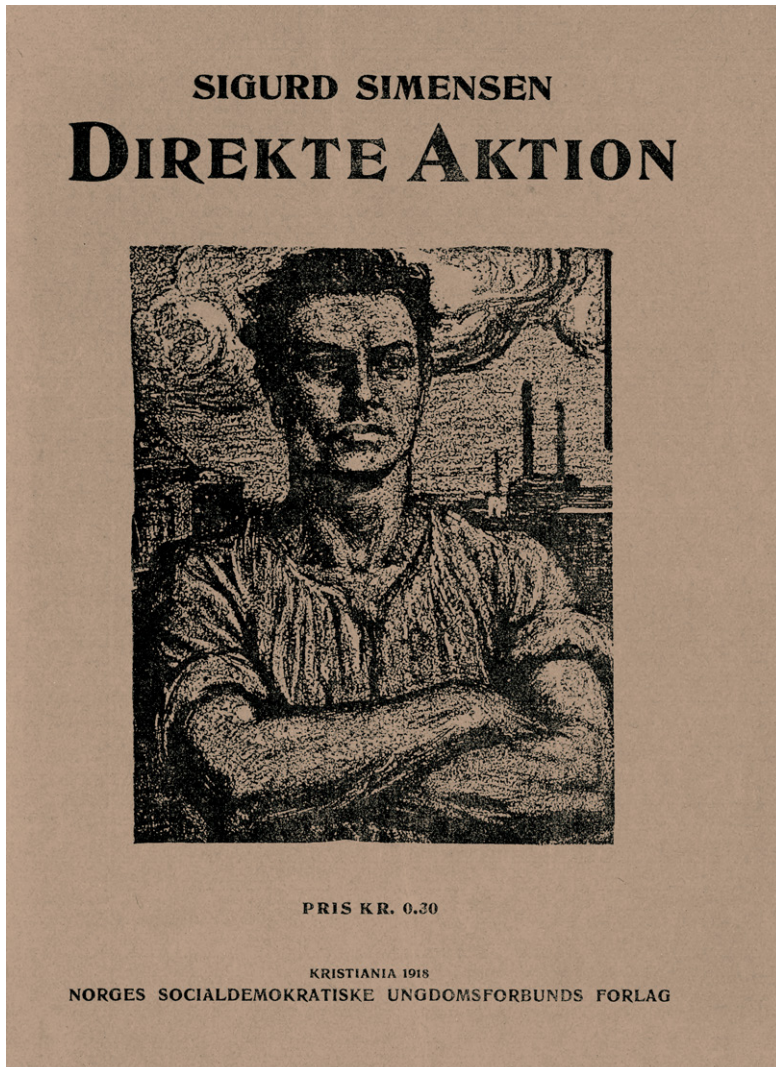
- 1 Fidjestøl 2014.
- 2 Av særskild interesse her er Hirsch og van der Walt, (red.), 2010, som inneheld artiklar om nasjonalisme og anarkisme i Egypt, Sør Afrika, Korea, Kina, Ukraina, Irland, Peru, Mexico, Argentina og Brasil. Ein annan sentral artikkel er Crump 1995. Sjå også Anderson 2005.
- 3 Anderson «Preface» i Hirsch og van der Walt 2010
- 4 Prichard 2013
- 5 Det fins fleire definisjonar av «republicanism». Quentin Skinner meiner til dømes at «freedom» best kan sjåast som fråvær av «arbitrary power». Det er i denne tradisjonen vanleg å sjå fridom som «fråvær av dominans», eit synspunkt som liknar på anarkismen til Kinna og Pritchard, sjå Kinna og Pritchard 2016. Sitat frå Altena og Kinna 2017
- 6 Skre 2011; Grønstøl 2012; Obrestad 1992; Obrestad 1991; Mortensson-Egnund 1897; Thesen 1933; Thesen 1936; Thesen 1939; Sørbø 2015; Bø 1973; Fidjestøl 2014; Solumsmoen 1978; Bye 2010; Gausemel 1937; Langen 1957; Solbrekken 2012.
- 7 *Den 17de Mai*, 8. november 1917, side 1.
- 8 Garborg 1926: 82
- 9 Ibid.: 166
- 10 Obrestad 1992: 260
- 11 Garborg 1926: 187
- 12 *Vestmannen (Fedraheimen)*, laurdag 6. april 1889: 1
- 13 Ibid.: 301
- 14 Ibid.: 302
- 15 Ibid.: 302
- 16 *For Bygd og By*, 17. oktober 1917: 323
- 17 *For Bygd og By*, 3. november 1918: 345.
- 18 *For Bygd og By*, 29. desember 1918: 375.
- 19 Sjå til dømes *For Bygd og By*, 17. oktober 1917: 331.
- 20 Garborg 1926. Førebels elektronisk utgåve desember 2002 ved Nynorsk kultursentrum. www.aasentunet.no: 176
- 21 *For Bygd og By*, 29. juni 1919: 194
- 22 Berkmann 1986 (fyrst trykt som pamflettar i 1922)
- 23 *Vestmannen* 2. november 1887: 3

- 24 *Den 17de Mai*, 1. februar 1894: 3
- 25 «Jacobinism» refererer til Jakobinerklubben, ei revolusjonær samanslutning under den franske revolusjonen.
- 26 Kinna & Altena 2017
- 27 McGilvray 1999
- 28 Rocker 1920
- 29 Fidjestøl 2014
- 30 *Dansen gjennom skuggeheimen*, 1911, *Trolldom i lufta*, 1912, *Røysingfolket*, 1914, *Stigeren*, 1919, *Kongen*, 1920, *Domkyrkjebyggjaren*, 1921, *I skiftet*, 1922, *Vandringa*, 1923, *Fjellskjeringa*, 1924 og *Herdsla*, 1924
- 31 *Dagbladet* 10. mars 1918
- 32 *Den 17de Mai* 19. mars 1918
- 33 Bye 2010
- 34 Bjørnson 1990
- 35 *Dagbladet* 10.3.1918
- 36 *Aftenposten* 14. oktober 1913
- 37 Sjå til dømes *Vestmannen (Fedraheimen)*, 6. april 1889
- 38 Kropotkin 2002; McCay 2015
- 39 bid.

Litteratur:

- Altena, B. og Kinna, R. (2017). «Call for Papers, European Social Science History Conference, Belfast, 4–7 April, 2018» online.
- Anderson, B. (2010). «Preface». I Hirsch, S. og van der Walt, L. (red.), *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940: The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution*. Leiden: Brill
- Anderson, B. (2005). *Under Three Flags: Anarchism and the Anti-colonial Imagination*. London: Verso
- Berkman, A. (1986). *The Russian Tragedy*. London: Phoenix Press
- Bjørnson, Ø. (1990). *På klassekampens grunn. 1900–1920. Arbeiderbevegelsens historie i Norge*. Bd. 2, Oslo: Tiden
- Bye, A. (2010). *Kristofer Uppdal – Ein mot alle*. Oslo: Aschehoug
- Bø, G. (1973). *Garborg og Tolstoj: Sammenheng eller sammentreff?* Oslo: Universitetsforlaget
- Crump, J. (1995). «Anarchism and Nationalism in East Asia.» *Anarchist Studies*, 4:1.
- Fidjestøl, A. (2014). *Frå Asker til Eden, historia om Askerkretsen 1897–1924*. Oslo: Samlaget
- Garborg, A. (1926). *Dagbok 1905–1923. 5*, Kristiania: Aschehoug
- Garborg, A. (2002). *Dagbok 1905–1923 Band 5: 2. januar 1917–25. juni 1920*. Kristiania: Aschehoug
- 1926, Førebels elektronisk utgåve desember 2002 ved Nynorsk kultursentrum
- Gausemel, S. (1937). *Rasmus Steinsvik*. Oslo: Noregs boklag
- Grønstøl, S.B. (2012). *Hulda Garborg: forfatteren og feministen*. Oslo: Aschehoug
- Hirsch, S. og van der Walt, L. (red.), (2010). *Anarchism and Syndicalism in the Colonial and Postcolonial World, 1870–1940: The Praxis of National Liberation, Internationalism, and Social Revolution*. Leiden: Brill
- Kinna, R. og Altena, B. (2017). «Call for Papers anarchism and republicanism, European Social Science History Conference, Belfast, 4–7 April, 2018.» Loughborough
- Kinna, R. og Pritchard, A. (2016). «Whither anarchy: freedom as non-domination», *The Conversation*, August 5.
- Kropotkin, P. (2002). *Anarchism: A Collection of Revolutionary Writings*. Mineola: Dover Publications
- Langen, K. (1957). *Ivar Mortensson Egnund*. Oslo: Samlaget
- McCay, I. (2014). *Direct Struggle Against Capital: A Peter Kropotkin Anthology*. Chico, C.A.: AK Press
- McGilvray, J. (1999). *Chomsky: Language, Mind and Politics*. 2nd Edition. Cambridge: Polity Press
- Mortensson-Egnund, I. (1897). *Arne Garborg: ein fyretalsmann*. Kristiania: Bertrand Jensen
- Obrestad, T. (1991). *Arne Garborg: ein biografi*. Oslo: Gyldendal
- Obrestad, T. (2012). *Hulda*. Oslo: Gyldendal
- Prichard, A., Kinna, R., Pinta, S. and Berry, D. (red.) (2013). *Libertarian Socialism: Politics in Black and Red*. Basingstoke: Palgrave Macmillan
- Rocker, R. (1920). *Socialdemokrati og Anarkisme*. Kristiania: Ungsocialistisk forbunds forlag
- Skre, A. (2011). *Hulda Garborg. Nasjonal strateg*, Oslo: Samlaget
- Solbrekken, I. (2012). *Kors og kårde. Marta Steinsviks liv og virke 1877–1950*. Oslo: Vidarforlaget
- Solumsmoen, O. (1978). *Kristofer Uppdal: domkirkebyggeren*. Oslo: Aschehoug

- Sørbø, J.I. (2015). *Arne Garborg. Frå bleike myr til alveland*. Oslo: Samlaget
- Thesen, R.(1933). *Arne Garborg : 1 : Frå jærbu til europear*. Oslo: Aschehoug
- Thesen, R. (1936). *Arne Garborg : 2 : Europearen*. Oslo: Aschehoug
- Thesen, R. (1939). *Europear og jærbu*. Oslo: Aschehoug
- Uppdal, K. (1911). *Dansen gjennom skuggeheimen*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1912). *Trolldom i lufta*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1914). *Røysingfolket*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1919). *Stigeren*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1920). *Kongen*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1921). *Domkyrkjebyggjaren*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1922). *I skiftet*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1923). *Vandringa*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1924). *Fjellskjeringa*. Kristiania: Aschehoug
- Uppdal, K. (1924). *Herdsla*. Kristiania: Aschehoug

Den russiske revolusjon inspirerte til direkte aksjoner mot krigen, dyrtiden og vareknappheten også i deler av den norske arbeiderbevegelsen. Faksimile av forsiden på Sigurd Simensens hefte om direkte aksjoner fra 1918.

Den russiske revolusjonen, Norge og Sigurd Simensen

Kristian Steinnes
 Professor i moderne europeisk historie
 NTNU
 kristian.steinnes@ntnu.no

Denne artikkelen fokuserer på Sigurd Simensen og hans virke i tiden før, under og etter den russiske revolusjonen. Den viser at den russiske revolusjonen påvirket både ham og begivenhetene i Norge i denne perioden. Den russiske revolusjonen var en skjellsettende begivenhet som fikk betydning både for krigens gang og utviklingen som fulgte. Den inspirerte også til oppstand og revolusjon flere steder i Europa. For mange ble den bolsjevikiske ledelsen en ideologisk autoritet. Også i deler av den norske arbeiderbevegelsen inspirerte revolusjonen til direkte aksjoner mot krigen, dyrtiden og vareknappheten. Den inspirerte også til politisk etterfølgelse, men førte også til spenninger og splittelser i den norske arbeiderbevegelsen i årene som fulgte.¹

Til tross for at Norge i formell forstand var nøytral under den første verdenskrigen, påvirket krigen og krigshandlingene hverdagen for det brede lag av folket. Mens noen ble rike på spekulasjon og jobbetid, rammet økende priser og mangel på nødvendige varer og husvære de mange. Særlig ble arbeidstakere i byene rammet. Den økonomiske skjevheten førte til motreaksjoner, og skapte både nye bevegelser og nye ledere. Situasjonen ble påvirket og forsterket av begivenhetene og revolusjonen i Russland. Det var

«Simensen stod i spissen for aksjoner mot dyrtid og vareknapphet, og ble en viktig samfunnsaktør både lokalt og nasjonalt»

mot denne bakgrunnen at Sigurd Simensen steg fram som agitator, avismann og leder. Han stod i spissen for aksjoner mot dyrtid og vareknapphet, og ble en viktig samfunnsaktør både lokalt og nasjonalt. Fokus på Simensen og hans virke under og rett etter første verdenskrig kan nyansere vår forståelse av den russiske revolusjonens betydning for begivenhetene i Kristiania og Norge gjennom noen turbulente og vanskelige år.

Arbeider, tillitsvalgt og leder

Sigurd Simensen ble født i Vestfossen i Øvre Eiker den 19. februar i 1888. Da han etter et begivenhetsrikt liv døde i 1969, 81 år gammel, hadde han levd et liv både med og i arbeiderbevegelsen. Da dønningene av den russiske revolusjonen nådde Norge, fikk han en ledende rolle i begivenhetene som fulgte. I 1918 ble han valgt til formann i Arbeiderrådenes sentralkomité, og kort tid etter ble han valgt inn i sentralstyret da de radikale tok

makten i Det norske Arbeiderparti (DNA).² Simensen var blitt valgt til klubbformann ved Thunes mekaniske Værksted samme året som første verdenskrig brøt ut. To år senere ble han valgt inn i sentralstyret for Norges Sosialdemokratiske ungdomsforbund (NSU) – Det norske Arbeiderpartis (DNA) ungdomsorganisasjon. Ungdomsforbundet var et av arnestedene for den radikale retningen.

Han inntok også ulike roller i medielandskapet. I 1917 ble han redaksjonssekretær i *Klassekampen*. Året etter prøvde han seg også en kort periode i Danmark. Mot slutten av 1918 flyttet han til Nord-Norge og ble både redaksjonssekretær og etter hvert redak-

Jens Wangs fernstilling av Thunes Mekaniske Værksteder til Jubileumsutstillingen på Frogner i 1914, omtrent på den tiden Simensen arbeidet her som jern- og metallarbeider. Her startet han også sin politiske løpebane i 1914, da han ble valgt til klubbformann for Thunes. (Foto: Norsk Teknisk Museum)

tør i flere ulike aviser på den politiske venstresiden. Gjennom sine voksne år satte han tydelige spor etter seg i verksteds-, handels- og forsvarsbyen Harstad. Simensens liv og virke er på ulikt vis representativt for aktører i den tidlige arbeiderbevegelsens historie – både faglig og politisk. På grunnlag av sine evner, sitt engasjement og sitt talent seilte han opp som en veltalende og energisk representant for dem som strevde med utfordringene den første verdenskrigen skapte i Norge. Men selv om han gjennom sin omfattende aktivitet bidro til å forme norsk samfunnsliv, er han en relativt ukjent skikkelse i norsk arbeiderbevegelsens historie.

Simensen kom ikke fra noe akademisk hjem, selv om han etter eget utsagn leste mye i tidlige år. Allerede som 14-åring måtte den unge Sigurd søke arbeid utenfor hjemmet. Etter noen år som anleggsarbeider under byggingen av Bergensbanen skaffet hans eldste bror ham plass som jern- og metallarbeider ved Thunes mekaniske Værksted i Kristiania.³ Han hadde jobbet litt i smien sammen med faren og farfaren, og hadde derfor litt verkstedpraksis. I første omgang arbeidet han hos Thunes fram til sommeren 1912 – de første par årene som kobberslager, men etter hvert utdannet han seg til lokomotivmontør.

På Thune organiserte han seg i Jern- og metallarbeiderforbundet, mekanikernes forening. Imidlertid måtte han dra hjem for å overta verkstedet da faren døde i 1912. Men det var dårlig med arbeid, og særlig med penger, og i 1913 søkte han seg jobb som reparatør ved Karbidfabrikken i Odda. Utpå sensommeren sluttet han og reiste tilbake til Kristiania, og deretter til Rjukan. Det var vanskelig å få jobb, men Simensen hadde blitt kjent med en svenske i Odda som mente det var bedre utsikter i Stockholm. De lyktes imidlertid ikke. Dermed bar det igjen tilbake til Kristiania, der de begge fikk jobb på Thunes. Tidlig i oktober 1913 var dermed Simensen tilbake der han startet – på Thunes mekaniske Værksted.⁴

Da første verdenskrig brøt ut, var det en relativt allsidig, erfaren og ikke minst talentfull 26-åring som kastet seg inn i politisk arbeid. Da han i 1914 ble valgt til klubbformann på Thunes mekaniske Værksted, gikk det ikke lenge før han stod på talerlisten både i Arbeidersamfundet, i Torvgaten og i den Gamle Logen.⁵ I 1915 ble han valgt som delegat for Mekanikerens forening til DNAs landsmøte i Trondheim.⁶ Her møtte han flere av tidens kjente politikere, blant annet de sosialdemokratiske lederne i Danmark og Sverige – Thorvald Stauning og Hjalmar Branting – og

I 1915 møtte Simensen blant andre Aleksandra Kollontaj (1872-1952) ved DNAs landsmøte i Trondheim. (Foto: Wikipedia)

Sigurd Simensen som ung mann. (Foto: Wikipedia)

mange norske ledere og stortingsrepresentanter for DNA.⁷ På landsmøtet stiftet han også bekjentskap med russiske Aleksandra Kollontaj. «Alle så opp til hende og beundret henne sterkt», skriver Simensen.⁸ Han hadde aldri før møtt så mange aktive politikere, og trondheimsreisen ble skjellsettende for ham. «Nu begynte jeg å studere de politiske spørsmål med større intensitet enn noen gang før.» Tilbake i Kristiania gav han etter eget utsagn en «glødende skildring» av landsmøteerfaringen og «framgangen som var å spore».⁹

Simensen skriver at han etter et kortere opphold ved Hunsfos Fabrikker i Vennesla kom tilbake til Kristiania i oktober 1916, og at han da fortsatte arbeidet med å stifte arbeiderråd som han hadde avbrutt da han dro til Sørlandet.¹⁰ Ifølge memoarene tok han kontakt med industrivirksomheter med mange ansatte og fikk klubbene der til å velge representanter til møter for å organisere arbeiderråd. Det kan synes noe tidlig for stiftelse av arbeiderråd, men det er klart at det ikke bare var den russiske revolusjon som ga

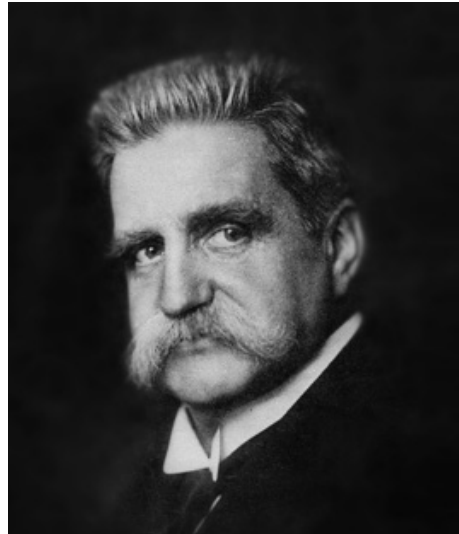
«Ideologisk og prinsipielt kan rådstanken leses som et forsøk på å erobre makten og realisere en ny statsstruktur»

støtet til dannelsen av arbeiderråd.

Rådstanken var eldre. Ideologisk og prinsipielt kan den leses som et forsøk på å erobre makten og realisere en ny statsstruktur. Nøkkelen til samfunns- makten lå ifølge denne oppfatningen i arbeidslivet og kontrollen over bedriftene. Den umiddelbare inspirasjonen kom fra oktoberrevolusjonen, men rådstanken var forankret i den syndikalistiske sosial- filosofien og hadde røtter tilbake til 1890-årene. Flere i Norge var inspirert av Kropotkin, men den teoretiske og historiske inspirasjonen

kom nok fra ulike steder. Gjennom kildematerialet jeg har hatt tilgjengelig, har det ikke vært mulig å slå fast om Simensen var inspirert av Peter Kropotkin, Georges Sorel, Rudolf Rocker eller andre, ei heller om han hadde kontakt med bolsjeviker, miljøet rundt svenske Albert Jensen eller andre utenlandske «revolusjonære».¹¹

Konkret arbeidet Simensen for å samle representanter fra klubbene ved de større arbeidsplassene i Kristiania. Målet var å bygge en slagkraftig enhet

På DNAs landsmøte i Trondheim traff Simensen også den danske sosialdemokraten Thorvald Stauning (1873 - 1942) og den svenske sosialdemokraten Hjalmar Branting (1860-1925). Branting til høyre. (Begge foto: Wikipedia)

eller organisasjon som kunne gjøre noe med dyrtiden, vareknappheten og synkende reallønner.¹² Det var vanskelige tider. Jobbetid og mangel på mange av de mest elementære varer preget stemningen i hovedstaden, som andre steder i landet. Det var vanskelig med penger, og i følge Simensen ble til og med lønningene i perioder utbetalt ved en kombinasjon av penger og nødvendighetsvarer – blant annet mat fra kommunens suppekjøkken.¹³

«Vareknappheten og prisstigningen formelig tvang arbeiderne på arbeidsplassen til å ta sakene i sin egen hånd»

Revolusjon i Russland og tilstramming i Norge

Etter hvert som tiden gikk, økte misnøyen i Russland med krigen og alt den førte med seg. De militære nederlagene og mer enn 3,5 millioner falne eller hardt skadde virket demoraliserende ikke bare for soldatene, men for hele det russiske samfunnet. Varemangel og høy inflasjon førte til sterk prisstigning uten at lønningene steg tilsvarende. Den synkende levestandarden skjerpet den alminnelige misnøyen.

Den økonomiske situasjonen var prekær, og det oppsto forsyningsproblemer med mangel på mat og råvarer, særlig i byene. Denne situasjonen økte trykket for å få en rask slutt på krigen, og var sterkt medvirkende til revolusjonene i 1917 – først i mars (februar) ved opptøyer i St. Petersburg og tsarens abdikasjon, og deretter ved bolsjevikenes kupp og maktovertakelse i november (oktober).

Også i Norge bet effekten av krigen. Selv om situasjonen i Russland ikke kunne sammenliknes med forholdene i Norge, inspirerte revolusjonen til handling mot dyrtid og vareknapphet. I et opprop fra Fagopposisjonen våren 1917 ble det slått fast at det russiske proletariatet hadde gjort seg til herre over begivenhetene og gitt arbeiderne troen på seg selv og sin makt.¹⁴ Dette viser en direkte inspirasjon fra revolusjonen i Russland. En av de klareste markeringene mot den vanskelige situasjonen fant sted den 6. juni 1917 da 40 000 mennesker gikk i demonstrasjonstog mot dyrtida i Kristiania, av en

Kristiania ble kalt "De elendiges hovedstad". Her fra Hammersborg Torg i 1914. (Foto: Jens Thorkel Thorkelsen/Oslo Museum)

samlet befolkning på omtrent 250 000 – opp mot 330 000 dersom vi tar med alle forstedene.¹⁵ På landsbasis streiket omtrent 300.000. Initiativet hadde blitt tatt av AFL og Ole O. Lian. Det førte til at regjeringen bevilget 84 millioner kroner til direkte dyrtids-hjelp. Imidlertid kom det kraftig kritikk av ledelsen og Lian fordi de i praksis avlyste å innkalle til arbeiderkongress og diskutere en eventuell generalstreik.¹⁶ Imidlertid må dette forstås på bakgrunn av at generalstreik ble vurdert som et revolusjonært virkemiddel, og at det også i fagbevegelsen var mange som var skeptiske til en slik utvikling.

Formannen for verkstedklubben på Thunes var ikke skeptisk til masseaksjoner. For ham var det en av løsningene, og han fikk etter hvert mange oppgaver. Rollen som fagforeningsleder fordret at han måtte være i tett og kontinuerlig kontakt med ledelsen ved Thunes om tidens utfordringer. Etter hvert fikk

de gjennomslag for krav om dyrtidstillegg, men det hjalp lite mot vareknappheten. Adressaten for de store utfordringene var derfor ikke kun ledelsen ved de enkelte virksomhetene, men de nasjonale myndighetene. Skulle Simensen & co få gjennomslag på toppnivå, var de klar over at de måtte ty til kollektiv innsats og samarbeide på tvers av verksteder og virksomheter. Derfor begynte Simensen og hans allierte vinteren 1916–17 å sondere terrenget hos andre verkstedklubber med tanke på formalisert samarbeid om organisering og aksjoner.¹⁷

Simensen og hans likesinnede hadde lenge ment at det skjedde for lite gjennom den etablerte fagbevegelsen og de organiserte kanalene. «Vareknappheten og prisstigningen formelig tvang arbeiderne på arbeidsplassen til å ta sakene i sin egen hånd», skriver Simensen. Han fremholdt at arbeiderne ikke kunne vente lenger. Den ene verkstedklubben etter

«Han hevdet at de venstreradikale måtte følge det russiske eksempel og overta makten, og med jernhard hånd organisere landets økonomi på sosialistisk grunnlag»

den andre sluttet seg til dyrtidskravene og «krevet utenomparlamentarisk aksjon for å tvinge kravene igjennom». Simensen knyttet begivenhetene direkte til den russiske revolusjonen og den revolusjonære bevegelsen i Europa, ved at den «smittet over på den norske arbeiderklasse», og «jern- og metallarbeiderne (som) gikk i spissen», som han formulerte det.¹⁸ Selv om jeg ikke har funnet konkrete spor i kildematerialet om at Simensen hadde direkte kontakt med representanter for begivenhetene i Russland, var inspirasjonen fra den russiske revolusjon klart til stede.

Sonderingen om organisering og direkte aksjoner fant sted i det stille. Og da det den 23. mai 1917 ble sammenkalt til et fellesmøte med samtlige klubbstyrever i Kristiania, ønsket organisatorene ikke at dette skulle bli offentlig kjent. Ifølge Simensen møtte 300–400 tillitsvalgte på det tillyste møtet. De ble enige om å arrangere en demonstrasjon foran Stortinget dagen etter. Imidlertid ble de klar over at det hadde «sneket seg inn et par borgerlige journalister», slik Simensen formulerte det, og det ble derfor besluttet at en komité på fem skulle trekke seg tilbake og utarbeidet detaljene for demonstrasjonen foran Stortinget dagen etter. Komitemedlemmene ble enige om hvilke krav som skulle legges fram for Stortinget, og de ble også enige om hvem som skulle legge fram kravene neste dag. Delegasjonen bestod av Nils Hopstad, Sverre Johansen og Sigurd Simensen – med sistnevnte som leder. På den måten fikk pressen og offentligheten ikke tak i detaljene, og den koordinerte aksjonen kom ifølge Simensen uventet på øvrigheten.¹⁹ Det ble imidlertid en travel natt ifølge Simensen, fordi alt måtte planlegges og «plakater skulle tegnes og males».²⁰

I henhold til planen sluttet mellom 6000 og 7000 jernarbeidere arbeidet én time før arbeidstidens slutt ved sine respektive arbeidsplasser den 24. mai, slik fem-mannskomiteen hadde planlagt, og marsjerte i arbeidsklær til Stortinget for å legge fram sine krav. Simensen holdt en kort tale på Eidsvolls plass hvor

«Selv om fagbevegelsen fikk i stand både demonstrasjoner og streik, mente Simensen og hans likesinnede at det ikke ville være tilstrekkelig»

han også begrunnet demonstrasjonen. Etterpå overleverte deputasjonen kravene til regjeringen. De understreket hvor nødvendig det var at noe ble gjort. «Vi møtte velvilje», skriver Simensen, men «de kunne intet love, men kravene skulle bli forelagt Stortinget og ville bli behandlet med all mulig velvilje».²¹

Imidlertid var ikke alle kravene like godt gjennomtenkte. De hadde blant annet krevd skattefrihet for alle inntekter under 3000 kroner, men fikk da til svar at dersom det ble gjennomført, ville ikke en bonde i landet betale skatt. De innså at dette vanskelig kunne gjennomføres. Også etter at de kom ut fra Stortinget hvor de hadde levert sine krav, måtte Simensen på talerstolen og informere om samtalen. Han hevdet da at dersom de hadde forlangt «at de skulle ta ned månen til oss, ville de ha svart, at de skulle tenke på det». Men vi «skal passe på», fortsatte han, «så det ikke blir for lange betraktninger. Vi skal komme igjen og igjen til vi får et resultat og hvis ikke skal vi vite å sette makt bak våre krav.»²²

Med den vellykkede aksjonen ble ideen om arbeiderråd ytterligere styrket. Det samme ble Simensens posisjon. «Jeg var blitt berømt og beryktet i en fart», skriver han. Journalistene sprang «på jakt etter meg, hvor jeg gikk ... og mange forskjellige folk søkte forbindelse med meg».²³ Han ble svært engasjert og deltok på møter nesten hver kveld.

Han hevder også han fikk god mottakelse og tilslutning til tanken om arbeiderrådene.²⁴ Under den store markeringen den 6. juni samme år, da opp omtrent 40 000 demonstrerte mot dyrtid og vareknapphet, gjentok historien seg. Også da ble Simensen, sammen med Gunnar Ousland og Arnt Aamodt, valgt til å overrekke kravene til Stortinget og den politiske ledelsen.²⁵

Aksjoner og arbeiderråd

Begivenhetene vinteren og våren 1916–17 styrket Simensens tanker om at det burde dannes arbeiderråd. Selv om fagbevegelsen fikk i stand både demonstrasjoner og streik, mente Simensen og hans likesinnede at det ikke ville være tilstrekkelig. Oktober-

Demonstrasjon mot matmangel og dyrtid på Akershus festning i 1917. (Foto: Ukjent)

revolusjonen i Russland gav et kraftig skyv i samme retning. I desember 1917 ble det nesten enstemmig vedtatt å opprette arbeiderråd på et klubbmøte på Thunes. Kort tid etter, på et møte i Folkets Hus i Kristiania den 18. desember, vedtok nærmere 700 tillitsvalgte i Jern- og Metallarbeiderforbundets og Formerbundets Kristiania-avdeling enstemmig å danne arbeiderråd.²⁶

Initiativet kom fra Simensen, og han ble valgt til leder.²⁷ Klassekampens redaktør, Eugene Olaussen, var også blant dem som stod i fremste rekke for å danne arbeiderråd. Han plasserte ideen i et revolusjonært perspektiv. Han hevdet at de venstreradikale måtte følge det russiske eksempelet og overta makten, og med jernhard hånd organisere landets økonomi på sosialistisk grunnlag. Simensen stod på barrikadene og drev utstrakt foredragsvirksomhet i hele østlandsregionen – han reiste og talte blant annet i Drammen,

Skien, Notodden og på Rjukan i tillegg til Kristiania. Fordi han hadde blitt «berømt og beryktet» og stod i spissen for radikale ideer og aksjoner, tiltrakk han seg også oppmerksomhet fra både motstandere og offentligheten. Han skriver at han til tider hadde med seg opp mot 20 mann fra De Arbeidsløses Forening til å passe på at han ikke ble fysisk antastet eller arrestert.

Da arbeiderrådernes landskonferanse med 170 delegater ble avholdt den 24.–27. mars 1918, holdt Simensen innledningsforedrag sammen med Martin Tranmæl og Klassekampens redaktør Eugene Olaussen. På konferansen ble Simensen også valgt til formann for sentralkomiteen for arbeiderrådene.²⁸ Konferansen vedtok en resolusjon som pekte på at krisen var blitt skapt av det kapitalistiske vanstyret og derfor ikke kunne løses innenfor det rådende samfunnssystemet. Arbeiderrådene måtte overta samfunnsmakten og kontrollen av industrien, landbruket, fiskeriene,

transportvesenet og omsetningen – og den sosiale og administrative forvaltningen.

Dette var et program for revolusjon, langt på vei etter mønster av det som hadde skjedd i Russland. Imidlertid ble det også understreket at konferansen på «krisens nuværende stadium ikke [ville] oppstille noe bindende program».²⁹ De skulle heller jobbe med praktiske løsninger på krisen: rasjonering og fordeling av varer, økt matproduksjon, redusere utgifter til militære formål, forhindre spekulasjon, innføre effektiv priskontroll og offentlig omsetning av livsviktige varer, innførsel av åttetimersdagen og lette låneforpliktelsene for småbrukere. Tiltakene skulle søkes gjennomført ved henvendelse til myndighetene, møter og demonstrasjoner eller gjennom masseaksjoner. De mest konkrete kravene var at regjeringen måtte beslaglegge alle poteter og innføre rasjonering snarest – og innføre åttetimersdagen innen 1. mai.³⁰

Konferansen satte ned en komité som skulle forhandle med myndighetene om matrasjonering, særlig potetrasjonering. Den bestod av Simensen, Sverre Krogh og Nils Hopstad. Komiteen fikk i stand flere møter med provianteringsminister Birger Stuevold-Hansen og statsminister Gunnar Knudsen. Stuevold-Hansen var ifølge Simensen «meget avvisende, men vi søkte statsministeren ... og har var langt mer imøtekommende». Han så «med forståelse på de krav som Arbeiderrådene hadde reist».³¹ De fikk lovnader om at potetrasjoneringen skulle bli fulgt opp, og at brødrasjonene skulle økes. Dessuten ville det bli gitt statstilskudd på dansk kjøtt og en del lagret saltkjøtt. Statsministeren ga også, ifølge Simensen, uttrykk for at han syntes det var «grusomt at se den glubskhet og illojalitet som i denne tid utvises av de næringsdrivende paa alle omraader».³²

Rådsbevegelsens «decline and fall»

Med sin bakgrunn, sine talenter og sitt engasjement ble Sigurd Simensen en av lederne for den norske

arbeiderrådsbevegelsen som hadde sin vekst og sitt fall 1917–18.³³ Rådstanken som hadde grepet om seg, var uløselig knyttet til revolusjon og væpnet oppstand. Simensen var klar over at programmet til rådsbevegelsen var revolusjonært, men han understreker på samme tid at det var «en trussel» de hadde i bakhånd for på den måten å tvinge gjennom «konkrete dyrtidskrav».³⁴ Ennå mot slutten av sitt liv i 1960-årene hevdet Simensen i flere NRK-intervjuer at revolusjon måtte til, men at Norge stilte i siste rekke. De kunne ikke være sikre på, som han formulerte det i sine memoarer, at «turen ikke ville komme til oss».³⁵ Han utelukket med andre ord ikke å realisere trusselen dersom det skulle bli nødvendig. Men sett fra de forutsigbare sekstiårene med vekst og stadig utbygging av velferdsstaten var nok dette mer teori og fortidige dogmer enn realitet.

Ideen om arbeiderråd og statsstruktur ble gjenstand for mye strid internt i DNA i flere år etter at

den revolusjonære retning seiret i 1918. Den reformistiske retning kjempet mot arbeiderrådene og aksjonene som fant sted utenfor den organiserte arbeiderbevegelsen. Blant annet advarte Gunnar Ousland fra den revisjonistiske siden om at det var krefter

«Noen mente man måtte innføre proletarietets diktatur snarest, mens andre mente aksjoner mot dyrtiden var viktigst og at tiden ennå ikke var moden for så langtrevkende virkemidler»

i arbeiderbevegelsen som ønsket å utnytte arbeiderådene til å sprengte Arbeiderpartiet, og at det ville svekke kampen om samfunnsmakten som arbeiderbevegelsen som helhet jobbet for. Han fryktet de ønsket å skape revolusjon etter russisk mønster og skape «et arbeiderdiktatur i Norge. Og de tenker å bruke Arbeiderrådene til disse eksperimenter».³⁶

Årsakene til at arbeiderrådene ikke utviklet seg til noe mer enn koordinerte aksjoner og samtaler, er sammensatte. Like etter den bolsjevikiske makterobringen i november hadde Zimmerwaldkommissjonen og sentralkomiteen for bolsjevikenes utenlandske representasjon sendt ut et opprop til arbeidere og soldater i alle land om å danne arbeider- og soldatråd.³⁷ Hvorfor skulle ikke arbeiderklassen i Norge benytte anledningen til å skaffe seg herredømme

over produksjonsmidlene og dermed utbytte av sitt arbeid gjennom masseaksjoner og sine egne organisasjoner? For eksempel mente Klassekampen-redaktør Eugene Olaussen at tiden var inne. I en resolusjon Olaussen la fram på en distriktskonferanse i regi av ungdomslagene i Bratsberg tidlig januar 1918, ble det argumentert for å innføre proletariatets diktatur. Man måtte følge det russiske eksempelet, hevdet han: tiden «er nu inde til at overta magten i Norge».³⁸ Imidlertid var rådsbevegelsen i Norge sammensatt. Noen mente man måtte innføre proletariatets diktatur snarest, mens andre mente aksjoner mot dyrtiden var viktigst, og at tiden ennå ikke var moden for så langtreckende virkemidler.

Parti- og fagorganisasjonens ledelse forsøkte å ta brodden av rådsbevegelsen ved å velge inn personer som de regnet med ville være lojale mot den etablerte ledelsen i arbeiderbevegelsen. Øyvind Bjørnson hevder imidlertid at arbeiderrådsbevegelsen heller må betraktes som et symptom på en radikaliserings som alt hadde funnet sted, enn årsak til den. Han mener også at rådsbevegelsen styrket opposisjonen og den radikale retningen i DNA. Mens det kunne bli oppfattet som den eksisterende ledelsen i arbeiderbevegelsen hadde sviktet, hadde rådsbevegelsen og den radikale retningen vist at opposisjonen var aktivt opptatt av å løse arbeiderklassens problemer med mat og dyrtid.³⁹ Odd-Bjørn Fure har vist at selv om den revolusjonære retning tok makten i Arbeiderpartiet, er det ingenting som tyder på at den demokratiske staten var truet.⁴⁰

Sigurd Simensen selv mente at arbeiderrådene var for løst organisert. Så lenge den «revolusjonære gnist var i flamme», var det ikke så farlig om båndene var «slappe». Men når «gløden forsvant, ble kontaktene borte», og luften gikk ut av ballongen.⁴¹ Særlig viktig, mener han, var den radikale retnings seier i Arbeiderpartiet. Hvorfor skulle man fortsette med arbeiderråd og aksjoner utenfor DNA, når mange av disse tankene og personene hadde framtreddende posisjoner i den

etablerte arbeiderbevegelsen? «Arbeiderrådene var jo et situasjonsorgan og hadde intet å gjøre, når vi hadde makten i de ordinære organisasjoner, så det fallt helt naturlig at de forsvant.»⁴² Kampen kunne fortsette på det revolusjonære programmet som DNA hadde vedtatt. I resolusjonen fra DNAs årsmøte i 1918 het det at partiet ikke kunne forholde seg likegyldig til kampen som ble ført av andre arbeiderorganisasjoner. «Landsmøtet hilser derfor med glede dannelsen av Arbeider- og soldaterråd.»⁴³

Simensen nevner også at han «ble meget borte», noe som førte til at Langhelle overtok Arbeiderrådene.⁴⁴ Det kan tenkes at han med det prøvde å antyde at hans person og energi hadde betydning, eller at andre oppgaver ble viktigere etter at historien tok en ny vending. Etter hvert dukket det også opp en rekke andre spørsmål og problemer som tok oppmerksomheten bort fra arbeiderrådene, blant annet diskusjonene om Moskva-tesene og de påfølgende partisplittelsene. Da krigen tok slutt, ble det også importert mer varer, og vareknappheten som hadde vært et hovedanliggende, var ikke lenger like akutt. Det dempet både lysten på og behovet for direkte aksjoner. Etter hvert reduserte det også

*«Arbeiderrådene avgikk
med en stille og smertefri død
mellom fingrene på oss,»
skriver Simensen»*

trykket som hadde blitt skapt av jobbetid og spekulasjon, særlig innen skipsfarten. «Arbeiderrådene avgikk med en stille og smertefri død mellom fingrene på oss», skriver Simensen. «Det ble ikke holdt møter for å manne opp situasjonen.»⁴⁵ Som aksjonsorgan kan derfor rådsbevegelsen betraktes som en fiasko, som Odd-Bjørn Fure har formulert det.⁴⁶

Rådsbevegelse og resultater

Vi kan imidlertid ikke se bort fra den betydning rådsbevegelsen fikk som aksjons- og mobiliseringsorgan. Selv om den norske rådsbevegelsen som sosialt og politisk fenomen døde ut ved utgangen av 1918, var den ikke uten effekter. For det første kom de ideologiske elementene som lå til grunn for organisasjonens program, til å stå i sentrum for

teoridebatten innenfor arbeiderbevegelsen de påfølgende årene. Dette gjaldt særlig tesen om at det kapitalistiske samfunn hadde nådd et utviklingstrinn hvor maktovertakelsen utgjorde et aktuelt problem, og at den økonomiske og politiske forvaltningen i det sosialistiske samfunnet skulle overtas av arbeiderrådene. For det andre er det nær sammenheng mellom rådsbevegelsen og den radikale retnings seier på DNAs landsmøte våren 1918. Den politiske siden i arbeiderbevegelsen ble derfor også indirekte, men opplagt influert av rådsbevegelsen og Sigurd Simensen. Begge aspektene påvirket arbeiderbevegelsens utvikling.

Samtidig var det de mer jordnære, sosiale og akutte kravene mot dyrtid og matrasjonering som preget rådsbevegelsens aktivitet. Dens kanskje mest iøynefallende resultat var den politiske kampen for åttetimersdagen. Kravet om åttetimersdag var gam-
melt både nasjonalt og internasjonalt. Det hadde imidlertid ikke fått større gjennomslag. Den 10. april 1918 manet Simensen på vegne av Arbeiderrådenes Landssammenslutning til å vise at «vi ikke lenger nøier os med at ønske og kræve; men at vi tar» gjennom oppropet *Arbeidere vaagn op!*. «La den 2. mai vise os en arbeiderklasse der staar samlet som én mand. En klasse, som kjender solidaritetens bud og følger budet naar pligten kalder.»⁴⁷ Åttetimersdagen ble med andre ord forsøkt «tatt» etter «direkte aksjon» flere steder i landet den 2. mai 1918.

Men selv om arbeidere i Trondheim, Hommelvik, Tønsberg og mange andre steder la ned hammeren etter åtte timer, endte aksjonen som Simensen måtte konstaterte, med «bitter skuffelse».⁴⁸ Masseaksjon var en ting, men å trå inn i minefeltet av tariffavtaler, motstand fra arbeidsgivere og organisasjonshensyn var noe helt annet. Knut Langfeldt hevder på sin side at aksjonen resulterte i «en viss suksess».⁴⁹ Det var imidlertid ikke før året etter at åttetimersdagen fikk gjennomslag ved innlemmelse i toneangivende tariffavtaler og i arbeidervernloven. Innførelsen av

åttetimersdagen var også et utslag av regjeringens strategi for å ta brodden av revolusjonsspøkelset. Imidlertid må arbeiderrådene tas med i den samlede vurderingen av hva som var årsakene til innføringen av åttetimersdagen.

Simensen hadde gjennom sin aktivitet skaffet seg en posisjon i hovedstaden, og i arbeiderbevegelsen mer generelt. Hans engasjementer førte ham og rådsbevegelsen inn i DNAs revolusjonære sentralstyre på det historiske landsmøtet i påsken 1918. Karsten Alnæs hevder at han ble spurt om han ville stille som formannskandidat i partiet da den radikale retningen seiret.⁵⁰ Han har trolig sin informasjon fra Arnold Kristensen, som refererer Simensen.⁵¹ Det korresponderer imidlertid ikke med Odd-Bjørn Fures studier. DNAs beretninger og brev fra Rachel Grepp til Anna Olsen, Kyrre Grepps mor, viser ifølge Fure at Kyrre Grepps rolle som «integrator og strateg

gjorde at bemanningen av formannsstillingen var udiskutabel».⁵² Etter landsmøtet i 1918 møttes en indre krets som bestod av redaktør i *Social-Demokraten* Olav Scheflo, partisekretær Martin Tranmæl, partiformann Kyrre Grepp og Sigurd Simensen hver

formiddag på partikontoret for å diskutere situasjonen, og hva lederartiklene i *Social-Demokraten* skulle ta for seg, og hvordan de skulle utformes. I 1918 hadde ikke Simensen kun seilt opp som leder av rådsbevegelsen, han hadde på dette tidspunktet blitt en del av den indre kjerne og fått en hånd på rattet i utviklingen av arbeiderbevegelsen.

Den borgerlige staten og revolusjonsfaren

Fra den borgerlige statens side ble den revolusjonære utfordringen tatt alvorlig, som blant annet Odd-Bjørn Fures inngående studie av arbeiderbevegelsen 1918–1920 klart viser.⁵³ Etter verdenskrigen førte begivenhetene til at statsmakten gikk gjennom en disintegrasjonsprosess i en rekke europeiske land, i første rekke de som hadde deltatt i krigen. Flere var på terskelen til revolusjon, fundamentale omveltninger

«Ennå mot slutten av sitt liv på 1960-tallet hevdet Simensen i flere NRK-intervjuer at revolusjon måtte til, men at Norge stilte i siste rekke»

Sigurd Simensen var verkstedarbeideren som ble en viktig aktør som agitator, avismann og leder i tiden etter den russiske revolusjon. (Illustrasjon fra Arbark)

og sammenbrudd. I Norge var imidlertid det motsatte tilfelle. Fure viser at statsapparatet, særlig de represive sektorer, ble kraftig styrket, og at det borgerlige samfunnet og den borgerlige staten gikk gjennom en konsolideringsprosess. Ifølge Fure førte denne prosessen til at det framsto to nye institusjoner: «Et nødhjelpsapparat med en privat og en statlig del som hadde til oppgave å ta brodden av samfunnsfarlige streiker. Og et nytt hemmelig militærapparat, basert på politiske utvelgelsesprinsipper, som skulle være i beredskap for en totalkonfrontasjon.»⁵⁴ På samme måte argumenterer Rolf Danielsen med at utfordringen ble møtt med to strategier: «Den pansrede neve» for å møte trusselen fra utenomparlamentariske aksjoner, og «den åpne hånd» med tanke på å lede arbeiderbevegelsens politiske energi tilbake til parlamentariske kanaler.⁵⁵

Noen dager før arbeiderrådene holdt landskonferanse i mars 1918, fremmet regjeringen ved justismister Otto Blehr en proposisjon til «lov om opprettholdelse av den offentlige orden og sikkerhet under krig og krigsfare». Tiltakene som ble foreslått, var så vidtrekkende at de, dersom «hjemmel var blitt oppnådd, ville ha betydd suspensjon av fundamentale rettsstatsprinsipper», som Danielsen påpeker.⁵⁶ Formelt var de rettet mot ytre fiender, men det var få i det politiske miljøet som var i tvil om den egentlige adressaten. Selv om disse ikke ble implementert, ble derimot andre forebyggende og konsoliderende tiltak gjennomført i hemmelighet, som Fure har vist. Særlig omhu ble lagt i forberedelsene som skulle ta brodden av arbeidskonflikter. Regjeringen regnet med at en revolusjonær oppstand mest sannsynlig ville bli utløst av en storstreik.

Nødhjelpsapparatet eller regjeringens åpne hånds strategi hadde kommet relativt klart til uttrykk ved de anledninger Simensen hadde møtt statsmakten som talsmann for sin klasse og sine kollegaer. Det var utvilsomt viktig at regjeringen la seg i selen i de akutte spørsmålene, men det var trolig like viktig at

en rekke andre strukturelle tiltak også ble iverksatt. Åttetimersdagen ble innført i 1918–19, dels etter kravene fra rådsbevegelsen, og det ble satt ned tre regjeringsoppnevnte kommisjoner som skulle utrede spørsmål av stor betydning for arbeiderklassen – Arbeiderkommisjonen av 1918, og Socialiseringskomiteen og Jordkommisjonen året etter. Dessuten ble valgordningen endret fra enmannskretser til forholdstallsvalg i 1919 for å rette opp i skjevheten i valgsystemet som i første rekke hadde rammet arbeiderbevegelsen og DNA.⁵⁷

Journalistisk arbeid

Etter at rådsbevegelsen hadde falt sammen, kom det høsten 1918 en forespørsel fra Danmark om Ungdomsforbundet kunne sende noen som kunne bidra med avis- og redaksjonsarbeid i det nyopprettede Socialistisk Arbejderpartis partiorgan *Klassekampen*. I motsetning til i Norge brøt de revolusjonære i Danmark ut av Socialdemokratiet og dannet eget parti i 1918. Det gikk imidlertid i oppløsning året etter, men høyrefløyen gikk inn i det nyetablerte Danmarks Venstresocialistiske Parti som senere byttet navn til

*«Åttetimersdagen ble forsøkt
«tatt» etter «direkte aksjon» flere
steder i landet den 2. mai 1918»*

Danmarks Kommunistiske Parti (DKP). I Norge satt Simensen i Ungdomsforbundets sentralstyre sammen med blant andre Trygve Lie og Eugene Olaussen, og de ble enige om at Simensen skulle reise. Martin Tranmæl ga Simensen en utmerket attest: «Han nyder stor tillid blant sine kamerater, og vi tør anbefale ham paa det bedste overfor de danske meningsfeller.» Etter alle demonstrasjonene og opptøyene var Simensen imidlertid under oppsikt, og han kunne ikke oppgi den virkelige årsaken til at han reiste. I søknaden om pass skrev han derfor at han søkte arbeid, og ikke at han skulle bidra til å drive et radikalt partiorgan.

Simensen forteller at han etter ankomst i København ble installert på et hotell, og snart introdusert for fungerende partiformann. Partilederen for Socialistisk Arbejderparti, Thøger Thøgersen, var blitt arrestert etter stormen på Børsen tidligere i 1918 og sonet en

dom for sin medvirkning.⁵⁸ Også Marie Nielsen som satt i ledelsen, hadde blitt arrestert, og det var smått med folk til å drive partiets organ *Klassekampen*. Etter litt mat og samtale gikk turen tilbake til hotellet, der han skulle skrive sin tiltredelsesartikkel. Han satte seg ned med en sigarett, forteller han, men rakk ikke å skrive ett ord før det banket på døren. Han ropte kom inn, men ingen kom. Da han irritert gikk for å åpne døren, stormet det to forkleddede politimenn inn på rommet. De handlet resolutt. Den ene skyttet Simensen ut av rommet og hotellet, mens den andre kom etter med koffertene. Deretter ble han satt i arrest, og morgenen etter var det forhør. Etter forhøret bar det tilbake til cellen, og morgenen derpå ble han utvist fra kongeriket Danmark med beskjed om at det var forbundet med straffeansvar å vise seg der igjen.⁵⁹ Til tross for at han hadde holdt en lav profil, og reist under dekke av å søke arbeid, hadde ryktet gått foran Simensen. Politiet i Norge hadde kontakt med politiet i København. Oppholdet ble derfor kort. Han ble enkelt og greit arrestert og sendt tilbake til Norge.⁶⁰ Det ble protestert, men til ingen nytte.⁶¹

Da han kom hjem fra Danmark, ble han blant annet engasjert som redaksjonssekretær i den norske *Klassekampen*. Han hadde i flere år vært involvert i journalistisk arbeid på ulikt vis, men etter at rådsbevegelsen hadde ebbet ut, tiltok hans medieengasjement. Samtidig som han ble engasjert i *Klassekampen*, kom det melding om at reisesekretæren for Ungdomsforbundet i Nord-Norge, Harald Langhelle (1890–1942), hadde søkt permisjon, og at han hadde blitt ansatt som redaktør i *Nordland Socialdemokrat* i Bodø.⁶² Hovedårsaken var at Langhelles kone hadde falt fra i spanskesyken. Ungdomsforbundets sentralstyre henvendte seg da til Simensen og lurte på om han kunne overta etter Langhelle. Og Simensen var en mann med stort engasjement og pågangsmot. Fordi han var «meget interessert i Nord-Norge», som han formulerte seg, sa han seg villig til å dra.⁶³

Simensen pakket kofferten og reiste nordover,

Forsiden på Folkeviljen 9. februar 1917 - det første nummer etter at avisen ble trykt i Harstad. Simensen søkte stillingen som redaktør i avisen etter problemene i Hammerfest, og fikk den, noe han siden kalte "et fingerpek av skjebnen".

mens resten av familien skulle komme etter. Han startet sitt virke med Harstad som utgangspunkt, men fartet landsdelen rundt og agiterte. Etter eget utsagn holdt han mellom 250–300 foredrag det første året i Nord-Norge, fra Trondheim i sør til Kirkenes i nord.⁶⁴ Det høye tempoet fortsatte. Men etter ett år «ble det ikke bevilget mer til posten i Nord-Norge og jeg var ledig på torvet», skriver han.⁶⁵ Han gikk da for fullt inn i journalistisk arbeid og ble engasjert som redaksjonssekretær i arbeiderpartiavisen *Folkeviljen* i Harstad. Imidlertid gikk det ikke lang tid før han mot slutten av 1920 fikk jobben som redaktør i *Vest-Finmark Arbeiderblad* i Hammerfest.⁶⁶ Avisa kom ut to ganger i uken. I tillegg ble han formann for det nystiftede fylkespartiet i Finnmark. Simensen takket ja og reiste til Hammerfest, men kona ønsket ikke å reise lenger nord «og

«Martin Tranmæl ga Simensen følgende attest: «Han nyder stor tillid blant sine kamerater, og vi tør anbefale ham paa det bedste overfor de danske meningsfeller»

jeg måtte reise alene», skriver han, «mens familien ble igjen i Harstad.»⁶⁷

Han sterke retoriske evner og hans erfaring med direkte aksjoner i hovedstaden kom til sin fulle rett under storstreiken i 1921. I Hammerfest oppstod det noe som liknet en revolusjonær situasjon, og midt i begivenhetenes sentrum stod Simensen.⁶⁸ Den 19. mai 1921 slo den konservative *Adresseavisen* i Trondheim fast at det var opprettet «Fuldstændigt bolsjevikediktatur i Hammerfest». Imidlertid hadde myndighetene kontroll på situasjonen. Det var nær kontakt mellom politimester Carsten W. A. Kloumann i Hammerfest og sentraladministrasjonen, blant annet ved statsråd Rye Holmboe i Provianderingsdepartementet. Simensen skrev i ettertid at «det kan vel hende at stemningen i Hammerfest var revolusjonær i den tid. For det første var de smittet av forholdene ute i Europa og for det annet syntes de kravene til Arbeidsgiverforeningen var så urimelige at de besluttet å sette hårdt mot hårdt.»⁶⁹ Mellom 9. og 25. mai hadde de streikende hatt full kontroll over all trafikk av personer og gods til og fra byen. Imidlertid endte storstreiken i 1921 med noe som ble oppfattet som et nederlag for AFL. Lønningene ble redusert, men ikke så mye som arbeidsgiverne hadde krevd, og mindre enn prisnedgangen, og derfor økte realinntekten. For Simensen førte streikeledelsen og situasjonen i Hammerfest til en dom på 120 dages ubetinget fengsel og 200 kroner i saksomkostninger. Han måtte derfor til Tromsø utpå høsten for å sone.

Etter et par år i Hammerfest ble redaktørstillingen i Folkeviljen i Harstad ledig, noe Simensen beskrev som «et fingerpek av skjebnen». Han søkte stillingen og fikk den. Da han kom tilbake til Harstad som redaktør for avisen, slo han seg til der for godt. Simensen redigerte Folkeviljen i tråd med sin oppfatning. Ved partisplittelsen i 1923 førte det til problemer, og det ble sendt delegasjoner til Harstad både fra flertallet og mindretallet for å høre hvor avisa stod, og hva redaktøren aktet å gjøre. Simensen forsøkte å holde avisa utenfor striden, men det gikk ikke. Han ble oppsagt som redaktør, og etter mye fram og tilbake fikk han utbetalt 3000 kroner som han brukte til å starte opp en kommunistisk avis i Harstad – Dagens Nyheter. Den kom ut i årene 1924–31. Samtidig som

Forsiden på NKP-avisen *Dagens Nyheter* i Harstad 1. desember 1928 - i tiden da Simensen var redaktør for avisen. Avisen utkom fra 1924-1931, og opplaget skal ha vært oppe i hele 3400.

han redigerte *Dagens Nyheter* i Harstad, ble han redaktør for NKP-avisa *Friheten* i Svolvær høsten 1928. *Dagens Nyheter* ble også gitt ut med egen Narvik-utgave i 1929–1930.⁷⁰ Fordi Sigurd Simensen bosatte seg i Harstad, fikk NKP og ytre venstre trolig betydelig større gjennomslag enn de ville fått uten den svært taleføre aktivisten fra sør. Etter andre verdenskrig fikk Harstad som en av to byer i Norge kommunistisk ordfører da Sigurd Simensen overtok ordførerkjedet i byen.

Den russiske revolusjon, rådsbevegelsen og Sigurd Simensen

Den russiske revolusjon ble en katalysator for mye som skjedde i Kristiania i 1917–18. Verdenskrigen hadde satt sitt preg på det norske samfunnet – særlig for arbeiderklassen og de som bodde i byene. Etter hvert som krigen trakk ut og hverdagen ble tyngre for folk flest med dyrtid og mangel på mange av de mest elementære varene, drev det talentfulle og taleføre individer som Sigurd Simensen inn i praktisk organisasjonsarbeid. De ønsket å gjøre noe med situasjonen. I første rekke var målsetningen å få myndighetene til å vedta krisehjelp og slik avbøte hverdagsutfordringene. Engasjementet førte til tettere kontakt med den organiserte arbeiderbevegelsen, men det ledet også til at den organiserte arbeiderbevegelsen ble

utfordret av Simensen og hans likemenn. Særlig ble dette klart da Russland gikk ut av krigen og bolsjevikene tok makten. Skulle man følge det russiske eksempelet og danne soldat- og arbeiderråd?

Den russiske revolusjon inspirerte på en direkte måte, og for mange var det uklart hvilken vei den radikale venstresiden ville velge. Våren 1917 slo fagopposisjonen fast at det russiske proletariatet hadde gjort seg til herre over begivenhetene og gitt arbeiderne troen på seg selv og sin makt. Fra den revisjonistiske siden skapte revolusjonen i Russland frykt for hva som kunne skje. Ønsket de revolusjonære å utnytte arbeiderrådene til å sprengte Arbeiderpartiet? Ville de destabilisere samfunnet? De mer forsiktige mente at dersom Arbeiderpartiet ble splittet, ville det true den posisjonen DNA hadde fått, og svekke kampen om makt og innflytelse som arbeiderbevegelsen jobbet for. Simensen hevder de moderate fryktet at han og hans likemenn ved hjelp av arbeiderrådene ønsket å skape revolusjon etter russisk mønster og innføre «arbeiderdiktatur i Norge».⁷¹

Sett utenfra var ikke frykten ubegrunnet. Da arbeiderrådernes landskonferanse gikk av stabelen i mars 1918, så mange parallellen i den russiske revolusjon. Ideene om arbeiderråd hadde spredt seg parallelt med de dårlige tidene de siste årene. Da DNAs landsmøte gikk av stabelen påsken 1918, var det en åpenbar kontinuitet både i sak og person fra arbeiderrådernes landskonferanse som hadde blitt avholdt mindre enn én uke tidligere. På arbeiderrådernes landskonferanse ble Simensen valgt til formann for sentralkomiteen for arbeiderrådene, og på DNAs landsmøte ble han valgt inn i sentralkomiteen. I resolusjonen som ble vedtatt fra landsmøtet, ble det slått fast at partiet var et revolusjonært klassekampparti. Det måtte derfor forbeholde seg retten til revolusjonær masseaksjon i kampen for arbeiderklassens økonomiske frigjørelse. Selv om man mente at partiet i første rekke burde vinne makt gjennom valg, kunne det ikke forholde seg likegyldig til den kampen som ble ført av andre arbeiderorganisasjoner. Flertallet på landsmøtet sluttet seg derfor til dannelsen av arbeider- og soldatråd.⁷²

Vi kan derfor lese både frykt og inspirasjon ut av den russiske revolusjonen. For myndighetspersoner

og mange i arbeiderbevegelsen hersket det frykt for at det samme skulle finne sted i Norge. Man så tendenser til at revolusjonen var i fred med å spre seg ut over Russlands grenser, blant annet til Tyskland. For dem som mente at den revisjonistiske retningen ikke ville føre fram, ga revolusjonen inspirasjon og håp. Sigurd Simensen var imidlertid rimelig klar i sin vurdering. Det norske samfunnet skilte seg fra det russiske, og Norge var ikke modent for generalstreik og innføring av proletariatets diktatur. Både rådsbevegelsen og den revolusjonære retningen i DNA indikerer at revolusjon i Norge mest av alt må forstås som et ris bak speilet – og at mange av de radikale ikke bare var opptatt av ideologi, men av å «løse arbeiderklassens umiddelbare problemer», som Øyvind Bjørnson har hevdet.⁷³

Frykten for revolusjon ble brukt som våpen i kampen mot dyrtid og vareknapphet. Dersom situasjonen ikke forbedret seg, eller gikk til det verre, mente imidlertid Simensen og hans likemenn at man ikke kunne se bort fra å benytte de mest radikale virkemidlene. Det presset myndighetene til å ta tak i utfordringene. På lengre sikt påskyndet imidlertid trusselen om opptøyer, masseaksjoner og revolusjonslignende samfunnsendringer til handling i det statlige maktapparatet. Mer synlig var likevel innføringen av åtte-timersdagen og revisjonen av valgordningen med innføring av forholdstallsvalg. Samlet skulle det være godt belegg for å hevde at vi vanskelig kommer forbi Sigurd Simensen og hans innsats når vi analyserer samfunnsutviklingen i denne perioden.

Noter

- 1 I 1918 seiret den revolusjonære retningen i Det norske Arbeiderparti (DNA) og i 1920 i fagbevegelsen – Arbeidernes faglige landsorganisasjon (AFL). I 1921 sprakk DNA ved at Norges Sosialdemokratiske Arbeiderparti ble dannet over kontroversen om medlemskapet i Den kommunistiske internasjonale (Komintern), og i 1923 ble Norges Kommunistiske Parti (NKP) dannet da flertallet vedtok å bryte med Komintern. For øvrig fikk den russiske revolusjonen langsiktig betydning for den norske arbeiderbevegelsen. Se Tjelmeland 2017
- 2 De øvrige var Kyrre Grepp, Emil Stang, Martin Tranmæl, Anna Johnsen, Johs. Ødegaard og Ingvald Raastad. Fure 1983: 49

- 3 Simensen (upubl.) 1: 4. *I Stille og storm* er Sigurd Simensens upubliserte memoarer/erindringer i tre bind som er arkivert ved Arbeiderminnesamlingen ved NTNU (AMNTNU). Se også Brev 2602, s. 3. Han arbeidet på Bergensbanen fra september 1902 til sommeren 1905.
- 4 I sin korrespondanse med Norsk Folkemuseum, som er arkivert ved AMNTNU, skriver Simensen at han reiste til Vennesla i 1917. Imidlertid taler konteksten for at han reiste i 1916, som han hevder i sine memoarer. Brev 2602, s. 11–12.
- 5 Brev 2602, s. 6
- 6 Landsmøtet ble avholdt i perioden 22.–26. mai 1915.
- 7 Blant annet Carl Jeppesen, Chr. Holtermann Knutsen, Michael Puntervold, Ole Lian, Halvdan Koth og Kristian Tønder
- 8 Simensen (upubl.) 1: 10. Kollontaj bodde i Norge fra 1915 til revolusjonsutbruddet i Russland i 1917, avbrutt av to lengre politiske agitasjonsturneer i USA. Etter februarrevolusjonen reiste hun tilbake til Russland og fikk en sentral rolle blant annet som medlem av bolsjevikenes sentralkomité.
- 9 Simensen (upubl.) 1: 10. Til DNAs landsmøte i påsken 1918 ble igjen Simensen valgt som representant.
- 10 Brev 2602, s. 3. Et annet sted skriver Simensen at han reiste til Vennesla i 1917: Brev 2611, s. 36.
- 11 Rudolf Rocker ble for eksempel oversatt til norsk: Rocker 1920
- 12 Simensen (upubl.) 1: 8d. Dersom det stemmer at han reiste til Vennesla i 1917, er det også enklere å akseptere hans påstand om at han fortsatte arbeidet med arbeiderråd.
- 13 Simensen (upubl.) 1: 9
- 14 Bjørnson 1990: 501
- 15 Ifølge folketellingen 1920. SSB, historisk statistikk, <http://www.ssb.no/a/folketelling/fob1920.html>, s. 19, 25.
- 16 Bjørnson 1990: 499 ff.
- 17 Brev 2602, s. 7
- 18 Simensen (upubl.) 1: 11
- 19 Simensen (upubl.) 1: 12
- 20 Brev 2602, s. 8
- 21 Simensen (upubl.) 1: 13
- 22 Brev 2602, s. 10. Simensen har skrevet hvis med to s-er.
- 23 Brev 2655, s. 7
- 24 Simensen (upubl.) 1: 13
- 25 Simensen (upubl.) 1: 18
- 26 Se bl.a. Langfeldt 1966: 19–41 og Bjørnson 1990: 507 ff.
- 27 Se bl.a. Olstad 1990: 296 ff.
- 28 Langfeldt 1966: 35. De andre var Oscar L. Ottersen, S. Svendsen, N. Hopstad og Anna Johnsen. Fru Johnsen ble også sentralstyremedlem i DNA i 1918.
- 29 Brev 2602, s. 22
- 30 Brev 2602, s. 21–23
- 31 Brev 2655, s. 5; Simensen 1: 32; *Klassekampen* 13. april 1918, referert i Langfeldt 1966: 35
- 32 Langfeldt 1966: 36; Brev 2655, s. 5
- 33 I motsetning til flere av de sentrale aktørene i arbeiderbevegelsen på denne tiden var Sigurd Simensen ikke akademiker, ei heller ikke – så langt jeg har kunnet bringe på det rene – primært ideologisk motivert. Han hadde ingen formell høyere utdanning. Han var for eksempel sju år yngre enn Edvard Bull d.e., som også engasjerte seg på den politiske venstresiden. Året før Simensen ble leder for arbeiderådene, hadde Bull blitt ansatt som professor i historie ved Det Kgl. Frederiks universitet. Det var derfor et betydelig spenn innenfor den radikale venstresiden. Selv om Simensen ikke hadde formell utdanning, hadde han skaffet seg kunnskap både om samfunnsforholdene og om hvordan man kunne organisere seg for å gjøre noe med dyrtiden og vareknappheten. Han hadde trolig lest sosialistisk litteratur og kjente til tidens strømninger.
- 34 Brev 2602, s. 24
- 35 Brev 2602, s. 24
- 36 Siteret av Sigurd Simensen i brev: Brev 2655, s. 13.
- 37 Bjørnson 1990: 509. Klassekampen trykte oppropet 17. november. Zimmerwaldbevegelsen sprang ut av en konferanse som ble holdt i byen Zimmerwald utenfor Bern den 5.–8. september 1915. Hovedspørsmålet var hvordan man kunne bidra til en rask avslutning av første verdenskrig og gjenopprette Den sosialistiske internasjonale. Initiativet førte til dannelsen av den tredje internasjonale, og den bestod fram til den kommunistiske internasjonales (Kominterns) grunnleggelse i 1919 da den konstituerende kongressen besluttet å oppløse den.
- 38 Bjørnson 1990: 512
- 39 Bjørnson 1990: 515
- 40 Fure 1983
- 41 Brev 2616, s. 5
- 42 Brev 2616, s. 6, Simensens skrivemåte («faltt»).
- 43 Meyer 1924: 9, se s. 8–13
- 44 Brev 2616, s. 5
- 45 Brev 2616, s. 5
- 46 Fure 1983: 557
- 47 Langfeldt 1966: 37
- 48 Olstad 1990: 303
- 49 Langfeldt 1966: 39
- 50 Alnæs 1999: 143
- 51 Kristensen 1970: 156
- 52 Fure 1983: 49
- 53 Fure 1983
- 54 Fure 1983: 577
- 55 Danielsen 1984: 16
- 56 Danielsen 1984: 16
- 57 I 1915 hadde DNA fått omtrent 33 prosent av stemmene, men kun 15 prosent av stortingsrepresentantene.
- 58 Stormen på Børsen var et angrep på Børsen i København den 11. februar 1918. Det var organisert av arbeidsløse syndikalister. Bakgrunnen for opptøyene lå i første verdenskrig og mange av de samme problemstillingene som gjorde seg gjeldende i Norge. Mens hverdagen var vanskelig for mange med vareknapphet og dyrtid, skodde noen få seg på situasjonen.

- 59 Simensen (upubl.) 1: 40–45
 60 Brev fra sentralstyret i DNA 19.11.18, signert Martin Tranmæl. Brev 2602, s. 4
 61 Simensen (upubl.) 1: 40–49
 62 Grunnen til at Langhelle ønsket seg bort fra Harstad, kan være at kona døde i spanskesyken, og at han ikke orket å bli værende. Samtale med G. Kristiansen den 10.1.2002.
 63 Simensen (upubl.) 1: 50
 64 Simensen (upubl.) 2: 9. Transkribert intervju med Sigurd Simensen foretatt av Bjørn Hall-Hofsø, august 1967.
 65 Simensen (upubl.) 2: 9.
 66 Sosialistvisa var blitt startet på Sjøvegan i 1911 av sokneprest, sosialist og stortingsmann Kristian P. Tønder. I 1917 ble den flyttet til Harstad, og med unntak av krigstiden holdt den det gående helt til 1956, da den gikk inn i *Nordlys*.
 67 Simensen (upubl.) 2: 10
 68 Steinnes 2002: 143–146
 69 Brev 2648, s. 2
 70 Se for øvrig Kristiansen 2006 for Simensens periode som avismann i Harstad.
 71 Sitert av Sigurd Simensen i brev til Norsk Folkemuseum. Brev 2655, s. 13
 72 Sitert fra Bjørnson 1990: 533
 73 Bjørnson 1990: 515

Litteratur

- Alnæs, K. (1999). *En ny arbeidsdag. Historien om Norge*, bind 4. Oslo: Gyldendal
- Bjørnson, Ø. (1990). *På klassekampens grunn (1900–1920). Arbeiderbevegelsens historie i Norge*, bind 2. Oslo: Tiden
- Danielsen, R. (1984). *Borgerlig oppdemningspolitikk 1918–1940. Høyres historie*, bind 2. Oslo: Cappelen
- Fure, O.-B. (1983). *Mellom reformisme og bolsjevisme. Norsk arbeiderbevegelse 1918–1920*. Dr.philos.-avhandling ved Universitetet i Bergen.
- Kristensen, Arnolf (1970). *Da verdensrevolusjonen banket på i Hammerfest. Streiken i 1921 og en analyse av utviklingen*. Hovedoppgave i historie ved Universitetet i Trondheim
- Kristiansen, G.E. (2006). *Sigurd Simensen. Kommunist og presseman. En framstilling av redaktøren av partiavisene Folkeviljen (DNA) og Dagens Nyheter (NKP) i Harstad fra 1922 til 1931*. Masteroppgave ved Universitetet i Tromsø
- Langfeldt, K. (1966). *Det direkte demokrati. Rådsrepublikk eller parlamentarisme?* Oslo: Pax
- Meyer, H. (1924). *Det norske Arbeiderparti 1918–1924*. Oslo: Det norske Arbeiderpartis forlag
- Olstad, F. (1990). *Jern og Metall 100 år 1891–1940*. Bd. 1. Oslo: Tiden
- Rocker, R. (1920). *Socialdemokrati og Anarkisme*. Kristiania: Ungsocialistisk forbunds forlag
- Simensen, S. (upubl.) *I Stille og storm*. Upubliserede memoarer/erindringer i tre bind, arkivert ved Arbeiderminnesamlingen ved NTNU (AMNTNU).
- Steinnes, K. (2002). «Sigurd Simensen – revolusjonær og pragmatiker. Jernarbeideren som ble sentralstyremedlem i DNA og NKP-ordfører i Harstad». *Arbeiderhistorie*, 2002.
- Tjelmeland, H. (2017). «Arbeiderpartiet, bolsjevikpartiet og sovjetstaten 1917–1991». *Arbeiderhistorie*, 1/2017.

Arkiver:

Brevsamling ved Norsk Folkemuseum, Avdeling for arbeiderminner, Korrespondanse
 Arbeiderminnesamlingen ved NTNU (AMNTNU)

Karl Johansen var gjennom 1920-tallet stjernejournalisten i Social-Demokraten (senere Arbeiderbladet). Han kom fra Venstre og måtte gå på akkord med sin liberale grunnholdning da Arbeiderpartiet sluttet seg til Den kommunistiske internasjonale, Komintern. Bildet er fra ca. 1915 og tilhører samlingen til Arbeiderbevegelsens arkiv.

En liberal journalist i kommunistiske omgivelser – Karl Johanssen og revolusjonene etter første verdenskrig

Gudleiv Forr
Journalist og historiker
gfo@dagbladet.no

Karl Johanssen (1874–1931) var en av de første norske journalistene som gjorde utenrikspolitikk til sitt spesialområde. Da han begynte som journalist i *Norske Intelligenz-Seddeler* i 1914, var det knapt noen som skrev omfattende om utenrikspolitiske spørsmål i norsk presse. Utbruddet av verdenskrigen endret på dette. Men ingen gikk som Karl Johanssen så vel i bredden som i dybden i sine kommentarer, fra 1914 til 1918 i *Intelligenz-Seddelen*, i 1918 i *Dagbladet* og fra 1919 til sin død i 1931 i *Social-Demokraten*, senere kalt *Arbeiderbladet*.

I denne studien av Karl Johanssens virke som journalist har jeg først og fremst brukt Aksel Zachariassens samling av artikler fra *Arbeiderbladet*.¹ Boka inneholder en kortfattet biografi i tillegg til artiklene. Boka kom i stand etter oppfordring fra sentralstyret i Det norske Arbeiderparti, antakelig etter initiativ fra Martin Tranmæl, som var Karl Johanssens redaktør gjennom nesten alle 1920-åra. Utvalget er nok derfor preget av at det skulle tjene partiets sak. Et hovedproblem kildemessig er at artiklene ikke er datert. Jeg har derfor gått igjennom alle de tre avisene Johanssen var knyttet til, og har funnet igjen de fleste i Zachariassens samling i *Social-Demokraten* (*Arbeiderbladet*), men ikke alle. Hvor disse har stått, har

jeg ikke kunnet etterspore, og da gjengis sitater bare med sidehenvisning hos Zachariassen. I tillegg har jeg funnet en god del artikler av Johanssen i *Dagbladet*, under signaturen K. J. Jeg mener at de artiklene jeg har gått grundig inn på i analysen, er representative for Karl Johanssens journalistikk.

Et journalistisk lykketreff

Karl Johanssen var 40 år da han gikk inn i journalistikken. Han var utdannet jurist, og hadde en mangfoldig, men ustrukturert juridisk karriere bak seg da redaktør Hjalmar Løken i *Norske Intelligenz-Seddeler* tilbød ham en jobb i avisa. Ifølge Aksel Zachariassen var ansettelsen nærmest en redningsaksjon for en venn som var i ferd med å gå i hundene som følge av stort alkoholforbruk. At det viste seg å være et journalistikkens lykketreff, kunne redaktøren knapt vite, og kanskje heller ikke den noe loslitte advokaten.

Johanssens bakgrunn var solid middelklasse. Faren var rektor ved en videregående skole, og i den nærmeste familien var det lærere, handelsmenn, banksjefer og andre i over- og middelklasseyrker. Men røttene sto på en middels stor gard i Øyer i Gudbrandsdalen. Da han var barn, bodde familien på Hegdehaugen i utkanten av Kristiania.

Han vokste opp i et radikalt venstrehjem, og Johan Sverdrup ble hans ideal hele livet, både som franskinspirert retoriker og som politiker. Som det heter hos Zachariassen: Sverdrups «... lykkelige forening av ånd og kultur, radikalisme og virkelighetsnær politisk sans sto alltid som et lysende forbilde for Karl Johanssen».²

«Karl Johanssens forbilder i jussen
foruten Sverdrup var fransk politikks
radikale advokater»

Karl Johannsens artikler var regnet som viktige, selv om det tidlige 1900-tallets layout langt fra avslører det. Denne siden, med Johannsens initialer i andre spalte, er fra Social-Demokraten 29. desember 1920.

Allerede fra skoledagene var han overbevist om at han ville bli politiker. Som sitt forbilde studerte han juss og tok en utmerket eksamen. Hans forbilder i jussen foruten Sverdrup var fransk politikks radikale advokater. De dominerende juridiske tenkere her i landet i hans studietid var seinere statsminister Francis Hagerup og straffeprosesslovens og straffelovens utreder Bernhard Getz.

Johannsen tok juridisk embetseksamen i 1896. Han praktiserte juss både som politi og advokat. Men først og fremst var hans ambisjon å bli politiker som Sverdrup og politisk polemiker som Bernhard Dunker. Han engasjerte seg i de politiske debattene, særlig i Det Norske Studentersamfund og i Arbeider-samfundet i Kristiania, der han ble spesielt tiltrukket av Arbeiderpartiets grunnlegger Carl Jeppesen, som også var redaktør av *Social-Demokraten* i to perioder. Men han sto fremmed overfor sosialismen helt fram til slutten av første verdenskrig.

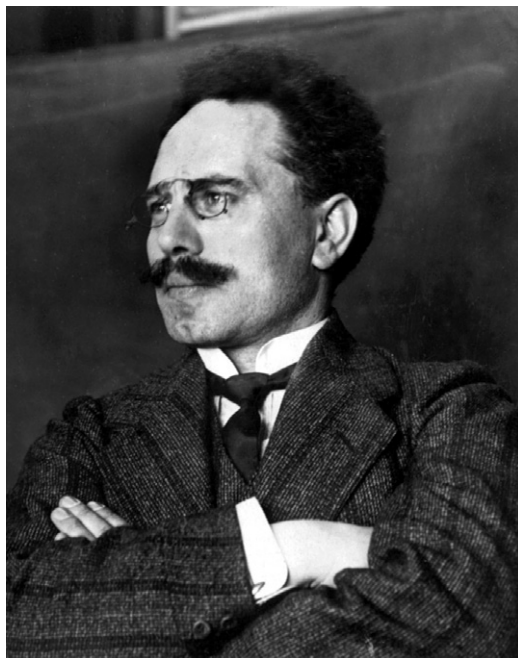
Ved århundreskiftet fikk Johannsen penger av statsråd og bankdirektør Evald Rygh til et studieopphold i Paris. Dette var i de dramatiske åra da fransk politikk var preget av Dreyfuss-saken, da de store prinsippene fra den franske revolusjon atter var til debatt. Han leste fransk historie, ikke minst om og av diplomaten Talleyrand, den europeiske likevektbalansens teoretiker og praktiker under revolusjonstida og restaurasjonen etterpå, og av den kontroversielle forfatteren og journalisten Henry de Rochefort, som ennå da Johannsen kom til Paris, var aktiv etter et langt liv i kamp for ytringsfrihet og mot korrupsjon og bigotteri i det franske samfunnet.

En tredje erfaring som må ha hatt betydning for Johannsens virke som journalist og kommentator til de store begivenheter i kjølvannet av den første verdenskrig, var hans toårige opphold som dommer i Kongo fra 1907 til 1909. Det er imidlertid vanskelig å finne spor etter Kongo-erfaringene i journalistikken hans. Om han fortalte sine venner om dem, er usikkert, men ikke sannsynlig siden ingen av dem har etterlatt seg beretninger om det. Han skrev i hvert fall ikke selv noe om hva han opplevde under oppholdet. Jeg har ikke kunnet etterspore noe, og det har heller ikke andre.³

Utenrikspolitikk og rettspolitikk

Som journalist skrev Johannsen altså først og fremst om utenrikspolitikk. Men han kommenterte alle slags aktuelle forhold, og lot ofte sine sarkasmer ramme ledere på mange samfunnsfelt. Han var også sterkt opptatt av rettspolitiske spørsmål, og var en ivrig talsmann for radikal venstrepolitikk. Zachariassen mener Johannsen etter hvert fikk et anstrengt forhold til både Venstres statsminister Gunnar Knudsen og redaktør Hjalmar Løken, som redigerte det ledende regjeringsorganet i Knudsens statsministertid, *Norske Intelligens-Seddel*. Dette er det vanskelig å etterspore i avisa fordi de fleste artikler er usignerte. Jeg har heller ikke funnet noen artikler i intelligenssedlene som tyder på at Johannsen skrev om revolusjonene i Russland da de inntraff vinteren og høsten 1917.

Derimot skrev han positive portretter av så vel Knudsen som Jørgen Løvland, venstre-politikeren og eks-statsministeren som på dette tidspunktet

Karl Liebknecht. (Foto: G. G. Bain - Library of Congress)

Rosa Luxemburg. (Foto: Wikipedia.org)

var kirke- og undervisningsminister.

Men Karl Johanssen hadde tatt klart standpunkt i striden om den voksende arbeiderklassens rettigheter. Allerede like etter at han begynte som journalist, skrev han en artikkel der han tok avstand fra streikebryteriet under en sporveisstreik i Kristiania i 1914. Her viser han sympati for de streikendes krav og advarer streikebryterne mot følgene av deres handlinger: «Vær overbevist om, at intet er mere egnet til å sette mere hat mot overklassen enn om en streik tapes for arbeiderne ved den slags hjelp De nu yder.»⁴ Ifølge Zachariasen stemte Johanssen konsekvent på Arbeiderpartiet etter 1905, selv om han regnet seg som venstremann og radikal liberaler helt til sin siste dag. I hvilken grad han levde opp til disse idealene i sin journalistikk, er tema for denne analysen.

*«Han fortsatte å tro på en revolusjon
med fredelige midler og uten
at det fløt blod»*

Under alle omstendigheter ser det ut til at Johanssen opplevde det som en frigjøring som journalist da hans venn Einar Skavlan hentet ham til *Dagbladet*. I en artikkel i januar 1918, «Radikalisme og program», som ble trykt like etter at han begynte i *Dagbladet*, slo han til lyd for radikalisering av venstrepartiet,⁵ og i mars ga han offentlig uttrykk for den oppfatning at «vi lever i forspillet til menneskehetens største revolusjon».⁶

Radikalisert under krigen

Det er uomtvistelig at Karl Johanssen ble radikalisert i løpet av verdenskrigen, og at han var sterkt opptatt av det han opplevde som en lovende forandringens tid, en revolusjon, ikke bare i Russland, men over hele verden. Han hyllet den myrdete «verdensrevolusjonens frontsoldat», Karl Liebknecht, i en artikkel

som «utløste en storm av begeistring hos alle radikale sosialister i Norge», skriver Zachariassen.⁷ Han kommenterte revolusjonen i Tyskland og mente at sosialdemokratene sviktet. De hadde vanrøktet sin oppgave: «Arbeiderne blev hurtig klar over, at deres revolution var forsumpet fra første stund av ...» Og han la til: Rosa Luxembourg og Karl Liebknechts mordere går like fri omkring selv om deres identitet er vel kjent.⁸

Johanssen hadde et vidt revolusjonsbegrep, og i mesteparten av journalistkarrieren slår hans liberale ståsted igjennom i det han skriver. Politisk toleranse og rasjonalisme lå til grunn for de synspunkter han målbar i spaltene, også i *Social-Demokraten*, der han begynte i 1919. Men en kort periode sluttet han, i likhet med partiets og redaksjonens ledelse, opp om bolsjevikenes rådssystem og Den kommunistiske internasjonales (Kominterns) prinsipper, de såkalte Moskva-tesene.⁹ Det er uklart om dette var uttrykk for manglende forståelse for hva de kommunistiske styringsprinsippene innebar, eller om han virkelig var blitt en overbevist leninist. Men etter hvert tok han avstand fra å gjøre menneskene til brikker i et politisk spill, slik han opplevde at sovjetrevolusjonen gjorde. Han fortsatte å tro på en revolusjon med fredelige midler og uten at det fløt blod. Han skrev flere artikler der han tok til orde for en slags parlamentarisk overgang til sosialismen, eller rådssystemet, som han bekjente seg til også etter det endelige oppgjøret med Komintern i 1923.

Åra fra 1918 til 1923 er de mest interessante når det gjelder Johanssens syn på revolusjonen. Høsten 1918, nærmest som en ettårsmarkering for den sovjetiske revolusjonen, skriver han i *Dagbladet* en artikkel under tittelen «Verdensrevolutionen og Norge». Her postulerer han at «den sosiale revolution er i fuld gang». Det er krigen som har satt revolusjonen i bevegelse. Den gamle samfunnsordenen gikk i graven med den. «Den nye må bygge paa en bredere og sikrere basis. Basis – det er det, det gjælder, ikke puslerier i loftsetasjen.»¹⁰

Han ser altså for seg en fundamental endring i de økonomiske forholdene i landene. Men han tar forbehold om hva slags system som må komme ut av dette: «Man løser ikke gaaden ved aa si, at man er bolsjevik.» Og det holder heller ikke med å proklamere sosialismen.

For Johanssen er det innlysende at de enkelte land vil måtte bygge på sine historiske forutsetninger: «... fortid, kultur og traditioner.» Og han legger til: Utviklingen skjer i virkeligheten aldri i sprang, selv under revolusjoner. Men utviklingen går ubønnhørlig mot «en større solidaritet, mot en deling av goderne, som er mere likelig, mot samfundets sosialisering». Her er det både den historisk velskolerte og politisk engasjerte skribenten som kommer til orde. Det lyder nesten som dagens globaliseringskritikk!

Det er ingen direkte henvisning til den sovjetiske revolusjonen, og heller ikke til den tyske eller andre som kom på denne tida, og som han kommenterer i større dybde seinere. Det ser snarere ut til at han helst vil ha en fredelig revolusjon. Det gode resultat kan nås både gjennom krig og i fred. Det siste er nok det flertallet ønsker, skriver han. «Det er jo dog en barbarisk tanke, at der nødvendigvis maa flyde blod, naar nye ting skal gjenneføres», skriver han altså midt under den blodige krigen som etterfulgte den sovjetiske revolusjonen, der det for øvrig også fløt rikelig med blod.

Johanssens alternativ er at Europas makter ordner «... det rent politiske maskineri, slik at det virkelig blir egnet til aa gi uttrykk for folkeviljen slik, at alle gamle stængsler og privilegier fjernes, slik, at al ny humbug og alle fiksfakserier forsvinder».

Herfra er artikkelen et oppgjør med det norske valgsystemet. Stortingsvalgene foregikk som flertallsvalg i enmannskretser fra 1906 til stortingsvalget i 1921. Systemet førte til betydelige politiske skjevheter, som særlig rammet Arbeiderpartiet, framholdt Johanssen. Systemet gjør det også fristende for politikere å være opptatt av «uvæsentlige hensyn», og har ført til at politikken har plaget befolkningen med

*«Han fortsatte å tro på en
revolusjon med fredelige midler
og uten at det fløt blod»*

Arbeiderpartiet og Venstre med en siste innspurt på selve valgdagen 1921. (Foto: Narve Skarpmoen/Nasjonallibroteket/Wikimedia)

alskens innskrenkinger og begått en rekke feil. «... ting som brændevin og Bjørgvin blir saa uendelig smaa sammenlignet med de ting det nu gjælder».¹¹ Det han egentlig var bekymret for, var at systemet førte til at storkapitalen og storfinansens ville overta arven etter Gunnar Knudsen.

Konklusjonen var at det måtte innføres en ny valglov som kan skape «... et nyt storting, som selv har den moralske magt og derfor kan gi den til andre».

Det virker som om han tenker seg en revolusjon ad parlamentarisk vei.

Tror ikke på parlamentarismen

Litt seinere er han kommet i tvil om mulighetene for dette her i landet. I et portrett av statsminister Gunnar Knudsen¹² hevder Johanssen at han ikke tror «... et øieblik paa parlamentarismen». I stedet tror han

nå på rådssystemet som et nytt og bedre uttrykk for menneskenes styre. «Ikke bare noget, man griper til, naar den revolutionære situation gjør det nødvendig, men noget, man gjør revolution for at faa.» Det gamle systemet har spilt fallitt. Han utdypet dette ytterligere: «Nu begynder selv de blinde at faa syn, nu opdager snart alle, at det er selve systemet, det gjælder. Den nuværende

samfundsordning kan ikke skaffe mat og hus».¹³

Hans kapitalismekritikk er klar og entydig: Kapitalismen har mange metoder, men de krystalliserer seg i denne kampens tid til tre, skrev han i 1920: «Sultens sverd, lovens arm og mordets dolk.»¹⁴

Hva er det som har skjedd i mellomtida?

Jo, han har flyttet over til *Social-Demokraten*, med Olav Scheflo som redaktør, men etter initiativ fra partiformannen, Kyrre Grepp. Avisa er eid av Det norske

«Johanssen forkaster det parlamentariske demokratiet og slutter seg til kravet om direkte aksjon»

Arbeiderparti, som etter 1919 formelt er innmeldt i Den kommunistiske internasjonale med rådssystemet som foretrukket styringssystem.

Johanssen blir raskt – og i strid med tidligere uttrykte prinsipper og holdninger – involvert i kampen innad i Arbeiderpartiet om forholdet til Moskva og den politiske linja som vant fram under landsmøtet i 1918. I denne perioden skriver han flere artikler der han tar avstand fra ståstedet til den høyresosialdemokratiske fløy, som hadde stemt mot den nye retningen i partiet. Striden tiltok etter at Komintern vedtok nye betingelser for medlemskap i 1920. Partiets landsstyre sendte ut fire ulike forslag til vedtak til drøfting i lokale medlemsorganisasjoner, og kampene fram mot landsmøtet i 1921 var harde og dels bitre.

Fagopposisjonen under ledelse av Martin Tranmæl og ungdomsbevegelsen hadde gått sammen i en – skulle det seinere vise seg – svak allianse før landsmøtet i 1918, da de fikk flertall for å bryte med det borgerlige demokratiet og vedtok et revolusjonært program for sosialisme bygd på rådssystemet og proletariats diktatur.¹⁵ Et stort mindretall organiserte seg som en opposisjon innad i partiet og var for alle praktiske formål allerede gått ut av partiet som Norges sosialdemokratiske arbeiderparti (NSA) da det endelige oppgjøret kom høsten 1921.

I en kommentar før landsmøtet i 1921¹⁶ under tittelen «Maal og midler» diskuterer Johanssen begrepet «revolusjon». «Alt fra vore klassikeres tid har sosialistene brukt uttrykket revolution. Og selv de nu saa milde opposisjonsfolk undgaar ikke ordet klassekamp.»

Dette er en beskrivelse av historien. Men Johanssen nøyer seg ikke med det. Han forkaster det parlamentariske demokratiet og slutter seg til kravet om direkte aksjon. Revolusjon og klassekamp er nødvendig fordi borgerskapet ikke er villig til å oppgi herredømmet over produksjonsmidlene. «Kapitalismen kan nok tænkes at gaa med paa et kompromiss med staten. Overfor det arbeidende folk er den ubevægelig. Og for at gjennomføre denne revolution, kan man

ikke undvære klassekampen. Og heller ikke arbeiderklassens seier.»

Til dette duger ikke det parlamentariske demokratiet. «Er der skjedd noget i socialdemokratiets parlamentariske historie, som man særlig hefter sig ved?» Det som er oppnådd, er kommet gjennom organisasjon og den direkte aksjon, skriver han. «Socialisme er aldri gjennomført gjennom parlamentarisk handling, den er intet tjenlig middel for dette mål.»

Derimot finnes et annet system som er som skapt for sosialisme gjennom en revolusjonær omdannelse av samfunnet: rådssystemet. Det er dette systemet opposisjonen i partiet ikke ønsker å ta i bruk, beklager han. Derfor var de også imot revolusjonene i Russland, Finland og Ungarn lenge før det var mulig å bedømme resultatene av systemet.

Og han fortsetter med adresse til den sosialdemokratiske opposisjonen: Noen hevder at revolusjonen i de tre landene er blitt arbeidernes ulykke.

Det er ikke sant. Det representerer nemlig en ny idé for samfunnsstyring, «... en idé, som i sin klarhet og logiske opbygning overtræffer alt, hvad der er skapt paa dette omraade.»

Johanssen avslutter sin kommentar til striden om retning i Arbeiderpartiet med å fastslå at opposisjonen, høyresosialistene, egentlig ikke er for sosialismen fordi den vet «meget vel» at det ikke er mulig å vinne fram til sosialisme på «vor nuværende forfatnings grund», fordi den i virkeligheten ikke er et demokrati, men et kapitaliststyre i demokratiske og parlamentariske farger, og bekjemper dem som «... hævder nødvendigheden av proletariats diktatur som en overgang til det virkelige demokrati».

Karl Johanssen utdypet sitt positive syn på den sovjetiske revolusjonen i en rekke artikler fra han begynte i *Social-Demokraten* i 1919, og til etter at sosialdemokratene var gått ut under landsmøtet i 1921, da tvilen begynte å gjøre seg gjeldende i partiledelsen om de såkalte Moskva-tesene, som krevde stram disiplin av medlemspartiene og underkastelse under Kominterns beslutninger.¹⁷

«Han slutter opp om «den nye retning» i Arbeiderpartiet etter 1918, og skriver positivt om så vel proletariats diktatur som rådssystemet»

Arbeiderfamilie omkring 1930. Utbredt fattigdom og dårlige vilkår for arbeidere var en viktig årsak til klassekampen i Norge i mellomkrigstiden. (Foto: Nanna Broch/Oslo Museum)

Revolusjon eller reform?

Ved en minnedag for novemberbegivenhetene i 1917 og 1918 drøfter han problemstillingene om revolusjon eller reform på bakgrunn av de to revolusjonene i Russland i 1917. Han ser på den borgerlige revolusjonen i februar/mars og politikken til de ledende ministrene Aleksander Kerenskij og Pavel Miljukov som et skuespill med «... en utvortes sukses». Artikkelen ender i en uforbeholden hyllest til Lenin. «Den russiske november-revolution er indgangen til en ny tid i menneskenes historie.» Den måtte sammenliknes med de store åndelige revolusjonene som er inntruffet gjennom århundrene, og overgår de borgerlige revolusjonene. Johanssen nevner ikke den franske, men det må blant annet være den han tenker på. «Den (sovjetrussiske) staar over dem (de borgerlige) som det store norske fjeld over de smaa danske høie», skriver han elegant.¹⁸

Han skriver videre at den sovjetiske revolusjonen har holdt sine stier reine, og sammenlikner den med

den tyske revolusjonen i 1918, som mislyktes fordi den var uklar og manglet «... de helt maalbevisste ledere, den vaklet fra første stund mellem borgerskapets og proletariatets idealer». Den ble et kompromiss.

I en annen artikkel går han igjen løs på «høiresocialistene» som bare er opptatt av at bolsjevikene er noen uhyrer «... som ikke vil – ikke vil – opnaa noget uten en blodig revolution». Så gjentar han at det ikke er mulig å komme helt fram ad den parlamentariske vei. Det må en revolusjon til. Men det behøver ikke å bety blodsutgytelser, skriver han og henviser til revolusjonen i 1905 da Norge og Sverige skilte lag. 7. juni-beslutningen seiret, ikke med blod, men «paa selve sandheten i sin ide». Men han skriver også i en annen artikkel at «Høiresocialistene kan man sagtens la i fred. De gjør ikke en kat fortræd. End si en tiger».¹⁹

På den annen side konkluderer han med at arbeiderklassens frigjøring og samfunnets sosialisering er så viktig for den åndelige kultur og den materielle vekst at det «... maa ofres blod i den, om det trenges».

1920 Komintern (Den kommunistiske internasjonale). Lenin står foran til venstre. Komintern var en internasjonal sammenkomst av kommunistiske og venstresosialistiske partier, stiftet 4. mars 1919 (Foto: Ukjent opphav/Wikipedia.org)

Johanssen er i disse artiklene fullt på linje med flertallet i partiet.

Han slutter opp om «den nye retning» i Arbeiderpartiet etter 1918, og skriver positivt om så vel proletarietets diktatur som rådssystemet. Først etter landsmøtet i 1921, da partiet måtte ta stilling til Kominterns nye krav til innordning, begynner han å tvile på Komintern og det russiske kommunistpartiets politikk. Under overskriften «En nødvendig klaring av begrepen»²⁰ spør han om det er absolutt nødvendig at et parti som er tilsluttet internasjonale, ikke bare følger reglene og bøyer seg for beslutningene, men også må ubetinget beundre avgjørelsene som er vedtatt? «Er det forbudt ... for det menige partimedlem at la sine tvil om deres rigtighet og hensiktsmessighet komme til orde?»

Johanssen presiserer at han mente nei. «Jeg tror, at dogmet om den pavelige ufeilbarlighet saa langt fra at være kommunistisk netop er i høieste grad ukommunistisk.» Han ser altså ingen nødvendig sammenheng mellom kommunisme og underkastelse under Komintern og Moskva. Selv om frihetsbegrepet er misbrukt i det kapitalistiske samfunn, er det av evig verdi, skriver han. Og frihet innebærer retten til kritikk.

Nå kommer etter hvert Johanssens liberale impulser stadig sterkere til uttrykk i artiklene. Det faller i tid sammen med at deler av partiledelsen også begynner å tvile på «den kommunistiske ufeilbarlighet» i Moskva. Det gjaldt ikke minst Martin Tranmæl, som nå overtok redaktørstolen i *Social-Demokraten* etter Olav Scheflo. I en artikkel under overskriften «Liberalisme og arbeidere» skriver Johanssen foraktelig om «pavestolen i Moskva», som har dekretert at liberalisme hører til de dårligste egenskaper hos menneskene.²¹ Men arbeiderne trenger en liberal betraktning minst likeså mye som alle andre. Det er en betingelse for å få egne meninger respektert. «Ingen jord gir bedre grobunn for fascisme enn den som er gjødet med antiliberalisme», skriver han.

Han kommer også med utfall mot Lenin, som

han i et portrett tidligere hadde hyllet som en av de store ledere, men som han også anbefalte å holde på avstand fordi det er lett å miste perspektivet.²² Ifølge Johanssen hadde Lenin satt i gang den russiske revolusjonen for å berike seg selv. «Etter at han hadde sørget for å ta livet av noen millioner, nådde han sitt mål og kjøpte seg et slott i Nederland.»²³

Etter hvert begynner han å skrive så respektløst om Moskva at de gjenværende troende «venstre-puritanerne», som Bjørn Bjørnsen kaller dem, begynner å reagere. På partiets landsmøte i 1922 blir det spurt om Johanssen var verd sin lønn. Johanssen representerte et farlig virus.²⁴

Et hatsk oppgjør

Dette setter i gang et hatsk oppgjør mellom de erklærte tilhengerne av Moskva-tesene og Karl Johanssen med støtte av redaksjonsledelsen. Særlig er ungdomsbevegelsens avis, *Klassekampen*, sterk i utfallene mot Johanssen i denne fasen fram mot landsmøtet i 1923, og *Social-Demokraten* må ta ham i forsvar på lederplass.²⁵ «Der benyttes usandfærdige uttrykk som røber en hidsighet, fanatisme og tøilesløshet, som heldigvis er enestående i vort parti.» «Hvorfor disse

søkte overfall på K.J.? Hvorfor ikke heller gaa like løs på Social-Demokraten? Det vilde staa en anden respect, uanset meningsforskjelligheter av en aapen og ærlig kamp», skriver partiets hovedorgan på lederplass etter en batalje på et ungdomsmøte i Buskerud der *Klassekampens* redaktør Eugene Olaussen, som etter 1923 ble igjen i Norges kommunistiske parti, hadde vært spesielt grov i kjeften mot Johanssen. Johanssen ble blant annet kalt «negerpiskeren fra Kongo», en henvisning til hans år som dommer i Kongo.²⁶

I en ny leder om striden skriver *Social-Demokraten* (Martin Tranmæl) at frimodige ytringer «... utgjør noget av det salt som holder en bevægelse rank og livsfrisk». Overfallet fra *Klassekampen* blir karakterisert som «sykelig intoleranse».²⁷

Komintern fulgte også med i stridighetene som nå utviklet seg i partiet, og Johanssens artikler ble

*«Han fortsatte å tro på en
revolusjon med fredelige midler
og uten at det fløt blod»*

oversatt, til «dårlig tysk», men de var så skarpe i tonen at han ble ekskludert etter et vedtak på Kominterns kongress i 1922. Han ble dømt for å ha skrevet «ukommunistisk». Eller som Nikolaj Bukharin, som seinere ble formann for Komintern, formulerte det: «Vi betrakter denne herre som et agentur for bourgeoisiet indenfor Det norske Arbeiderparti».²⁸

Men siden Johanssens verken var medlem av Komintern eller av Det norske Arbeiderparti, fikk det liten betydning for ham og hans journalistikk. Dessuten sto han jo på flertallslinja i partiet og avisas linje under Tranmæl også da det strammet seg til i kritikken overfor Moskva-tesene og Kominterns krav, og han fikk støtte fra selve sjefsideologen i partiet, professor Edvard Bull.²⁹ Utelukkelsen var i strid med de «organisationsmæssige prinsipper», skrev redaktør Tranmæl i avisa.³⁰

En enkelt journalists innflytelse på en hel bevegelses politikk og ideologiske fundament er selvsagt ikke stor. Det er derfor ikke lett å vurdere Karl Johanssens betydning for de dramatiske politiske begivenhetene i den relativt korte perioden fra han ble ansatt i *Social-Demokraten* og til det avgjørende landsmøtet i februar 1923 da partiet gikk ut av Komintern. Slik

«Slik Zachariassen skildrer Johanssen, var han en myteomspunnet journalist på denne tida, og de politiske motstanderne innad i partiet tok ham på største alvor da de satte i gang en kampanje mot ham»

Zachariassen skildrer ham, var han en myteomspunnet journalist på denne tida, og de politiske motstanderne innad i partiet tok ham på største alvor da de satte i gang en kampanje mot ham. Artiklene hans er nok snarere preget av partilinja enn partilinja av hans journalistikk. Men i tid er det et påfallende sammenfall mellom hans gjenoppdagelse av sin ungdoms og manndoms liberale ståsted og partiets og særlig Tranmæls opposisjon mot Moskva-tesene.

Zachariassens bilde av ham er nok også preget av Johanssens journalistiske virksomhet etter at de interne stridighetene var dempet og til dels bilagt etter oppgjøret i 1923.³¹ At han var en briljant skribent, plasserer ham sentralt i norsk presse. Og at han med sine kommentarer løftet arbeidernes faner i kampen for økonomisk og kulturell rettferdighet, gjorde ham

til en av de viktigste politiske journalistene i arbeiderbevegelsen i 1920-åra.

Det går imidlertid også an å se Karl Johanssen som en konsekvent representant for den radikale del av Venstre-bevegelsen. Han var journalist med en liberal grunnholdning. Framfor alt kjempet han for den liberale rettsstaten i en rekke artikler om juss og politikk. Slik sett forsto den radikale venstremannen bedre sin tid enn de radikale sosialistene som han rett nok støttet den korte tida partiet var underlagt Moskva.

Forsiktig konklusjon

Aksel Zachariassen bemerker at han og hans nærmeste i partiet så å si daglig ventet i spenning på Johanssens kommentar. Og partiets sentralstyre, det vil si i åra under Martin Tranmæl, så på Johanssens journalistikk som så viktig at de påla Zachariassen å samle i ei bok noen sentrale artikler fra tida i partiets avis. Slik sett kan det forsiktig antydes som en kon-

klusjon at Venstre-statens prinsipper og holdninger gjennom ham påvirket Det norske Arbeiderparti, slik at det ikke bare kom seg ut av Moskvas kvelende favn, men også i løpet av et tiår endret sin politikk og gjorde Det norske Arbeiderparti til et regjeringsparti.

Men det er også mulig å se hans journalistikk som en funksjon av de redaktører han til enhver tid hadde. Det er blitt sagt at han var revolusjonær i den liberale presse og liberal i den revolusjonære. Det er godt sagt, men neppe dekkende. Han var liberal i den liberale presse, og liberal i *Arbeiderbladet* etter 1923. En periode var han revolusjonær i den revolusjonære presse, men kom, i likhet med partiet og dets hovedorgan, til sans og samling, og i resten av sin journalistkarriere holdt han fast på sin radikale liberalisme.

I dette perspektivet framstår journalisten Karl Johanssen som en lojal medarbeider i partiorganet *Social-Demokraten* under Olav Scheflo og Martin Tranmæl, slik han hadde tilpasset seg *Dagbladets* linje under Einar Skavlan. Det var under åra i Norske Intelligenz-

Seddeler han mistrivdes og følte han ikke hørte hjemme i redaksjonen, fordi bladet ble for regjeringstro for hans opposisjonslyst og radikale standpunkter.

Noter:

- 1 Zachariassen 1932
- 2 Ibid.: 14
- 3 Morgenstjerne og Morel 2002: 211. Kongo var et terrorregime, underlagt kong Leopold av Belgia. Morel var den første som skrev om det i stor bredde tidlig på 1900-tallet. Seinere ga Adam Hochschild ut boka Kong Leopolds arv som kom på Pax i 2005.
- 4 Zachariassen 1932: 35
- 5 Ibid.
- 6 Ibid. Det er uklart hvor Johanssen har hevdet dette, jeg har ikke funnet noen artikkel om dette temaet i Dagbladet i mars 1918 med Karl Johanssens signatur.
- 7 Zachariassen 1932: 36
- 8 Dagbladet 21. mars 1919
- 9 Olav Scheflo var redaktør av Social-Demokraten fra 1918 til 1921, da han ble etterfulgt av Martin Tranmæl.
- 10 Dagbladet 18. november 1918
- 11 Brennevinsforbudet ble gjennomført etter en folkeavstemning i 1919, og språkstriden – blant annet om Bergen skulle omdøpes til Bjørgvin – var på sitt mest intense og førte til at Venstre-representanten fra Bergen, Johan Ludwig Mowinckel, ikke ble gjenvalgt ved valget i 1918.
- 12 Zachariassen 1932: 97 ff.
- 13 Social-Demokraten 29. desember 1920
- 14 Bjørnsen 1986: 53
- 15 Begge var revolusjonære, med ulike mål. Fagopposisjonens program var å gjøre fagbevegelsen til en virkelig klassekamp-organisasjon som ville ta i bruk nyere kampmidler som sympatistreik, boikott, obstruksjon og sabotasje. Det idémessige grunnlaget var i første rekke syndikalismen som Tranmæl hadde stiftet bekjentskap med under sitt lange USA-opphold rundt århundreskiftet. Ungdomsbevegelsen så på seg selv som partiets radikale fløy, og så på partiet som spydspissen i arbeidernes kamp.
- 16 Zachariassen 1932: 151 ff.
- 17 Tesene krevde at DNA måtte endre navn til Norges kommunistiske arbeiderparti (Avdeling av den kommunistiske Internasjonale), ha individuelt medlemskap i partiet (mens DNA bygde på fagforeningenes kollektive innmeldelse), ha en sterk grad av sentralisme (mens man i norsk arbeiderbevegelse hadde sterke innslag av føderalisme), samt at de «maa regelret og planmessig fjerne reformisterne og centrumsfolkene fra alle mer eller mindre ansvarsfulde stillinger i arbeiderbevegelsen (partiorganisasjoner, redaksjoner, fagforeninger, parlamentsfraksjoner, kooperative foreninger, kommunalforvaltninger) og erstatte dem med sikre kommunister, uten at la sig skræmme av, at jevne arbeidere fra massen træder istedenfor 'erfarne' opportunister». Martin Tranmæl var fra første stund motstander av tesene og krav om disiplin og tvang.
- 18 Zachariassen 1932: 154

- 19 Social-Demokraten 15. februar 1921
- 20 Zachariassen 1932: 160 ff.
- 21 Ibid.: 162 ff.
- 22 Ibid.: 110
- 23 Bjørnsen 1986: 82
- 24 Ibid.: 51
- 25 Social-Demokraten 26. september 1922
- 26 Det foreligger ifølge Zachariassen lite kunnskap om de to åra Johanssen var i Kongo, bortsett fra at han, som alle hvite funksjonærer, hadde svarte tjenere.
- 27 Social-Demokraten 29. august 1922
- 28 Social-Demokraten 22. desember 1922
- 29 Bjørnsen 1986: 90
- 30 Social-Demokraten 22. desember 1922
- 31 I 1983, i forbindelse med utgivelsen av boka «Min versjon», fikk jeg en lang samtale med partiveteranen Trond Hegna. Når samtalen kom inn på Karl Johanssen, ble han nærmest panegyrisk i sin omtale. At partiets sentralstyre også sto bak Zachariassens bokutgivelse like etter Johanssens død, tyder på at hans stilling i partiet var viktig og sentral, til tross for at han altså ikke var medlem og i sin journalistikk ofte markerte en fri stilling også overfor partiet.

Litteratur:

- Bjørnsen, B. (1986). *Arbeiderbladet 100 år, bind 2: 1918–1984*. Oslo: Tiden
- Furre, B. (1991). *Vårt hundreår – Norsk historie 1905–1990*. Oslo: Det norske samlaget
- Kokkvold, P.E. (2014). «Dommer i Kongo. Tidlig utenriksjournalist. Uavhengig stemme i partipressen.» i Eide, M. (red) (2014). *Journalistikkens norske klassikere*. Oslo: Universitetsforlaget
- Maurseth, P. (1972). *Fra Moskvateser til Kristiania-forslag – Det norske arbeiderparti og Komintern fra 1921 til februar 1923*. Oslo: Pax
- Morgenstjerne S. og Morel E. (2002): *Kongelig slaveleir*. Brandbu: Fritt og vilt
- Ottosen, R. (2009). «Karl Johanssen, jurist, journalist og radiokåsør.» Norsk Biografisk Leksikon på nbl.snl.no
- Zachariassen, A. (1932). *Karl Johanssen – Mennesket og journalisten*. Oslo: Det norske arbeiderpartis forlag

*Vidkun Quisling, ca. 1915, et par år før han fyller 30 år. Bilde tatt hjemme hos hans familie.
(Foto: Wikimedia.org)*

Vidkun Quislings syn på den russiske revolusjon

Foredraget «Bolsjevikrevolutionen i Rusland» i Kristiania Militære Samfund 17. februar 1919¹

Hans Fredrik Dahl
 Professor emeritus i medievitenskap
 Universitetet i Oslo
h.f.dahl@media.uio.no

Min oppgave her er å presentere en ung norsk officers syn på den russiske bolsjevikrevolusjon, slik det ble formidlet i et foredrag han holdt i Kristiania Militære Samfund i februar 1919. Synet er selvopplevd, idet foredragsholderen selv hadde bodd i Petrograd i 1918. Hans rapport om «Bolsjevikrevolutionen i Rusland» er spesiell, fordi det var generalstabens unge lys og dedikerte Russlands-ekspert som fremla sine erfaringer. Hvis man spør om hva generalstaben og det militære miljø i Norge kunne vite om den russiske revolusjon idet den hendte, så står man ved en svært god kilde i dette foredraget.

Når jeg sier at foredragsholderen var den 35-årige kaptein Vidkun Quisling, så aner man kanskje enda en grunn til at dette foredraget har interesse. I en periode på 25–30 år fremover er det vel ingen annen enkeltperson på borgerlig side som fikk større betydning for offentligheten og dens syn på Rusland, enn nettopp Quisling. Til tross for at akkurat dette foredraget ble unndratt offentlighet og var ukjent for pressen den gang, er temaet «Quislings syn på

den russiske revolusjon» et gjennomgående tema i norske medier i en aldri hvilende interesse for Russland – og i en særlig interesse for Quislings til dels mystiske person.

Vi hørte ved innledningen av denne konferansen foredrag om en annen nordmann, nemlig Martin Tranmæl og hans syn på den russiske revolusjonen 1917–18. Tranmæls tolking av hendingene den gang betydde mye – for norsk arbeiderbevegelse, og dermed for norsk historie overhodet, fortalte

Jorunn Bjørgum. Og dette perspektivet kan utvides, som andre også har gjort: Man kan vel si at det som hendte i øst, betydde mye for den bolsjevikiske-begeistrede retning av norsk arbeiderbevegelse, i alle fall så lenge som det kommunistiske partiet hadde innflytelse på norsk historie – og det var lenge.

Men denne innflytelsen var knapt selvopplevd, det ble i alle fall ikke opplevd slik. Quislings syn var derimot nettopp det. Han var jo mannen som *visste*, mente man på ikke-sosialistisk side, fordi han hadde sett selv. Først i Petrograd i 1918, så i Finland 1919–21, Ukraina 1922–23 og deretter i Moskva, der han bodde frem til 1929–30. Han visste hva revolusjonen og bolsjevismen var, i motsetning til de begeistrede sosialister – slik mente i hvert fall det borgerlige Norge.

Og da Quisling startet NS som et fascistisk parti i Norge i 1933, var det for å demme opp for en liknende revolusjon her. Enda mer da han ble nasjonalsosialis-

«Tranmæls tolking av hendingene den gang betydde mye – for norsk arbeiderbevegelse, og dermed for norsk historie overhodet»

¹ Denne teksten er identisk med foredraget Hans Fredrik Dahl holdt under Norsk mediehistorisk forenings seminar om den russiske revolusjon og norsk presse 15. februar i år.

tisk fører og ministerpresident i Norge under okkupasjonen, gjorde han det til en hovedsak å advare mot bolsjevismen – i Russland som i Norge. Og han fikk tilhengere. I tusenvis meldte norske ungdommer seg til krigsinnsats på østfronten, fordi de fulgte hans syn på revolusjonen og dens regime der borte – som et illegitimt, omstyrtelsesverdig regime. Hvis man spør en russer i dag om hvilken nordmann i moderne tid har gjort mest godt for Russland, er vel svaret Fridtjof Nansen. Men mest ondt, og størst skade, har Vidkun Quisling gjort.

Av den grunn skulle det vel ha en spesiell interesse å studere det aller første inntrykk han opprinnelig gjorde seg om revolusjonen, hans ur-oppfatning så å si, som han altså fremla i Kristiania Militære Samfund i mars 1919. Manuskriptet til dette foredraget foreligger håndskrevet i Nasjonalbibliotekets samling av quislingiana. Jeg har etter beste evne forsøkt å tyde det, linje for linje, og kan tilby en komplett versjon som renskrevet word-dokument for den som måtte være interessert. Hvis man bare sender meg en mail med bestilling, så skal teksten ekspederes i retur. Adressen min står på hjemmesiden til UiO.

Men her kommer da et resymé – og litt kontekst.

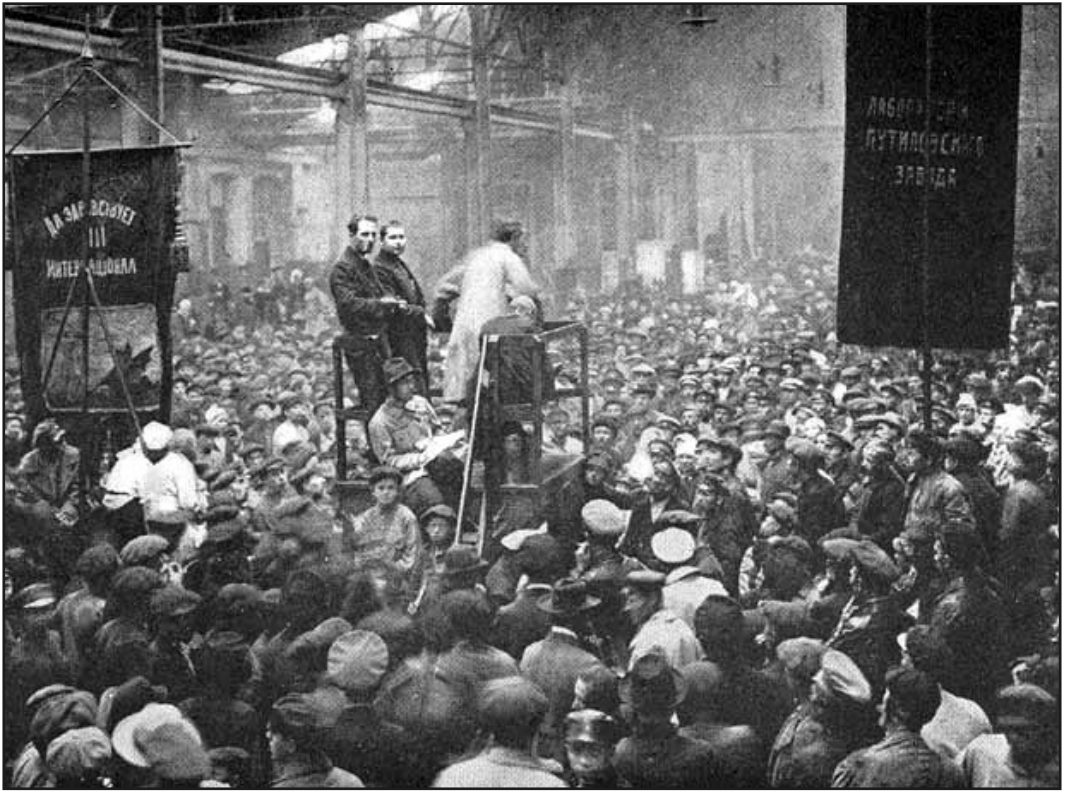
Opprinnelig var Quisling for bolsjevismen og revolusjonen. I hvert fall ble han ansett som bolsjevik-venn og nokså «rød» av sine kolleger offiserene. Men han var ekspert, og derfor saklig. Han hadde valgt Russland som særskilt landområde ved Den militære høyskole i 1911, fulgte utviklingen der nøye, lærte språket og ble militærattaché – den første russiskkyndige etter revolusjonen – ved den norske legasjon i Petrograd i mai 1918. Så fulgte oppdraget som høykommissær Nansens representant ved hungersnøden i Ukraina og på Krim, og deretter på Balkan – dette skulle være velkjent nå. Fire foredrag om revolusjonen og det han hadde sett av forholdene i Russland, holdt han i Kristiania Militære Samfund. Ett foredrag handlet

om bolsjevikenes revolusjon og regime i 1919, ett om NEP-politikken og bolsjevikenes feste i november 1922, og så var det dobbeltforedraget om «Enkelte hovedlinjer i Ruslands nuværende utenrikspolitikk» i november 1924 med fortsettelse i mars 1925. Hver gang sto han på offiserenes egen talerstol som landeksperten. I mellomtiden hadde han samarbeidet med Nansen om å drive propaganda for Russland og norsk anerkjennelse av bolsjevikregimet. Nansens bok «Rusland og freden» og Quislings lange Tidens Tegn-artikkel om anerkjennelsen av Russland utkom begge høsten 1923. Quisling ga her en uforbeholden støtte til Arbeiderpartiets krav om anerkjennelse. Skjønt: «Jeg er fult oppmerksom på den almindelige misnøye med sovjetstyret, på dets vanskelige økonomiske stilling, på at kommunistene er et forsvinnende lite mindretalsparti, samt på at de økonomiske krefter som nå atter kan utfolde seg i forholdsvis frihet (altså NEP-politikken), undergraver stillingen», skrev han der (ref. Straffesak s 284 ff. i denne rettskriving).

Men landet burde anerkjennes, for de omveltninger om måtte komme, ville ikke hindre samarbeidet eller omstøte en traktat inngått med Norge. Dessuten var Russland *verd* å anerkjenne.

Men Quisling snudde i sitt syn. I perioden 1925–29, da han bodde i Moskva med blant annet oppdrag for Nansen, opplevde han ting som fikk ham til å endre sin oppfatning av sovjetregimet. Ikke brått, men ved en langsom utvikling. Først ved en reaksjon på at NEP-politikken ble avvirket og de økonomiske forhold innstrammet, noe som blant annet førte til at han ble personlig anklaget for misligheter («rubelskandalen»). Deretter opplevde han at oppdraget fra Nansen om repatriering av armenske flyktninger ble motarbeidet av sovjetmyndighetene, og det i stigende grad. Så ved at den kollektive ledelse av parti og stat som var innført etter Lenins død, førte til en stadig mer hensynsløs maktkamp, der den egenrådige partisekretær Josef Stalin slo seg opp med alle midler. Sovet-styret ble av dette mindre

«I perioden 1925–29, da han bodde i Moskva med blant annet oppdrag for Nansen, opplevde han ting som fikk ham til å endre sin oppfatning av sovjetregimet»

Massemønstring ved fabrikk i Petrograd i 1917, arrangert av Bolsjevik-partiet.

bolsjevikisk og mer terroristisk. I flere brev hjem til Nansen tegnet han derfor et stadig dystre bilde av Russland, noe som også avspeiles i Nansens foredrag for Fedrelandslaget hjemme i Norge.

Da Quisling vendte hjem for godt ved juletid 1929, ble det starten på en politisk karriere som dreide seg om Russland på en helt ny måte: Nå gjaldt det å forhindre revolusjonen for enhver pris.

Og det lyktes i forbausende grad. Først med planlegging, og etter hvert virkeliggjøring, av en hemmelig pro-fascistisk organisasjon med brodd mot marxismen: Nordiske folkereising i Norge. Så med lansering av et offentlig politisk program for en tilsvarende åpen bevegelse, et Nansen-parti, ved Tidens Tegn-artikkelen «Politiske tanker ved Fridtjof Nansens død» i mai 1930, en av de mer innflytelsesrike avisartikler som er skrevet i Norge. Så med artikkelserien «Russland og vi» i Tidens Tegn høsten 1930,

som lanserte en helt ny fortolkning av sovjetstyret i Russland, og som utkom i bokform før jul. I detalj brukes her sovjetstyret ikke til å vise hva det måtte ha oppnådd, men til å vise hva en bolsjevik-revolusjon ville koste Norge dersom Arbeiderpartiet kom til makten og gjorde alvor av sitt sosialistiske program. Et slag – om ikke mot tidligere venner, så i alle fall mot Russlands sympatisører! Artikkelserien og boka om Russland vakte i sin tur så stor oppmerksomhet at Peder Kolstad valgte den politisk uerfarne forfatteren til forsvarsminister da han dannet sitt bondeparti-kabinett våren 1931.

Dermed var Quisling kommet inn i rikspolitikken – og resten er kjent stoff.

Men hvorfor snudde han? Fra overveiende saklige russlandskommentarer til innbitte anklager mot

Den såkalte Armenia-kommisjonen, utsendt av Folkeforbundet. Foto fra 1925. I fremstre rekke (fra venstre) G. Carle, Fridtjof Nansen og C.E. Dupuis, bak Vidkun Quisling (til venstre) og Pio Le Savio. (Foto: Anders B. Wilse/Wikipedia.org)

enhver sovjet-venn? Og personlig – fra fredelig skrivebordsyssele til hissige parti-kjækkelse? Fra stille diplomati til øredøvende, militant fascisme? Ja, det er en av de store gåtene i vår historie. Jeg velger her å fokusere på bare én bit av den russiske delen av gåten. Denne delen ville i sin hele bredde være omfattende nok, og måtte ta opp en hel rekke av mediekilder – noen av dem er nevnt her, andre utover i 30- og 40-årene – i *Tidens Tegn*, *NS-bladet*, *Fritt Folk* og i aviser landet rundt. Temaet «Quisling og den russiske revolusjon» er i seg selv stort, men viktig for den videre forståelsen både av norsk fascisme og av norsk militærstell.

I dette tar jeg altså bare opp én kilde – urforedraget, Quislings aller første fremstilling av hva han så og opplevde i Russland 1918. Og av hvordan han forsto det han så.

Grunnen til et slikt valg er flere. Det er en øyenvitneskildring dette, en fortelling av en observatør med spesielle forutsetninger for å se seg om,

akkurat da. Og som alltid siden vil være preget av førsteinntrykket, uansett om han skifter mening og perspektiv senere.

Derneft er tilhørerne av spesiell interesse. Dette er altså det inntrykket den norske militære eliten fikk da omveltningene skjedde. Siden ble de jo vant til å høre om Russland – både på godt, men særlig på ondt. Men også for dem var dette førsteinntrykket. Man skal aldri kimse av et øyeblikksbilde i så måte. Siden kommer overveielene, argumentene, alt man hører av andres meninger, men førsteinntrykket viskes ikke så lett bort. Tilhørerne hadde forventninger. Det hadde gått rykter om Quislings rapporter som militærattaché i Petrograd; de var leste av generalstaben og hadde gått i kopi til utenriksministeren, sågar også til Kongen på Slottet; nå skulle de få høre ham selv.

Og hva hørte de ikke! Her kommer resymeet:

Revolusjonen i Russland er et jordskjelv av umåtelig omfang, sa foredragsholderen. I dybde og tyngde har den kastet om på samfunnet like fundamentalt om den franske revolusjonen kastet om på Frankrike. For med Lenin og bolsjevikene har den fått sine jakobinere og sin Robespierre. Tro ikke på de mange i vest som sier at bolsjevikene bare er de siste dagers røvere og banditter, sa Quisling. Nei, de er hellig overbevist om sin egen misjon for å føre de svære sosiale rystelser til den bitre ende – i alle fall de ærlige av dem. Denne revolusjonen som begynte for mange år siden under krigen mot Japan i 1904–05, har for alltid avskaffet tsardømmet og den svære parasittiske adel; nå er den kuppet av et lite og kynisk, men målbevisst og militært kalkulerende parti – bolsjevikene – som vil bringe den stadig lenger ut i omveltning, kaos og terror. På ruinene av det gamle Russland vil bolsjevikene bygge et nytt, sovjetisk styre.

Tilhørerne må ha blitt litt fjertret av denne vurderingen. Revolusjonen, inklusive dens siste, bolsjevikiske fase, var en storhending i verden, ingen tvil om det, selv om Russlands økonomi var i en elendig forfatning, og fattigdommen fortsatt var stor. Professor Broch, Norges ledende slavist, ble så opptatt av foredraget at han ville ha det trykt i *Samtiden*. Quisling avsto. Rapporten bygget på informasjon som var innhentet i tjenesten, og var som sådan klausulert.

Men ville bolsjevikstyret vare? Foredragsholderen veide for og imot. Han gjennomgikk de andre politiske partene, vurderte deres sjanser. De var små sammenliknet med bolsjevikenes. Ikke på grunn av deres størrelse, tvert imot, men på grunn av evnen til skruppelløs terrorisme. Bolsjevikenes kommissærer overvåket nå alle virksomheter. Spesialkommandoer til bekjempelse av korrupsjon og kontra-revolusjon – cheka-er – var bemannet med de verste. Henrettelser som ren terror grep om seg. Hele kontorpersonaler ble slept ut på gaten og skutt ned på mistanke – Quisling hadde sett det selv. Klasser av folk ble plyndret og utryddet. Å gå med slips og hatt var livsfarlig. De mange lykkejegere og kriminelle som sluttet seg til

for å profitere på ekspropriasjonene, ble nok forsøkt styrt, men opererte dessverre ofte fritt. Orden hersket av ren frykt i byene, på landbygda var det mer urolig. Fikk bolsjevikene bare kontroll med bøndene, kunne de kanskje bli sittende lenge. Men én dag ville hevners time slå, i alt dette blod ... av folkets fortvilede misnøye kanskje, av utenlandsk intervensjon, eller av en ny krig som kunne velte bolsjevikenes styre.

Militære inngrep utenfra trodde Quisling for øvrig lite på, for da ville russere i by og land reise seg og forsvare det de hadde vunnet, nå da godseierne var drept, fabrikkeneierne ekspropriert og bourgeoisiet tilintetgjort.

En særlig interesse knytter seg i dag til det vi kan lese om foredragsholderes kunnskap om oppbyggingen av det politiske systemet under bolsjevikene. Det er klarere beskrevet enn i andre kilder. Enda større interesse vekker hans skildring av hvordan Den røde armé er oppbygd, styrt og administrert. Her taler en fagmann.

Hvordan gikk så alt dette – sett med Quislings øyne? Jeg har skissert de langsiktige forandringer i Quislings syn. Men hvordan gikk det med bolsjevikerevolusjonen på kort sikt, den som ble opplevd i 1918? Det kan vi få vite gjennom oppfølgingen, de andre foredragene jeg har nevnt, og som Quisling holdt i samme forum og med stort sett de samme tilhørere – «Enkelte sider ved det russiske problem» fra 1922, og dobbeltforedraget «Enkelte hovedlinjer ved Russlands nuværende utenrikspolitikk» fra 1924 og 1925. De ligger alle tre i håndskriftsamlingen på Solli plass. Interessante innlegg alle tre, både biografisk og allment. Men – de er fulle av lesefrukter, bøker, andres meninger. De er ikke førsteinntrykk – dette forjettede øyeblikket da man ser både linjene bakover og fremtiden fremover i ett og samme glimt. Dette øyeblikket da Quisling forsto at dette var en global hending – og samtidig en omveltning blodig til stede her og nå.

Jeg får si som foredragsholderen den gang: Takk for oppmerksomheten!

«Tro ikke på de mange i vest som sier at bolsjevikene bare er de siste dagers røvere og banditter»

Digitaliseringen av vår mediehverdag gjør ikke behovet for kunnskap om fortidens medier mindre aktuelle, snarere tvert imot. (Illustrasjon: Endre Barstad Grafisk ©2017)

Henrik G. Bastiansen:

Nå blir mediehistorien digital – hva gjør vi med det?

Henrik G. Bastiansen
Leder i Norsk Mediehistorisk Forening
Professor i medievitenskap, Høgskulen i Volda
bastians@hivolda.no

«Den største og skjønneste dag i det frie Norges historie.» Disse ordene fylte hele *Aftenpostens* første-side dagen etter at kong Haakon VII vendte hjem til Norge den 7. juni 1945. Seks store pressefoto viste scener fra kongens triumferde ferd gjennom Oslo etter fem års okkupasjon.

Denne avis-siden er det første man møter når man i dag går inn på *Aftenpostens* arkiv på nettet. Der ligger hele avisen lagret – i digital form – helt fra avisens første utgave den 14. mai

1860. Avisen omtaler sitt digitale arkiv slik: Nå «får du en helt unik innsikt i historien ved at du kan lese om hendelsene fra datidens perspektiv. I avisene finner du øyeblikksskildringene, beskrivelsene, vurderingene og opplevelsene av hendelsene på det aktuelle tidspunktet». Avisen skriver at ved hjelp av dette arkivet kan du finne ut hva som stod i avisen den dagen du ble født.¹

Aftenposten var den første norske avisen som ble digitalisert i sin helhet. Lanseringen fant sted ved avisens 150-årsjubileum i 2010. Da ble 1,8 millioner analoge avis-sider komplett tilgjengelige i digital form. «Å, dette er lekkert», sa professor Guri Hjeltnes

da hun for første gang bladde fra side til side på PC-skjermen. Den digitaliserte avisen var «et skatte-kammer for samfunnsinteresserte», sa hun.

Digitaliseringen av *Aftenposten* var et gigantisk prosjekt. Det ble gjennomført som et spleiselag mellom *Aftenposten* og Nasjonalbiblioteket og utført på anbud av et tysk firma. Man kan bla i sidene, zoome inn eller ut, søke på stikkord og få opp alle treff.²

Så kom VG. Da avisen lanserte sitt digitale arkiv, inneholdt det over 800 000 digitaliserte avissider, fra første utgave i 1945 og frem til i dag.³ Og i januar 2017

forelå også *Dagbladet* fullt digitalisert, med nesten én million avissider. Arbeidet ble utført i samarbeid mellom *Dagbladets* stiftelse og Nasjonalbiblioteket. «Drivkraften er å tilgjengeliggjøre for leserne alt som har skjedd gjennom *Dagbladets* historie. Det er jo

en fantastisk historiebok, fortalt av *Dagbladets* journalister fra starten i januar 1869 og fram til i dag», sa avisens prosjektleder Rolf Fiske. Med søkefunksjonene kunne man nå søke på alt fra stikkord og navn til egen fødselsdato.⁴

Og slik kan vi fortsette. Avis etter avis begynner å bli tilgjengelig – i komplett, digital form. Aktøren som driver dette arbeidet fremover, er Nasjonalbiblioteket. Deres mål er at hele avissamlingen på 50 000 bind – alle norske aviser så godt som komplett fra 1763 til i dag – skal digitaliseres. All tekstproduksjon fra samtlige norske aviser gjennom mer enn 250 år vil en gang altså kunne bli en digital tekstmasse i

*«Digitaliseringen av våre medier
gjør ikke behovet for kunnskap om
fortidens medier mindre aktuelle,
snarere tvert imot»*

(Illustrasjon: Endre Barstad Grafisk ©2017)

søkbar form. Det er en omveltning som frister meg til å bruke store ord. Er dette den største arkivrevolusjon siden bibliotekene begynte å oppbevare Gutenbergs trykte bøker?

Men Nasjonalbibliotekets digitaliseringsplaner går mye lenger. Institusjonens mål er faktisk å digitalisere *alt* innhold som noen gang er utgitt i Norge, uavhengig av teknologisk plattform: aviser, bøker, foto, film, radio, TV, musikk, plakater, internett osv. Selv om bøker og litteratur utgjør grunnstammen i dets samling, er det også slik – som Marianne Takle viser i sin bok om Nasjonalbiblioteket – at den hurtige medieutviklingen var en medvirkende årsak til at Nasjonalbiblioteket i det hele tatt ble opprettet. I 1980- og -90-årene ble det

*«Institusjonens mål er faktisk
å digitalisere alt innhold som noen
gang er utgitt i Norge»*

bare mer og mer tydelig at landets kulturproduksjon omfattet mye mer enn kun bøker og trykte skrifter. Historikeren Berge Furre fikk i oppgave å lede et utvalg som i sin NOU 1984:3 *Frå informasjon til kulturarv* forslø en ny pliktavleveringslov. Furre pekte selv på hvilke tap det var at opptaket av NRKs TV-sending fra EF-natten den 25. september 1972 ved en feil var blitt slettet i NRK.⁵ I 1989 vedtok Stortinget Furreutvalgets forslag. Dermed fikk Norge en av verdens mest moderne pliktavleveringslover: Den omfattet alle medieformer, uavhengig av teknologi. Slik ville myndighetene hindre at uerstattelig historisk materiale – uansett medium – ville gå tapt i fremtiden. Loven trådte i kraft i 1990. I dag utgjør den grunnlaget for Nasjonalbibliotekets

virksomhet på mediefeltet. En egen avdeling ble opprettet i Mo i Rana i 1989–90 for å ta imot det pliktavleverte materialet og drive digital arkivering. Siden Nasjonalbiblioteket åpnet på Solli plass i Oslo i 2005, har digitalisering av alle mediearkiver vært en av institusjonens viktigste oppgaver. Nå har det altså gått 12–13 år siden dette målet ble formulert.⁶

Kort sagt: Vi nærmer oss en situasjon der alt norsk medieinnhold – både nytt og gammelt – vil foreligge digitalt. Dette gigantiske målet står beskrevet nokså prosaisk på institusjonens nettsider: «Nasjonalbiblioteket gjennomfører ei systematisk digitalisering av heile samlinga.» Hver eneste dag arbeider hundrevis av skanneroperatører for å realisere dette målet. Jeg fristes igjen til å bruke store ord, men skal prøve å la det være. Isteden vil jeg spørre: Forstår vi hva som er i ferd med å skje? Har vi egentlig tatt inn over oss at alt norskprodusert medieinnhold snart foreligger i digital form? Eller har vi bare tatt det for gitt at dette skjer, langt der oppe i Mo i Rana?

Den andre store aktøren som digitaliserer medieinnhold, er NRK. I stortingsmeldingen *Kringkasting i en digital fremtid* (2006–07) ble institusjonen pålagt å gjøre sitt programarkiv digitalt tilgjengelig for hele befolkningen. Resultatet ser vi i dag på NRKs nettsider. Ved siden av sin rolle som NRKs nettavis har nettsidene også blitt et radio- og TV-historisk arkiv i digital form. Tusenvis av programmer ligger nå klar til å bli avspilt. Deler av dette arbeidet har NRK utført selv, mens andre deler har de utført i samarbeid med Nasjonalbiblioteket. På nettsiden foreligger programmene alfabetisk og tematisk, men de er også søkbare på stikkord. La meg bruke Radioteatret som eksempel. Frem til 16. juni 2017 har NRK digitalisert og lagt ut til sammen 102 hørespillproduksjoner med i alt 434 episoder. Av disse er det 31 produksjoner for barn (172 episoder), 36 krimserier (196 episoder) og 35 dramaproduksjoner (66 episoder). Dermed har *Stompa*, *Dickie Dick Dickens*, *Hunden fra Baskerville* og alle de andre fått nytt liv. Barn og ungdom kan nå

høre disse radioklassikerne for første gang, mens alle andre kan oppleve dem på nytt. Samtidig har NRK lagt ut mellom 35 000 og 40 000 TV-programmer fra før 1997. Akkurat nå inneholder TV-arkivet på NRKs nettsider totalt 112 000 TV-programmer – og det kommer stadig flere. Av hovedsakelig tekniske årsaker er eldre nyhetssendinger foreløpig ikke tilgjengelige. Sportssendinger har også vist seg vanskelige å tilgjengeliggjøre digitalt, da de ofte er belagt med rettighetsavtaler. Det fysiske TV-arkivet i NRK inneholder ca. 140 000 bånd med et langt høyere antall programmer. De fleste av dem er nå digitalisert. Når avtaler og rettigheter er avklart, vil stadig flere av dem bli tilgjengelige digitalt.⁷

Disse tallene viser tydelig at vi her snakker om en tilgjengeliggjøring med enorme dimensjoner. For bare noen få år siden var dette helt annerledes. For å få fysisk tilgang til et ønsket materiale måtte man sende forespørslser i forkant, gjøre en avtale, foreta en fysisk reise, komme seg inn via resepsjonen og så ned i en kjeller, opp på et loft eller inn i et påsynsrom – for der å kunne se på stoffet. I dag er dette totalt forandret. Fortsatt vil det å studere mediene på gamlemåten – med fysiske arkiver og dokumenter som primærkilder – være viktig, men nå kommer den nye digitale

tilgangen i tillegg. I mine nyere arbeider har jeg selv begynt å ta i bruk de nye mulighetene mer og mer. Jeg har gjennomgått flere fullstendige årganger av aviser i digital form, men også arbeidet med digitaliserte lydfiler med historiske radiosendinger og digitaliserte utgaver av utvalgte nyhetssendinger i NRK Fjernsynet. Alle de tre klassiske nyhetsmediene kan i dag studeres digitalt. For første gang er det mulig å studere hvordan hver av dem dekket den samme historiske hendelsen. Vi kan således begynne å lage komparative undersøkelser på tvers av medieformene, altså anvende en genuin mediehistorisk tilnærming, der ulike medieuttrykk kan belyse hverandre gjensidig.

Alt dette betyr at vi befinner oss i en omveltning som er mediehistorisk i dobbel forstand: For det første

«Nasjonalbiblioteket er i dag blitt landets viktigste mediehistoriske kunnskapsinstitusjon»

blir et tidligere analogt medieinnhold omgjort til digitale formater, for det andre gjøres dette overfor *alle* medier og i et omfang som er uten historiske paralleller. Det som nå skjer, er unikt i medienes historie. Berge Furre har derfor grunn til å være fornøyd med langtidsvirkningene av sin NOU nr. 3 fra 1984: Aldri mer vil Norge oppleve at landet mister historiske TV-sendinger av opplagt historisk verdi, slik det siden skjedde med EF-natten fra 1972.

Utallige konsekvenser vil følge av dette. Den viktigste, rent institusjonelt, er at mediehistorie er i ferd med å bli Nasjonalbibliotekets fremste spisskompetanse. Selv om bøker og litteratur fortsatt ligger i bunnen av dets virksomhet og er like viktige å forvalte som før, har medienes særegne uttrykk – i alle sine former fra det trivielle til det informative – også kommet til. Og via nettet har hele folket nå tilgang til de digitale samlingene. Nasjonalbiblioteket omtaler seg selv både som «nasjonens hukommelse» og som et «multimedialt kunnskapscenter».⁸ Det er helt korrekt. Nasjonalbiblioteket er i dag blitt landets viktigste mediehistoriske kunnskapsinstitusjon. Vårt fagfelt har faktisk fått sin egen institusjon. Samtidig arbeider den med å digitalisere alle medieformer vi kjenner. Fremtidens medieforskere vil derfor få Nasjonalbiblioteket som en av sine viktigste informasjonssentraler i all overskuelig fremtid.

Hva betyr så alt dette? Rent umiddelbart kan det være lett å tro at digitaliseringen egentlig ikke betyr noe i seg selv, at den bare er en transparent prosess. Men det er den ikke. Det er en rekke prinsipielle forskjeller på analoge og digitale medieformer,⁹ og de vil nødvendigvis få virkninger for all forskning som tar i bruk et digitalisert materiale. Så når Nasjonalbiblioteket nå overfører *hele* mediehistorien fra analog til digital form, så angår det forskerne – og mediehistorikerne – i meget høy grad. Her trengs det grundig diskusjon og en ny digital metodebevissthet. Den nyeste diskusjonen jeg har lest om dette, er Helle Strandgaard Jensens artikkel i den nye danske boken *Digitale metoder*.¹⁰ Jensen – som både er historiker og medieforsker – peker på at forskerne nå må utvikle en kildekritisk holdning også overfor digitale mediearkiver som er gjort tilgjengelig for alle på internett.¹¹

Styret i Norsk Mediehistorisk Forening besluttet på sitt møte den 18. september å ta opp denne utfordringen. Vi vil gjøre digitaliseringen av mediene til hovedtema på vårt årsmøteseminar 13. mars 2018. Det vil finne sted på Nasjonalbiblioteket i Oslo. Vi tenker å invitere både arkivarene som utfører digitaliseringen, og forskerne. Vi håper at et slikt møte kan være til nytte og glede for begge parter. Følg med på nettsidene – og velkommen til seminar!

Noter:

- 1 Aftenpostens arkiv
- 2 Journalisten.no, 25.6.2010, besøkt 31.8.2017
- 3 VGs arkiv (uten dato), besøkt 31.8.2017
- 4 Dagbladets arkiv 30.1.2017, besøkt 31.8.2017
- 5 Takle 2009: 78
- 6 Takle 2009
- 7 Informasjon fra muntlige kilder i NRKs arkiv og digitaliseringsgruppen, høsten 2017
- 8 Takle 2009: 133
- 9 Takle 2009: 155, Finnemann 2005
- 10 Drotner og Iversen 2017
- 11 Jensen 2017

Kilder:

- Aftenpostens arkiv
 Dagbladets arkiv
 VGs arkiv
 Nasjonalbibliotekets nettsider
 Muntlige kilder i NRK Arkiv, samt i digitaliseringsgruppen, høsten 2017

Litteratur:

- Drotner, K. og Iversen, S. M. (red.) (2017). *Digitale metoder. At skabe, analysere og dele data*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Finnemann, N. O. (2005). *Internettet i mediehistorisk perspektiv*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Jensen, H. S. (2017): «Digitale arkiver som medskabere i ny historieskrivning», i Drotner, K. og Iversen, S. M. (red.). *Digitale metoder. At skabe, analysere og dele data*. Fredriksberg: Samfundslitteratur
- Takle, M. (2009). *Det nasjonale i Nasjonalbiblioteket*. Oslo: NotaBene, Nasjonalbibliotekets skriftserie

Bok: Kathrine Geard og Leif Gjerstad: *Journalisten 100 år*. Absolutt forlag 2017. 353 sider.

Bok:

Festskrift og nekrolog

Magne Lindholm

Førsteamanuensis i journalistikk
Høgskolen i Oslo og Akershus
magne.lindholm@hioa.no

Frifant og Budbringer er boka om de norske journalistenes fagblad *Journalisten*, som nesten rakk å fylle 100 år. Bladet ble startet av Oslo Journalistklubb i januar 1917 og var organ for Norsk Presseforbund fra 1945 til 1984. Papiirutgaven endte sine dager som medlemsblad for Norsk Journalistlag (NJ) i desember 2015. I dag lever navnet videre på nettsida journalisten.no.

Boka er skrevet av to journalister som har lang fartstid i bladet, og som tok sluttpakke i bladets sluttfase. De har fått støtte av flere presseorganisasjoner til å skrive boka, som er en kombinasjon av festskrift og nekrolog.

Forfatterne åpner med å presentere sin egen rolle som deltakere i sin egen fortelling. De har nylig mistet jobben, og har sterke meninger om bladets nyere historie. Stilen er like fullt saklig og ledig, og holder god journalistisk standard.

En bok om *Journalisten* vil ha stor interesse for alle mediehistorikere, for bladet er en av våre viktigste kilder til norsk presses historie. Mange som har syslet med feltet, har tilbrakt dager og uker med bladbunker fra Nasjonalbiblioteket, buntet sammen med hyssing. Men her skiller også journalisten og historikeren lag. Forfatterne er journalister, og presiserer at de forteller historien «med utgangspunkt i redaktørens og/eller redaksjonens synsvinkel». Etter denne anmelderens skjønn fører dette til at det ligger det et implisitt, normativt utgangspunkt til grunn for boka, som belyser forskjellen mellom en journalistisk og en historiefaglig skrivemåte.

Historikerens kunst består i å ordne detaljenes kaos, finne struktur og trekke linjer.

Journalistikken er partikulær og prioriterer den gode enkelthistorien. Mønstre, bakgrunn og kontekst skyves i bakgrunnen. *Frifant og budbringer* demonstrerer dette tydelig.

Gjennom de første 150 sidene framstår boka som et lettlest referat fra en gjennomlesing av samtlige årganger fra 1917 til ca. 1990. I seg selv er dette nyttig arbeid, for resultatet blir en slags kommentert innholdsfortegnelse over et overveldende materiale. Men prioriteringen virker likevel litt tilfeldig. Prinsipielle spørsmål som den juridiske sikringen av anonymitetsretten (1951) og undertegningen av redaktørplakaten (1953) er nevnt i forbifarten, mens en ubetydelig krangel mellom redaktørene Falk og Røgeberg i 1955 får mange sider.

Boka kunne stått seg på en mer eksplisitt dialog med den historiske fagdiskusjonen. Rune Ottosens *Fra fjærpenn til Internett* er brukt som støttelitteratur i starten, men et standardverk som *Norsk Presses historie* mangler på kildelista. Fraværet av temaer fra sentral mediehistorisk litteratur blir dermed hovedsvakheten ved de kronologisk orienterte kapitlene. De inneholder mye interessant stoff, men man bør helst kjenne mediehistorien for å se betydningen av materialet som legges fram.

De implisitte spørsmålene forfatterne stiller, blir både tydeligere og mer fruktbare når de nærmer seg vår egen tid. Den magiske datoen er 1. januar 1974. Da tiltrådte Thorbjørn Wale som redaktør. Før Wales tid var bladet fullt av referater. Det er de som gjør *Journalisten* til konfekt for historikere, og til et kjedelig menighetsblad lest med vår tids journalisters øyne.

Wale endret raskt *Journalisten* i retning av et moderne og selvstendig journalistisk organ. Her ligger forfatternes underforståtte norm: I hvilken

1. nummer av Journalisten utkom 1. februar 1917. (Kilde: Journalisten)

grad har de ulike redaktørenes virke pekt fram mot *Journalisten* slik bladet var rundt årtusenskiftet, da forfatterne selv jobbet der?

Boka er altså en bauta over *Journalisten* i bladets velmaktsdager, da det hadde mange ansatte, solid økonomi, og ikke minst en fri stilling i forhold til eieren NJ. Rundt bautaen står en liten minnelund,

hvor samtlige redaktører får en attest. De vurderer i hvilken grad deres innsats har pekt i retning av *Journalisten* rundt år 2000. Den som får mest ros, er Arne Falk (1945–1962). Hans skarpe kommentarer var langt forut for sin tid.

Det er lov å vurdere fortida ut fra idealer fra vår egen samtid, men i et så ambisiøst verk burde et

slikt utgangspunkt vært tydelig begrunnet. Det ville åpnet for fruktbare diskusjoner om hvorfor ting var som de var i 1935 eller 1968, og hva som la det ideologiske grunnlaget for det selvstendige fagbladet rundt årtusenskiftet. Slike diskusjoner er det lite av. I tillegg åpner det seg merkelige tematiske hull i teksten. Partipressen er for eksempel lite omtalt, enda norsk presse var partipresse fram til 1980-årene.

En grunn til dette kan være at heller ikke *Journalisten* omtalte partipressen i særlig grad. Man kan lese årgang etter årgang fra 1950- og 60-årene nesten uten å merke at norske pressefolk kommenterer partibåndene. Hvorfor var det slik?

En drøfting av slike spørsmål ville antakelig kreve i overkant mye kontekst og tvinge fram en kritisk drøfting av Norsk Presseforbunds rolle. Fra 1945 til 1984 var *Journalisten* organ for Presseforbundet, som besto av journalister og redaktører. Fra 1971 har også aviseierne vært med. Forbundet er altså noe så sjeldent som en norsk korporasjon. Konsekvensen er at Presseforbundet alltid har holdt seg unna de sentrale konfliktene i bransjen. Det har konsentrert seg om generell bransjepolitikk, og etter hvert om presseetikk. Prosessene som har drevet utviklingen, foregikk rett og slett andre steder enn i *Journalisten*. Først da *Journalisten* ble overtatt av Norsk Journalistlag, kunne bladet grave i dybden.

Det har ikke vært Geard og Gjerstads mål å skrive norsk pressehistorie på ny. De holder seg strengt til *Journalistens* spalter, etter hvert godt hjulpet av intervjuer med aktørene. Etter den kronologiske gjennomgangen kommer to tematiske kapitler om etikk og eierskap, og så er veien ryddet for bokas siste og beste del: fortellingen om fagbladet *Journalistens* heroiske vekst under Jan Otto Hauge (1991–2002) og dramatiske fall under Helge Øgrim (2007–2016).

Jan Otto Hauge var en fargerik og kontroversiell person: glitrende skribent og bitende polemiker, raus mot de ansatte og uryddig i privatlivet. Høye annonseinntekter og en eier som var forpliktet til å dyrke redaksjonell frihet ga den gamle radikaleren og hans stab nærmest frie tøyler. Sammen utviklet de *Journalisten* til et frittstående fagorgan med stort

nedslagsfelt. Enda viktigere var det kanskje at journalistenes eget fagblad ble et skoleeksempel på den kritiske journalistikken som journalistenes organisasjoner mente at alle journalister måtte ha lov til å lage.

Hauge kjente alle livets laster, og spilte på hester i tillegg. Derfor ringte han stadig telefoner som ga travtips, en dyr tjeneste med spesialtakst. Resultatet ble astronomiske telefonregninger, og Norsk Journalistlags styre forsøkte å fjerne sin uryddige redaktør ved å stemple telefonbruken som økonomisk utroskap. Det førte til en dramatisk oppsigelsessak som Hauge vant. Han kunne trekke seg tilbake med dårlig hjerte, sluttvederlag og æren i behold. Kapitlet om den mislykte oppsigelsen er en virtuos prosedyre for Hauges sak, og en fryd å lese. Som prosedyrer flest har den skjevt kildegrunnlag, men sånn er det i personalsaker.

Etter Hauge holdt Trygve Aas Olsen (2002–2007) fortet på ryddig vis. Så kom Øgrim fra *Dagbladets* nettprosjekt DB Medialab, med visjoner om vekst og digitalisering. Framtida var lys, med budsjetterte overskudd langt inn i 2008.

Så kom finanskrisa. Annonseinntektene sank som en stein, og dukket aldri opp igjen. Nedskjæringene sto i kø, og de ansatte forsvant. Her blir forfatterens tone raskt mer syrlig. *Journalisten.no* vant priser, men heller ikke Øgrim klarte å tjene penger på nett. Papirutgaven stagnerte, og underskuddene førte til at sentralstyret i NJ lot øksa falle to år før hundreårsjubileet. Øgrim ble pensjonist, og nettsida ble en avdeling i NJ for å slippe moms. Dermed var også den redaksjonelle uavhengigheten en saga blott.

Da *Journalisten* ble etablert i 1917, var grunnlaget en avtale som ga trykkeriet alle annonseinntekter. Da bladet gikk inn, var det på grunn av annonsesvikt. Slik rammes historien om journalistikkens eget frie fagblad inn av en annen og større historie, som forteller at journalistikk aldri har vært så fri at den har tjent sine egne penger. Også journalister lever av å selge annonser. Det nevner de sjelden når de beskriver seg selv. Men det kommer smertelig klart fram i historien om *Journalisten*.

Bjørn Tore Pedersen

-Det var der vi ble til

ArbeiderMagasinet som folkeopplyser og samfunnsdanner

BOKBYEN FORLAG

ArbeiderMagasinet: – Det var der vi ble til, av Bjørn Tore Pedersen. Bokbyen Forlag.
270 sider, illustrert.

Bok:

En vakker bok om «Norges vakreste magasin»

Birgitte Kjos Fonn
Førsteamanuensis i journalistikk
Høgskolen i Oslo og Akershus
birgitte-kjos.fonn@hioa.no

23. november for 90 år siden dukket det plutselig opp et nytt norsk ukeblad, et som ikke lignet på noe som var gitt ut før. *ArbeiderMagasinet* var født, etablert med journalisten Otto Luihn som gründer og første redaktør. Luihn hadde bakgrunn fra *Social-Demokraten* og *Arbeiderbladet*, og han hadde vært redaktør av *1ste Mai* i Stavanger. Med en startkapital på 300 kroner og en håndkjerre til distribusjon ville Luihn og et par-tre medarbeidere skape intet mindre enn et ukeblad for arbeidere.

I årene før og etter den russiske revolusjon vrimlet det med publikasjoner som talte arbeiderklassens sak. De fleste var politiske meningsblader eller publikasjoner som skulle bygge opp partier og organisasjoner. Men også arbeidsfolk trengte å le, slappe av og forlyste seg litt, mente teamet bak *ArbeiderMagasinet* – ja, kanskje spesielt de. Bladet skulle dermed være et «underholdningsmagasin for det arbeidende folk på land og i by».

Bladet inneholdt skjønnlitteratur, opplysningsstoff, spørrespalter og litt samfunnsstoff – ikke ulikt de «borgerlige» ukebladene. Men selv om bladet ikke skulle være politisk, lå politikken likevel og vaket i vannskorpen, forteller forfatteren Bjørn Tore Pedersen, til daglig kulturjournalist i NRK Nordland. For eksempel gjorde bladet det tidlig klart at det ikke ville omtale amerikanske søtsuppefilmer, men foretrakk filmer med historier «tatt ut av arbeiderklassens kamp». Bladet hadde også anstrøk av det

vi i dag oppfatter som feminisme, blant annet med spalten «Syklubben Skravla» som hadde mottoet «(v)i er moderne kvinnfolk som vil at enten skal det være moro eller så skal det være alvor. Helst begge deler». Senere helsedirektør og redaktør for *Populært Tidsskrift for Seksuell Oplysning*, Karl Evang, informerte videre arbeiderklassen om seksualitet og samliv, alltid samvittighetsfullt, men av og til med en litt oppgitt tone – det var nesten ingen grenser for hva «vanlige» folk ikke visste om dette livsområdet.

Ikke kommunistisk nok

Til tross for at bladet med disse og andre grep holdt en helt annen standard enn de mer tradisjonelle ukebladene, ble det for upolitisk for noen. Initiativtakeren og redaktøren Otto Luihn trakk seg plutselig tilbake etter bare noen få år. Årsaken var at partiet han var medlem i, Norges kommunistiske parti (NKP), ikke syntes bladet var «kommunistisk» nok. Luihn måtte velge mellom partiet og redaktørjobben. Det banet veien for Nils Johan Rud, som tiltrådte som redaktør i 1932, bestyrte bladet i 38 år og dyrket frem en rekke norsk skjønnlitterære og billedkunstneriske talenter.

I *ArbeiderMagasinet*, som snart skiftet navn til *ArbeiderMagasinet For Alle* og deretter *Magasinet For Alle* for å ikke få større problemer med den tyske okkupasjonsmakten enn høyst nødvendig, skrev – og til og med debuterte – en rekke forfattere som siden gjorde seg sterkt bemerket i norsk litteratur. Griskokken fra Ringsaker fikk sine første dikt på trykk i dette bladet. Arthur Omre kom rett fra fengsel med en novelle, og hadde også et bokmanus om noen smuglere i ermet. Seksten år gamle Tor Jonsson sendte inn en vond historie om en som ble hundset av en hel bygd. Andre kjente navn var Johan Borgen, Hans Børli, Willy Dahl, Inger Hagerup, Sigurd Hoel,

Illustrasjonene i ArbeiderMagasinet kunne være sosialrealistiske og mørke, men også fargerike og livsbejaende som denne av Borghild Rud. Faksimile fra boken.

Kåre Holt, Agnar Mykle, Rudolf Nilsen, Ingeborg Refling Hagen, Sigrid Undset, Kristofer Uppdal, Tarjei Vesaas, Bjørg Vik og Arnulf Øverland. Johan Falkberget var ifølge Pedersen den forfatteren som satte sterkest preg på bladet av alle.

Rud hadde også evnen til å få frem eller trekke til seg de gode illustratørene. Mange illustratører ble ganske enkelt «til» i *Magasinet*, slik bokens hovedtittel «– Det var der vi ble til» antyder. Sitatet stammer fra

Kaare Espolin Johnson og Olav Mosebekk. Andre som illustrerte på fast eller sporadisk basis var Hans Normann Dahl, Tore Deinboll, Kjell Aukrust, Bjarne Restan, Nils Johan Ruds egen søster Borghild, og Anders Bjørggaard som ga et visuelt uttrykk til det som var Norges mest populære tegneserie, Sigurd Lybecks *Jens von Bustenskjold*. Den lange og ulenkelige østlandsbonden Jens Busthølet var en kar med utstående adamseple og en frue med vilje til sosial

oppdrift, noe som fikk ham til å skifte til seg et adelig navn. Kostebinderiet med von Bustenskjold selv, Madammen, Plassbakkallen, Sørine og Gurine og noen til er regnet som Norges første tegneserie for voksne, og den gikk og gikk i *Magasinet* i mange år.

Norske talenter

Illustrasjonene i *Magasinet* var en kulturskatt, og layouten var frisk og moderne. I egenannonsene het det at dette var landets både største og vakreste magasin. Det betyr ikke at ikke mange av illustrasjonene hadde brodd. Det som i Luihns tid ble tydelig formulert som en politisk kritikk mot amerikansk kulturimperialisme, forble bladets profil, men ut fra hva Pedersen skriver, kan det virke som om begrunnelsen etter hvert ble mer grunnleggende kulturell heller enn politisk. Det var viktig å få frem norske talenter både innenfor novellekunst, poesi og illustrasjon. Men det betydde også at uttrykket ofte ble mindre polert enn i den populærkulturen som kom fra utlandet. Noen lesere klagde for eksempel over at mange av illustrasjonene var så «triste» – i betydningen dystre, sosialrealistiske, mørke i fargene. Det var vanskelig å venne folk av med den glatte populærkulturen de var blitt vant med, konstaterte Nils Johan Rud. Men noen illustrasjoner skinte også av farger og livsglede, som bildene til Borghild Rud.

De første tiårene var *Magasinet* en stor suksess. I tillegg hadde det et svært godt markedsføringsapparat med ildsjeler som gjorde alt for å spre bladet. Opplaget nådde 100 000 før det buttet. Under krigen ble bladet både tidvis beslaglagt og redaktøren fengslet, men mot og moral ble trassig holdt oppe med frekke og delvis skjulte budskap til tyskerne. Slik ble *Magasinet* bare enda mer populært.

Men så kom 1950-årene. Trykket fra den mer glansede populærkulturen, både av norsk og utenlandsk opprinnelse, ble sterkere og sterkere. Opplaget tok store byks nedover. Et tiår senere ble fjernsynet introdusert. Mye tyder på at tiden nå var i ferd med å løpe fra et såpass «seriøst» og kanskje litt nostalgisk underholdningsblad. I desember 1970, vel 43 år etter oppstarten, måtte magasinet gå inn.

Må anbefales

Historien om *ArbeiderMagasinet* er blitt en flott og gjennomillustrert bok om en viktig publikasjon fra tiden mellom verdenskrigene og fra etterkrigstidene. Skal man pirke på noe som helst, er det et par mindre svakheter, i alle fall sett fra mediehistorikerens perspektiv, og de henger delvis sammen. Det første er at teksten kan bli litt oppramsende. Alt skal med, og det gis ikke så mange overordnede analyser. Til gjengjeld kan en slik tilsynelatende litt uprioritert gjennomgang ses som verdifull dokumentasjon – det gjør for eksempel at man kan finne interessant stoff om forfattere og tegnere som kanskje ikke er så kjente i dag. Dette utløser imidlertid et par andre problemer. For det første er mangelen på et noteapparat et stort savn. Det kunne lett ha vært plassert bak i boken uten at det forstyrret lesningen. Slik det er nå, får man ikke alltid presise henvisninger til magasinet numre i teksten. I tillegg forekommer det flere steder referanser til korrespondanse som umulig kan ha vært publisert i bladet. Det er en kildeliste bak i boken, blant annet med henvisning til noen relevante biografier, men det hadde vært nyttig å vite enda mer presist hvor man finner igjen de forskjellige opplysningene. Når boken først byr på et så omfattende bildemateriale, kunne det også vært litt bedre samspill mellom tekst og bilde. Noen illustrasjoner som man får inntrykk av at er sentrale, finnes ikke i boken, eller de dukker opp mange sider etter at man har lest om dem.

Det siste problemet er derimot et luksusproblem: Illustrasjonene er så mange og så gode at det tar tid å få lest boken fordi man bare blir sittende og bla. Så tar det enda mer tid fordi man må lese igjen og igjen. Det ene temaet vekker interesse for det andre, som kanskje fantes 20–30 sider tidligere. Med andre ord oppveier innvendingene over slett ikke for at dette er en bok som må anbefales. Det lille forlaget Bokbyen har gitt ut et praktverk om *ArbeiderMagasinet*. Boken er stor, tung og fargerik, en nytelse å holde i – og altså en fornøyelse å åpne. Dette er noe så sjeldent som en coffee table-bok om arbeiderhistorie, en visuell opplevelse man kan ta fram igjen og igjen. Det er en gjennomført vakker bok, om det som i sin tid ble beskrevet som Norges vakreste magasin.

Sammendrag

Fra revolusjonsbegeistring til brobygging – Moskva i norsk arbeiderbevegelse 1917–1991

Åsmund Egge

Den russiske revolusjonen i 1917 ble mottatt positivt, til dels med begeistring, i den norske arbeiderbevegelsen. Likevel var det i ettertiden ulike oppfatninger om revolusjonen, og ikke minst om sovjetstyret. Artikkelen skjeller mellom tre hovedtendenser: for det første en ubetinget tilslutning til kommunismen og sovjetsystemet, for det andre en klar antikomunistisk tendens, og for det tredje en «sentristisk» tendens som riktignok avviste den russiske bolsjevismen, den senere stalinismen og sovjetkommunismen etter Stalin, men som likevel hadde et positivt syn på mange sider ved Sovjetunionen. Representanter for denne tendensen ønsket å opprettholde nær kontakt og samarbeid med Sovjetunionen, og ønsket å bygge bro mellom Sovjetunionen og de kapitalistiske landene. Artikkelen hevder at i norsk arbeiderbevegelse var denne «brobyggingslinjen» gjennomgående den sterkeste tendensen i kanskje mesteparten av Sovjetunionens eksistensperiode.

«Brobyggingslinjen» var sterkest i mellomkrigstiden og de første årene etter krigen. Venstrefløyen i Arbeiderpartiet var svært sovjetvennlig, og «sentrismen» sto trolig sterkere i Arbeiderpartiet enn i noe annet sosialdemokratisk parti i Europa. I de nærmeste årene etter andre verdenskrig var sovjetentusiasmen sterk i praktisk talt hele arbeiderbevegelsen – og langt utover den. Artikkelen argumenterer for at en brobyggingslinje også senere gjorde seg betydelig gjeldende, ikke bare i partier som SF og SV, men også i Arbeiderpartiets venstrefløy og i perioder langt inn i sentrum av partiet. Men mens brobyggingslinjen i mellomkrigstiden og de første årene etter krigen var grunnlagt på sympati for det sovjetiske samfunns-

systemet, var linjen under den kalde krigen i økende grad basert på krigsfrykt. Synet på Sovjetunionen som et sosialistisk eksempel fikk stadig mindre betydning.

Revolusjonsfrykt og klassekamp: 1917-revolusjonen og norsk presse

Rune Ottosen

Denne artikkelen diskuterer hvordan oktober-revolusjonen i Russland i 1917 fikk ringvirkninger til norsk avisbransje ved at revolusjonsfrykten blant arbeidsgivere og ledende politikere bidro til innskrenket ytringsfrihet. Repressive mottiltak som distribusjonsforbud og fengsling av antimilitaristiske og revolusjonære journalister var en del av bildet. Den politiske turbulensen i arbeiderbevegelsen førte også til splittelse i presseorganisasjonene og til at nye partier ble opprettet. Kampen om makten over partiavisene etter opprettelsen av NKP førte til varige endringer i avisbildet.

«En mægtig folkeomveltning, et vældig vulkanutbrud». Den russiske revolusjonen i ukebladene *Allers* og *Hjemmet*

Birgitte Kjos Fonn

Denne artikkelen undersøker hvordan den russiske revolusjonen i 1917 ble omtalt i to norske ukeblader. I tiden rundt forrige århundreskifte var ukebladene blitt folkelesning, og de hadde en mye bredere stoffmiks enn ventet, blant annet noe utenriksstoff. På grunn av sin lettere og mer folkelige fremstillingsform nådde også ukebladene bredere ut enn avisene. Dette er dermed publikasjoner som det er viktig å ta med i betraktning når man ønsker å vite hva slags bilde publikum fikk av store samfunnsmessige begivenheter på denne tiden.

Ukebladene fulgte omveltningene i Russland

relativt tett gjennom året, med en viss nedgang mot slutten av 1917. Bladene var merkbart negative til tsarveldet og i begynnelsen svært positive til revolusjonen, og tok ikke klart avstand fra hendelsene i Russland selv etter oktoberrevolusjonen. Dette kan ha mange grunner, fra solidaritet med det hardt prøvede russiske folket, som også led voldsomt under første verdenskrig, til at de så en parallell mellom den russiske revolusjonen og Norges selvstendighet i 1905. Men artikkelen argumenterer også for at bladene på en forsiktig måte viste forståelse for arbeideroppstandene i europeiske land på denne tiden.

Garborg, Uppdal og den russiske revolusjonen

Roy Krøvel

Miljøet rundt Arne og Hulda Garborg var fra midten av 1880-åra påverka av anarko-kommunistar som russiske Peter Kropotkin og Leo Tolstoj. Dei var revolusjonære, men utan å meine at arbeidarklassen hadde ei særstilling som protagonist i striden for fridom. Dei fleste av dei kom frå smågardar i grender langt frå hovudstaden, og vart radikalisererte gjennom slikt som målstrid og kamp for allmenn stemmerett. Kristofer Uppdal kom også inn i denne kretsen. Artikkelen viser korleis dei reagerte med sympati på revolusjonen, men også korleis sympatien raskt vart til skepsis mot «nye herrar» og «partivelde» som vaks fram i Moskva.

Den russiske revolusjonen, Norge og Sigurd Simensen

Kristian Steinnes

Artikkelen belyser samspillet mellom presse, arbeiderbevegelse og den russiske revolusjonen gjennom en biografisk tilnærming til Sigurd Simensen. Han var en sentral fagforeningsleder og presseemann i Kristiania i

årene før, under og etter revolusjonen. Gjennom sitt virke ble han en viktig samfunnsaktør både lokalt og nasjonalt. Han ble blant annet valgt til formann for sentralkomiteen for arbeiderrådene i 1918, og som medlem av sentralstyret i Det norske Arbeiderparti da de radikale tok makten samme år. I 1917 hadde han blitt redaksjonssekretær i *Klassekampen*. Mot slutten av 1918 flyttet han til Nord-Norge og ble etter hvert redaktør i flere ulike aviser på den politiske venstresiden. Studien av Simensen viser at den russiske revolusjonen ble en katalysator for mye som skjedde i Kristiania i 1917–18. Revolusjonen skapte både frykt og inspirasjon, men revolusjonstrusselen må primært forstås som et våpen som ble brukt i kampen mot dyrtid og vareknapphet.

En liberal journalist i kommunistiske omgivelser – Karl Johanssen og revolusjonene etter første verdenskrig

Gudleiv Forr

Den russiske revolusjonen ble bredt dekket i den norske sosialistpressen. Karl Johanssen var til sin død i november 1931 blant de mest sentrale journalistene i mellomkrigstida. Gjennom nesten hele 1920-årene skrev han i *Arbeiderbladet*. Men Johanssen var liberaler og en livslang beundrer av Johan Sverdrup. I denne nærstudien av hans pressekarriere i *Norske Intelligenz-Seddeler, Dagbladet* og *Social-Demokraten (Arbeiderbladet)* ser vi hvordan hans ideologiske grunnholdning sto i et spenningsforhold til hans politiske syn på den russiske revolusjonen. Han ble farget av de avisene han arbeidet i, og særlig av de to hovedlinjene *Social-Demokraten* inntok til revolusjonen i tida fra 1919 til 1923. Karl Johanssen er et eksempel på hvilke dilemmaer pressefolk kunne havne i, i en sterkt politisert presse.

Abstracts

From enthusiasm about the Russian Revolution to bridge-building – Moscow in the Norwegian labour movement 1917–1991

Åsmund Egge

The Russian Revolution of 1917 was received positively, and partly with enthusiasm, by the Norwegian labour movement. However, later different views arose about the Revolution, and not least about the Soviet regime. The article distinguishes between three main tendencies in the movement. First, an unconditional approval of communism and the Soviet system. Second, a clear anti-communist tendency, and finally a third, “centrist” tendency, which admittedly rejected Russian bolshevism, the Stalinism that followed and the Soviet communism after Stalin, but nonetheless took a positive view of many aspects of the Soviet Union. Representatives of this tendency wished to maintain close contact and cooperation with the Soviet Union and to build a bridge between the Soviet Union and the capitalist countries of the West. The article maintains that in the Norwegian labour movement, this “bridge-building line” was overall the strongest tendency throughout most of the existence of the Soviet Union.

The “bridge-building line” was strongest in the interwar years and in the first years after the Second World War. The left wing of the Labour Party was very pro-Soviet, and “centrism” with its conditional positive view of the Soviet Union was probably stronger in the Labour Party than in any other social democratic party in Europe. In the first years after the Second World War the enthusiasm for the Soviet Union was strong almost throughout the labour movement – and even far outside of it. The article argues that a bridge-building line also manifested itself later. It was not only represented in left-wing socialist parties but also in the left wing of the Labour Party and in some periods far into the centre of the party. However, while the bridge-building line in the interwar years and in the first years after the war was based on sympathy

for the Soviet social system, the line during the Cold War was to an increasing degree a result of the fear of war. The view of the Soviet Union as a socialist example became less and less important.

Fear of revolution and class struggle: The 1917 Revolution and the Norwegian press

Rune Ottosen

This article discusses the implications for the newspaper industry of the October Revolution of 1917. Fear of revolution among employers and leading politicians in Norway led to restrictions on freedom of speech. Repressive countermeasures such as a ban on distribution and prison sentences for anti-militarists and revolutionary journalists formed part of this. The political turbulence within the trade union movement led to splits in the press and the establishment of new parties. When the social democrats split both to right and left with the establishment of the Norwegian Communist Party, the battle for control over the party newspapers led to lasting changes in the newspaper market.

“A Mighty Popular Upheaval, a Massive Volcanic Eruption.” The Russian Revolution in the magazines *Allers* and *Hjemmet*

Birgitte Kjos Fonn

This article examines how the Russian Revolution was depicted in 1917 in two Norwegian weeklies. Around the turn of the last century, these types of magazines were very popular and widely read. They also had a broader range of articles than expected, including articles on foreign affairs. Due to their more readable and popular form, the magazines reached a broader public than the newspapers, and these publications should therefore be taken into consideration when examining what information the public obtained about the major social events of the time.

The magazines followed the turmoil in Russia

relatively closely through the year, with a decline towards the end of 1917. They took a noticeably negative view of the Tsarist regime and were initially very positive towards the revolution, not clearly denouncing the events in Russia even after the October Revolution. There may be many reasons for this, from solidarity with the Russian people who had had to endure many hardships, also during the First World War, to the feeling that there was a parallel between the Russian Revolution and Norway's independence in 1905. However, the article also argues that the magazines showed a cautious understanding for the workers' revolts in European countries in this period.

Garborg, Uppdal and the Russian Revolution *Roy Krøvel*

From the mid-1880s, anarcho-communists such as the Russians Peter Kropotkin and Leo Tolstoy had a profound impact on the circle of friends around the Norwegian writers Arne and Hulda Garborg. They were revolutionaries, but did not believe the working class had a special role to play as protagonist in the struggle for liberty and freedom. Most of them came from small-scale farms far from the capital. They had become increasingly radical through the struggle for the right to speak and write a Norwegian language and the fight for universal suffrage. The author Kristofer Uppdal also entered this circle. The article shows how they first reacted with sympathy to the revolution, but also how sympathy quickly turned to scepticism towards the "new lords" and the evolving one-party rule in Russia.

The Russian Revolution, Norway and Sigurd Simensen *Kristian Steinnes*

The article focuses on the interaction between the press, the labour movement and the Russian Revolution through a biographical study of Sigurd Simensen.

He was a prominent union leader and journalist in Kristiania prior to, during and following the revolution. Due to his efforts, he became an important agent of social influence both locally and nationally. Among other tasks, he was elected chairman of the workers' council in 1918, and member of the national board of the Norwegian Labour Party after the revolutionary faction obtained a majority that year. In 1917, he had been appointed editorial secretary at *Klassekampen*. However, towards the end of 1918 he moved to northern Norway and became editor of several leftist newspapers. The focus on Simensen demonstrates that the Russian revolution influenced developments in Kristiania during 1917–18. Generating both hope and unease, the revolutionary threat primarily has to be understood as a weapon to combat famine, fuel and food shortage.

A liberal journalist in communist environments – Karl Johanssen and the revolutions after the First World War *Gudleiv Forr*

The revolution of 1917 was extensively covered in the socialist press in Norway. Until his death in 1931, Karl Johanssen was one of the most important interwar journalists in the socialist press. Throughout most of the 1920s he worked as a journalist for *Arbeiderbladet*, but he himself was a liberal, and a life-long admirer of the liberal-democratic prime minister Johan Sverdrup. This study of Johanssen's career in journalism for the newspapers *Norske Intelligenz-Seddeler*, *Dagbladet* and *Social-Demokraten*, shows the tension between his own ideological basis and his opinions on the Russian revolution. From 1919 to 1923, the Labour Party was a member of the Moscow-dominated Komintern, and *Social-Demokraten* of course supported that position. As did Karl Johanssen, until the party and the paper changed course in 1923. This analysis shows the dilemmas a professional journalist faced in a strongly politicised press.

Call for papers: Nå blir mediehistorien digital. Hva gjør vi med det?

Seminar på Nasjonalbiblioteket tirsdag 13. mars 2018

Norsk mediehistorisk forening vil i samarbeid med Nasjonalbiblioteket arrangere et seminar tirsdag den 13. mars 2018 om hva det betyr for mediehistorien at stadig større deler av mediernes innhold blir digitalisert. Hvordan arbeider egentlig Nasjonalbiblioteket med dette, og hva betyr det for brukerne? Seminaret vil finne sted på Nasjonalbiblioteket på Solli plass i Oslo.

Mediernes innhold har alltid stått sentralt i mediehistoriske studier. Det publiserte innholdet danner selve kjernen i all medievirksomhet: det er der den produserende organisasjonen møter det omkringliggende samfunn i form av lesere, lyttere og seere. Frem til nå har det vanligste vært å studere mediernes innhold i dets opprinnelige, analoge form. Men nå endrer dette seg. Nasjonalbiblioteket har som mål å digitalisere alt som er utgitt i Norge gjennom tidene, og institusjonen er nå kommet svært langt i dette arbeidet. Historisk medieinnhold blir digitalt og kan søkes og brukes av alle via nettet. Hva betyr egentlig dette for mediehistorisk arbeid i tiden fremover?

Seminaret reiser spørsmål som: hvordan arbeider Nasjonalbiblioteket med å digitalisere norsk medieinnhold? I hvilke grad atskiller analogt og digitalt lagret medieinnhold seg fra hverandre? Hvilke nye forskningsmuligheter åpnes av digitaliseringen, som det ikke har vært mulig å utføre tidligere? Hvilke forhold bør eksterne brukere være oppmerksom på når de vil studere digitalt lagret medieinnhold av historisk karakter? Vil digitale nettsøk erstatte tradisjonelt arkivarbeid i studiet av mediehistorie? Arrangørene inviterer med dette seminaret til tverrfaglig dialog mellom arkivarer, forskere og brukere for å øke forståelsen av hva det betyr at fortidens medier nå foreligger i digital form.

Vi ønsker velkommen bidrag fra ulike fagtradisjoner og disipliner.

Seminaret vil bestå av tre deler: innledninger, presentasjon av papers og til slutt et fagpanel og en plenumsdiskusjon.

Program: *Innledninger:*

KI. 0900: Henrik G. Bastiansen, professor ved Avdeling for mediefag ved Høgskolen i Volda, og styreleder i Mediehistorisk Forening, ønsker velkommen. «Nå blir mediehistorien digital: hva gjør vi med det?»

KI. 0910: Hege Stensrud Høsøien, avdelingsdirektør for forskning og formidling i Nasjonalbiblioteket: «Nasjonalbibliotekets digitale samling»

Fra ca. KI. 1100 – 14.45: Presentasjon av papers. Avslutning med fagpanel og plenumsdiskusjon.

Vi inviterer til å sende inn forslag til papers og presentasjoner som diskuterer hva historisk medieinnhold i digital form betyr. Aktuelle papers kan etter fagfelleevaluering bli publisert som artikler i *Mediehistorisk Tidsskrift*.

Det er også plass til andre temaer av relevans. For å delta send oss et sammendrag av din presentasjon på maksimalt 500 ord. Sammendraget sendes på epost til professor i medievitenskap og styreleder i Mediehistorisk forening, Henrik G. Bastiansen, henrik.bastiansen@hivolda.no og merkes tydelig med «Nå blir mediehistorien digital» i emnefeltet.

Frist for innsending av sammendrag/abstracts:
25. januar 2018

Om bidragsyterne

Henrik G. Bastiansen

er professor i medievitenskap ved Høgskulen i Volda. Han har utgitt en rekke bøker og artikler om norske medier. I 2006 tok han doktorgraden ved Universitetet i Oslo med avhandlingen *Da avisene møtte TV. Partipressen, politikken og fjernsynet 1960-1972*.

Hans Fredrik Dahl

er presseman, historiker og professor emeritus ved Universitetet i Oslo. Han har tidligere vært kultur-redaktør i *Dagbladet*. Som historiker har han forsket på mediehistorie, ideologiene i det 20. århundre og annen verdenskrig. Han var hovedredaktør for firebindsserien *Norsk presses historie*.

Åsmund Egge

er professor emeritus i historie ved Universitetet i Oslo. Han har arbeidet mye med russisk/sovjetisk historie, norsk-russiske forbindelser og kommunismens historie. Han har blant annet utgitt *Fra Aleksander II til Boris Jeltsin, Komintern og krisen i Det norske Arbeiderparti, Kirov-gåten. Mordet som utløste Stalins terror*, samt vært medredaktør og bidragsyter i flere antologier og dokumentsamlinger.

Birgitte Kjos Fonn

er førsteamanuensis i journalistikk ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA) og redaktør for *Mediehistorisk Tidsskrift*. Hun er dr. philos. fra Universitetet i Oslo på en avhandling om pressehistorie, og blant annet koordinator for HiOAs fagforfatterstudium. Hun har skrevet flere arbeider om pressehistorie og journalistikk.

Gudleiv Forr

er journalist og historiker. Han var ansatt i *Dagbladet* fra 1968 til 2007, men har som pensjonist arbeidet

frilans for avisa. Han har utgitt flere bøker, og har bidratt med artikler i en rekke antologier.

Roy Krøvel

er professor i journalistikk på Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Han har ein PhD i historie frå NTNU, og har særleg publisert mykje om revolusjonære rørsler og geriljakrig i Latin-Amerika. Krøvel er ein av to leiarar av forskargruppa «Medier, krig og konflikt» på Institutt for journalistikk og mediefag.

Magne Lindholm

er førsteamanuensis i journalistikk ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Han har skrevet sin doktoravhandling om ideologien bak norske journalistpriser (*Journalistikkens autoritet*, 2015), og er blant annet tidligere mangeårig NRK-journalist.

Rune Ottosen

er statsviter og professor ved Institutt for journalistikk og mediefag ved Høgskolen i Oslo og Akershus (HiOA). Han har skrevet *Norsk Journalistlags historie, Fra fjærpenn til internett*, var redaktør for bind 2 i verket *Norsk presses historie*, og har ellers publisert en rekke arbeider om både pressehistorie, journalistrollen og internasjonale konflikter.

Kristian Steinnes

er professor i moderne europeisk historie ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet (NTNU). Han har publisert en rekke arbeider knyttet både til norsk og internasjonal historie.

Forfatterveiledning for Mediehistorisk Tidsskrift

Mediehistorisk Tidsskrift er Norges eneste mediehistoriske tidsskrift. Det har åpen publisering etter open access-prinsippet, er fagfellevurdert etter double blindfold-prinsippet, og gir publikasjonspoeng på nivå 1.

Vi tar imot manuskripter av mediehistorisk interesse om både norske og internasjonale forhold. I tillegg til det fagfellevurderte stoffet tar vi blant annet imot debattstoff, bokanmeldelser, intervjuer og essays. Manuskripter sendes på e-post til birgitte-kjos.fonn@hioa.no i Word-format (ikke pdf).

Krav til manuskriptet

- En artikkel bør være mellom 6000 og 8000 ord. Inkludert figurer, tabeller, noter

og litteraturhenvisninger bør den som hovedregel ikke overstige 25 A4-sider (regnet ut fra halvannen linjeavstand, 12 punkt skriftstørrelse).

- For andre bidrag, f.eks. essays og debattstoff, avtales omfanget for hvert enkelt tilfelle.
- Notene skal være sluttnoter. De skal oppgi den refererte forfatterens etternavn, årstall og eventuelle sidetall det refereres til. Arkivreferanser skal også oppgis i fotnotene, etter følgende system: dokument med dato og arkiv. Der det er relevant bør også enhet, serie, arkivstykke og arkivskaper være med. (Eksempel: Innstilling fra komiteen for de

vitenskapelige stillinger ved Universitetet i Oslo 1959: 2. eske, UiO/ Sentralarkivet.) Fotnotene kan også i noen utstrekning brukes til andre nødvendige opplysninger.

- Titler på bøker, aviser og tidsskrifter settes i kursiv.

Litteraturlisten føres slik:

- Bøker: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, boktittel i kursiv, punktum, utgiversted, kolon, forlag.

(Eksempel: Rasmussen, T. (2015). *Offentlig parlamentarisme. Politisk strid og offentlig mening 1945–2000*. Oslo: Pax)

Artikler: etternavn, fornavn bare som forbokstav med punktum, årstall i parentes, punktum, artikkeltittel i anførselstegn, punktum, tidsskriftets navn, årgang, nummer i parentes, sidetall (fra–til), punktum, eventuelt DOI-nummer

(Eksempel: Alnæs, J. og Simonsen, A. H. (2016). «Den nyttige taperen – Scotts plass i norske nyhetsmediers fortellinger om erobringen av Sørpolen.» *Norsk medietidsskrift* 22 (1) s. 2–19. DOI: 10.18261/issn.0805-9535-2016-01-02)

Rutine for innsendte manuskripter

- Redaktøren vurderer om et manus er aktuelt for fagfellevurdering.
- Går manuset videre, kan redaktøren foreslå en viss omarbeiding før manuset blir sendt til fagfellevurdering.
- Redaksjonen utformer en samlet vurdering basert på fagfellenes tilbakemelding. Hvis konklusjonen er at artikkelen bør publiseres, går manus så tilbake til artikkelforfatteren for

eventuell revidering.

- Ferdig tekst returneres til redaksjonen.
- Teksten språkvaskes.
- Språkvask sendes artikkelforfatteren for godkjenning. **Frist: 1 uke.** Etter dette er det ikke anledning til å gjøre endringer i teksten.
- Godkjent språkvask blir brukket om til tidsskriftsider. Herfra tar redaksjonen seg av korrekturrundene.

Følgende legges ved manuskriptene, senest ved innlevering av siste versjon:

- et sammendrag på 50–150 ord, både på norsk og engelsk
- tre–fire emneord, både på norsk og engelsk
- et forfatterportrett
- en kort forfatterbyline (vanligvis: arbeidstittel/ arbeidssted og e-postadresse)
- en forfatteromtale (maks 400 tegn med mellomrom, gjerne kortere)
- bilder/illustrasjoner/faksimiler til teksten eller forslag til slike. Forfatterne må selv innhente tillatelse til å gjengi illustrasjonene. Tidsskriftet har ikke anledning til å betale for bruk av bilder, og er avhengig av å finne illustrasjoner som kan brukes fritt.

Utgaver så langt

Nr. 1/2004

Arnhild Skre: «I dag må ingen sitte hjemme». Presse og partiloyalitet 1957–1973.

Nr. 2/2004

Øystein Sande m. fl.: Agitasjon og opplysning

Nr. 3/2004

Else-Beth Roaldsø: Å skrive i motvind.
Ruth Thomsen og Stavanger Aftenblad.
Hallvard Tjelmeland: Aviser som historisk kjelde

Nr. 4/2005

Norhild Joleik: Albert Joleik – bladstyrar i brytingstid

Nr. 5/2005

Div. forfattere: 1905 – Nu gjælder det at holde kjæft

Nr. 6/2006

Anne Hege Simonsen: De der ute– vi her hjemme.
Utenlandsdekningen i tre norske aviser 1880–1940
Jo Bech-Karlsen På sporet av en glemte stil. Litterær
journalistikk på 1950- og 60-tallet

Nr. 7/2006

Tor Are Johansen: «Trangen til læsning stiger, selv
oppe i Ultima Thule». Aviser, ekspansjon og tekno-
logisk endring ca 1763–1880

Nr. 8/2007

Guri Hjeltnes (red): «Har de ikke journalister i Aften-
bladet lenger når de sender et kvinnfolk?» Kjønn-
perspektiv på pressehistorien

Nr. 9/2007

Tor Are Johansen: Hett bly og raske presser.
Teknologisk endring i norsk avisproduksjon

Nr. 10/2008

Sidsel Meyer: Så brøt stormen løs. Debatten om
beredskapslovene høsten 1950.
Bernt Ove Flekke: Eit historisk blick på «Hele Norges
sportsavis»

Nr. 11/2009

Henrik G. Bastiansen: Lojaliteten som brast. Parti-
pressen i Norge fra senit til fall. 1945-2000

Nr. 12/2009

Sigurd Høst: Mye mer enn Akersgata. Norsk presse-
struktur 1945–2009. Navneendring til Pressehistorisk
tidsskrift f.o.m. 11.6.2010

Nr. 13/2010

Div. forfattarar: Nordisk presse under andre
verdskrigen

Nr. 14/2010

Ivar Andenæs: Halden Arbeiderblad – den siste partiavis
Arnhild Skre: «En kostbar og farlig tid». Vest-
vendingen i norsk presse 1947–1949

Nr. 15/2011

Leiar: 22/7 – eit pressehistorisk vendepunkt?
Birgitte Kjos Fonn: Da venstresiden ville
lage DU-journalistikk
Henrik G. Bastiansen: Portrett av TV-kritikeren
Sverre Evensen

Nr. 16/2011

Tor Are Johansen: Orkla Media 1983–2006.
Et medieselskap i konserndannelsen og eier
– konsentrasjonens epoke

Nr. 17/2012

Maria Utheim: Engebret-bevegelsen
Peter Larsen: Bergens Tidendes første redaktør

Nr. 18/2012

Rune Ottosen: Presse mannen Johan Falkberget
Jo Bech-Karlsen: Referatets død og intervjuets seier

Nr 19/2013

Tor Are Johansen: Et produksjonssystem i støpe-
skjeen. Teknologitviking i norske aviser 1940–2010

Nr 20/2013

Elisabeth Eide og Else-Beth Roalsø: Kriminelle, kulturelle, kapable kvinner

Birgitte Kjos Fonn: Ukebladene i 1913

Ragnhild Mølster: «Redaktrices». Kvinnelige redaktører frem til 1913

Gerd von der Lippe: Nanna With – et tilbakeblikk på sportsjournalistikk

Nr 21/2014

Hans Fredrik Dahl: Partipressen i Norge – fra utvikling til avvikling

Henrik G. Bastiansen: Fra konflikt til konsensus? Partipressens fall

Birgit Røe Mathisen: Fra partipresse til lokalisme, lokal journalistikk

Nr 22/2014

Rune Ottosen: Pressen og ytringsfrihetens vilkår ved og etter utbruddet av første verdenskrig

Anne Hege Simonsen: Den første verdenskrig i to norske aviser

Hans Christian Erlandsen: Rowland Kenney, britisk påvirkningsagent

Nils E. Øy: Jubileumsutstillingen 1914

Nr 23/2015

Ruth Hemstad: Propagandakrigen om Norge i europeisk presse

Odd Arvid Storsveen: Aviser som politiske aktører på 1800-tallet

Marthe Hommerstad: Politisk debatt mellom dannede elite og bøndene

Håkon Harket: 1814 og jødernes utestengelse fra Norge

Nils. A. Øy: Er slangene i § 100 borte etter 200 år?

Nr 24/2015

Masoud Haidari: Når blir jeg norsk i mediernes øyne?

Cora Alexa Døving: Historiens grep om samtiden

Harald Syse: Norsk presses dekning av antijødisk politikk

Margareth A. van Es: Bildet av «muslimske kvinner» i Aftenposten

Nr 25/2016

Per Overrein og Roar Madsen: Om avviklingen av partipressen

Henrik G. Bastiansen og Hans Fredrik Dahl: Svar til Overrein og Madsen.

Gudleiv Forr: Dagbladets løsrivelse fra Venstre.

Rune Ottosen: Unntakstilstanden i Trøndelag i oktober 1942

Kathrine Geard: Skjult kamp for det frie ord under krigen

Nr. 26/ 2016:

Rolf Werenskjold: Norges første lydfilmavis

Birgitte Kjos Fonn: Journalisten Vilhelm Aubert

Rune Ottosen: Klimajournalistikk under valget 2013 med historisk bakgrunn

Navneendring til Mediehistorisk Tidsskrift f.o.m. 1.9.2016.

Nr. 27/ 2016:

Østein Pedersen Dahlen: UD's hemmelige pressekontor

Rolf Werenskjold: Haakon Lie som filmskaper

Magne Lindholm: Norges første statlige PR-kampanje

Ole Bjørn Rongen: Bokseropprøret i Kina i 1900

Tidligere utgaver av Pressehistoriske skrifter/Pressehistorisk tidsskrift utgitt til og med 2014 koster mellom 75 og 150 kroner og kan bestilles hos Norsk Mediehistorisk Forening ved Ragnhild Holmen. Send nummeret på utgaven og antall sammen med bestillers navn og adresse til rh@mediebedriftene.no. Fra 2015 er tidsskriftet open access, tilgjengelig på www.medietidsskrift.no

Dette nummeret markerer at det i år er 100 år sidan den russiske revolusjonen. Vi spør kva betydning den russiske revolusjonen fekk i og for norsk presse. Artikkane viser mellom anna korleis norske pressefolk i samarbeid med politiske parti og organisasjonar kjempa om makt og hegemoni over arbeidarpessa etter revolusjonen. Artikkane diskuterer korleis striden ofte handla om kva som var den rette framstillinga av det som skjedde i Russland, og om kva slags lærdommar som kunne trekkast frå hendingane i Russland til norsk politikk og samfunnsliv. Nummeret fortel også om enkeltjournalistar som spelte ei sentral rolle som omsettarar og formidljarar av revolusjonen i Noreg, slike som Karl Johanssen, Sigurd Simensen, Hulda Garborg, Kristofer Uppdal med fleire.

Mediehistorisk Forening har nå en egen Facebook-side hvor vi deler innhold fra tidsskriftet, intervjuer med forfatterne, relevante nyheter og arrangementer som kan være til glede for medlemmer og andre. Siden finnes på: facebook.com/mediehistorisk

På Twitter har foreningen foretatt samme navnebytte som foreningen: Twitter-kontoen finnes nå under brukernavnet [@Mediehistorisk](https://twitter.com/Mediehistorisk)

ISSN 2464-4277

Norsk Mediehistorisk Forening

www.medietidsskrift.no